

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9

[Faded, illegible handwritten text]

891:99
ع-63

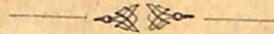
9/16

891.99
66768
27-63

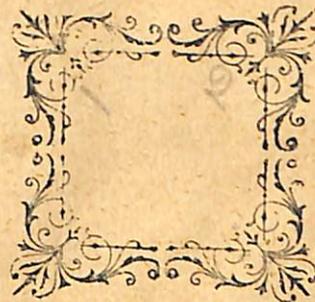
6 NOV 2011

ԱՇԽԱՆԵԱՆ

Թ Ի Ա Պ Ա Բ Տ Ը

Մ Ա Ս Ն Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

21502

Վ Ա Ռ Ն Ա

ՍՐՏԱՏՊՈՒԱԾ «ԻՐԱՆՈՒՆԻՔ» ԼՐԱԳՐԷ

1902

B. G. P. ...

Կ. Մ. Մեյիստրով

15 JUL 2013

554-2002

199

Թ Ի Մ Պ Ա Ր Տ Ը

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ղ Ա Ն Ա Կ Ա Ն . . .

Աչնան զիշեր մըն էր :
 Երկինքը ամպ չկար : Աստղերը տծդոյն պլպլա-
 ցումով մը կը ցողային : Խոր լուսիւն մը կը տիրէր :
 Այդ պահուն , վարազայ ժեռուա եւ սեպածեւ
 լեռան մէջէն բարձրահասակ ու յաղթանդամ մարդ
 մը , երկայն ու թխազոյն հապայով մը ծածկուած ,
 արագ արագ յառաջանալով վանքին ընդարձակ ու
 գեղեցիկ ծառաստանը մտաւ :

Երբոր վանքին հոյակապ ու հրաշալի դմբիթը նըշ-
 մարելու չափ մտեցաւ , գրեթէ երկիւղալի զգու-
 շութեամբ մը մէկգի նետեց հապան ու ծաւնիլի եկաւ :

— Մնա՛ս-բարով , իմ պաշտելի Մենաստա՛նս ,
 մնա՛ս բարով . . . , յառաջիկ երկրասարդը խղզուած
 ձայնով մը : Ա՛լ կը բամբուլիմ քու հոգեյոյգ ու
 երկնային մեղեղիներէդ . . . : Բայց երբէք չպիտի
 մոռնամ քեզ . . . :

Մեքենաբար ոտքի ելնելով , սրբեց աչքերու ար-

ցունքները, ծածկուեցաւ իր լայն հապային մէջ եւ դէպի վանայ Այգեաստանը ուղղուեցաւ :

Կէս գիշերուան մօտ, երեսասարգը վանայ Հայկավանք կոչուած փողոցին մէջ կանգ առաւ եւ գուռի մը զարկաւ երկիւղալի կերպով մը :

Դուռը բացուեցաւ :

Սեմին վրայ երեցաւ ծերունի մարդ մը, որ փաթսունն անցած, բարեմիտ կերպարանքով ու ալիքաւան մազերով էր :

— Ո՞վ կուզես... հարցուց ծերունին՝ կասկածաւոր նայուած մը նետելով անծանօթ երեսասարգին վրայ :

— Չե՛մ գիտեր... կմկմաց անծանօթ երեսասարգը դողդոջուն ձայնով մը : Փողոցը չմնայու համար սունդ եկայ գիշեր ատեն... արգիօ՞ք կարելի է...

Ծերունի քաղքցին ակամայ շարժում մը բրաւ : Չեւքին ճրագը վեր բռնելով գիտեց անծանօթ երեսասարգին, որ հազիւ քսանութը տարու, գեղադէմ, համակրելի ու ազնիւ կերեւար : Թէեւ վրայի հապան, գեղացիներու յատուկ հագուստներն ու գլխին գտակը ծպտած էին զինքը, բայց կերպարանքը կարտայայտէր անոր գազանիքը :

Ուստի ծերունին իր խողովալոյց նայուածքը մէկդի աննելով, խնորհց որ երեսասարգը վեր ելնէ :

Սրահին վրայ, կոկիկ ու քաղքենի ոճով չինուած սենեակ մը կար, ուր ստաջնորդուեցաւ երեսասարգը :

Ծերունին անուշ ու խանդաղատելի ձայնով մը «բարի եկար»ը մըմնջեց : Յետոյ,

— Ո՞ր երկրից էք, հարցուց :

— Պարսկաստանցի եմ, բարի հա՛յր, պատասխանեց երեսասարգը լեցուած ձայնով մը : Եւ խորին

չնորհակարութիւնս կը յայտնեմ որ ինծի պէս դարիպ մարդու մը ձեռքը բռնեցիք :

— Ա՛խ, որդի՛ս հառաչեց ծերունին կակճանքով մը : Գիտցիր որ գլխիս վրայ տեղ ունիմ քեզի համար :

Ու չկրնարով իր հողին լեցնող դառնութիւնը դրսպել, սկսաւ արտասուել :

— Ես էլ զարկալի տէր եմ, որդի՛ս, յարեց ծերունին, արցունքները սրբելով :

— Իրա՞ւ... ո՞ւր կը գտնուի ձեր զարկալը, նկատել տուաւ երեսասարգը :

— Ի՞նչ գիտնամ... մեր պանդուխտները տեղ մը չունին... Պօլիս, Ռուսաստան, Պարսկաստան, մէկ խօսքով աշխարհին ամէն կողմ ցրուած են անոնք :

— Շատ տա՛րի է երթալը, վրայ բերաւ երեսասարգը :

— Սխ, այս տասն եւ վեց տարի է որ տունէս բաժնուած է, հառաչեց ծերունին :

— Նամակ կը գրէ՞ :

— Երկու անգամ նամակ գրած է : Այսչա՛փ :

— Տեղեկութիւն մըն ալ չտա՞ր :

— Ամենեւի՛ն : Առաջ Պօլիս էր, բայց տարի մը ետքը չղջացուիք ուր երթալը :

— Ի՞նչ ընես... մեր թշուառ աղզին ճակատագիրն է այդ, մըմնջեց երեսասարգը խորին յուզմունքով մը : Թափառական եղած ենք ո՛չ թէ հիմակ, այլ հինգ երկար դարերէ ի վեր : Բայց Աստուած ողորմած է, բարի հա՛յր անիկա կը տեսնէ մեր խեղճութիւնը :

— Ծերունին ալ չկրցաւ շարունակել իր խօսքը : Դողդղաց, ու տփզոյն ճակատը մութ ստուեր մը պատեց :

— Բնիկ Պարսկաստանցի՞ ես , մրմնջեց ձերունին
ցաւատանջ ձայնով մը :

— Ո՛չ... Բայց բաւական տարի եղաւ որ այդ
կողմերը կը գտնուէի պատասխանեց , երիտասարդը :

— Հարկաւ գործի մը համար այս կողմերն եկար ,
անանկ չէ՞ :

— Այո՛... տեսնե՞ք թէ Աստուած պիտի յաջողցնէ :

— Ի՞նչ գործ կուզես ընել : Արհեստ ունի՞ս :

— Իմ արհեստս զինագործութիւնն է :

Ձինագործութի՞ւնն :

— Այո՛ :

— Անկարելի է ... այդ արհեստը չես կրնար ընել
մեր քաղաքին մէջ :

— Ինչո՞ւ համար :

— Որովհետեւ արգելուած է :

— Ըսել է թէ այս քաղաքին մէջ զինագործ չկա՞յ :

— Ամենեւին : Եթէ մէկ երկու խանութներ կան ,

ստանց մէջ դանակ զմելի եւ դրեթէ անցական առար-

կաներ կը շինուին :

— Երես լաւ , եթէ զէնք մը շինել հարկ ըլլայ ,
ի՞նչ կրնան :

— Հը՛րմ... ժամաց ձերունին : Ո՞վ է զէնք գոր-

ծածողը , որ զէնք շինելու պէտքը զգացուի :

— Ո՛չ թէ շինելու իրաւունք ունիք , այլ չին դաշոյն մը

անգամ չեն թողուր որ պահենք :

— Տուալի բան ... ըսել է թէ պարսպ տեղ այս

կողմերը գալու որոշում տուի , նկատել տուաւ ե-

րիտասարդը վշտակիւր ձայնով մը :

— Չէ՛ , պարսպ տեղ չեկար , որդի՛ս , վրայ բե-

րաւ ձերունին՝ իր խանդաղատալի՛ **ձեռքը** երիտա-

տարդի ուսերուն տանելով , Աստուած քու բարի նը-
պատակիդ պիտի հասցունէ քեզ : Մնացիւր տունս որ-

չափ որ կը փափաքես , միայն թէ վտահարար գիտ-

ցիր որ վատ մարդու մը սեմերէն ներս չես գրա-

նուիր : Դարիս մըն ես ... ա՛հա՛ զիս քու անձիդ
կապող պատճառը :

Երիտասարդը չկրցաւ երախտագիտական բառ մը
գտնել՝ արտայայտելու համար իր հոգին համակող

արամադրութիւնը :
Կէս զիշերն երկու ժամ անցած էր :

Ծերունին սուքի ելաւ եւ երիտասարդը տարաւ
ննջատնեակ մը : Յետոյ «զիշեր բարի» մրմնջելով

դուրս ելաւ :
Երիտասարդը մինակ մնաց :

Փափուկ անկողնին մէջ , փու՛ճ տեղ քնանալու
աշխատեցաւ : Սիրտը չափազանց լեցուած էր :

Վերջապէս մինչեւ սուտօս անքուն անցուց :
Լուսադէմին ձերունին կամաց մը դուռը զարկաւ :

— Մտէ՛ք ըսաւ երիտասարդը թրթուուն ձայնով մը :
Ծերունին ներս մտաւ :

— Բարի լո՛յս ... մրմնջեց հայրական շեշտով
մը :

— Աստու ըսրին , պատաղխանեց երիտասարդը :
— Կը խնդրեմ որ այսօր դուրս չեմնեմ մինչեւ որ
քաղաքին վերադառնամ , նկատել տուաւ ձերունին :

— Շատ լա՛ւ , վրայ բերաւ երիտասարդը :
Ու ձերունին դուրս ելաւ :
Երիտասարդը բացաւ ննջարանի պատուհաններէն
մին ու սկսաւ գիտել տունին ետեր տարածուող
բնագրծակ ու գեղեցիկ պարտէզը : Օդը մեղմ ու

անուշ էր : Պայծառ արևւ մը կը շողար ծառերու
գեղնած տերեւներու վրայ մերամաղձօրէն :

Այդ միջոցին ննջարանին գուռը ճռաց ծխնիլն
վրայ եւ մանկամարդ աղջիկ մը ներս մտաւ :

Մանկամարդ աղջիկը տաննելութը տարու , բար-
ձրահասակ ձուածեւ ու նուսերանդ այտերով , ա-
նուշաչուի աղուոր ու գեղանի էր : Հագած էր բաց
կապոյտ չըջագգեստ մը , եւ խաբտեալ ծնամերը ձգած
էր ուսերէն վայր փափուկ յորդումով մը : Սիրուն
ճակատ մը , քնքուշ դիմագծեր ու մանաւանդ պրզ-
տիկ գրգռելի բերան մը ունէր՝ որուն թարմ չըթունաք-
ները նոր բացուած վարդի կոկոնին պէս կը փթթէին
կարծես :

Երիտասարդը այնքան զբուռուած էր պարտեզին
հմայքէն որ չլսեց գուռին ճոռը , հետեւաբար չէր
զիտեր թէ իրմէ քիչ մը հեռուն մանկամարդ աղջիկ
մը կեցած զինքը կը դիտէր՝ գրեթէ անզղալի կեր-
պով մը յափշտակուած :

Մանկամարդ աղջիկը վերջապէս չկրցաւ շատ սպա-
սել : Մտնեցաւ երիտասարդէն :

— Կը խնդրեմ պարո՞ն , հաճեցէք նախաճաշիկ մը
ընելու , մըմնջեց աղջիկը կանայքի թոխուն
ձայնով մը :

Եւ շտա սարգը սթափեցաւ ու մանկամարդ աղջկան
նայեցաւ :

— Ա՛ն , ներողութիւն օրի՞ցդ . . . , գողցողաց ե-
րիտասարդը կեցկաւոր շեշտով մը :

Ու մանկամարդ աղջկան հետը սեղանատունը
գնաց : Մաքուր սեղանի մը վրայ , ճերմակ սփռոցով
մը ծածկուած , զբուռած հին պնակ մը տեղական

ձմեռնուկ մածուն , քիչ մը պանիր , ձիւնի հատիկ-
ներու պէս ժածիկ ու թանապուր :

Երիտասարդը նախաճաշը վերջացուց : Յետոյ ման-
կամարդ աղջկան դաննալով :

— Դուք ծերունիին աղջի՞կն էք , օրիորդ , հար-
ցուց :

— Ո՛չ , պարո՞ն , ծերունին իմ մեծ հայրս է , պատաս-
խանեց մանկամարդ աղջիկը կաս-կարմիր կարելով :

— Մինա՞կ էք տունին մէջ :

— Մայր ունիմ , Պարոն . . . Բայց հիւանդ է :

— Հայր չունի՞ք :

— Ունիմ . . . մըմնջեց թշուառ աղջիկը մորմոքալի
ձայնով մը :

— Հո՞ն է հայրդ , վրայ բերաւ երիտասարդը :

— Ո՛չ , պանդխտութեան գացած է :

— Երիտասարդը նշմարեց որ մանկամարդ աղջկան
աչքերը կը լեցուին , չուղեց այդ մասնն ուրիշ հար-
ցումներ ընել :

— Ձեր անունը կրտէ՞ք ինձի , հարցուց երիտա-
սարդը՝ խօսքը բոլորովին փոխելու համար :

Մանկամարդ աղջիկը տգիտնեցաւ , աչքերը կուրծ-
քին վրայ դարձուց ու մէկէն ի մէկ չկրցաւ պա-
տասխանել : Կուսական ողին անզուսպ թրթու-
մով մը լեցուած էր :

— Կարելի չէ՞ ըսել , նկատել տուաւ երիտասարդը :

— Ինչո՞ւ չէ՞ , պարո՞ն , մըմնջեց մանկամարդ աղ-
ջիկն՝ իր անուշ ու խանդաղատելի աչքերն երիտա-
սարդէն վրայ նկատելով : Ննուսա կուսիա է :

— Կուսիա . . . իրա՛ւ ինչ գեղեցիկ անուն է այդ ,
շեշտեց երիտասարդը գորովանքով մը :

— Հազար ձեր անուներ . . . , վրայ բերաւ մանկա-
մարդ աղջիկը :

— Եթէ ըսեմ ձեզի , կը խոստանաք մէկու մը
չյայտնել , ըսաւ երիտասարդը :

— Ամենայն սիրով :

— Եթաւ լա՛ւ . անունս վանական է :

— Վանական . . .

— Այո՛ :

— Ինչպէ՞ս պարոն , միթէ՞ հայերու մէջ Վանա-
կան անունով մարդ կըլլայ :

— Իրա՛ւ էք , ատանկ անունով մարդ մը չըլլար ,
բայց պատճառով մը եղած է : Ժամանակին մայրս
ղաւակի չունի եղեր , ատոր համար Վանքերուն դի-
մած է ու զիս անոնց նուիրած է : Երբոր Աստուած
մօրս ձայնը կը լսէ եւ զաւակ մը կուտայ իրեն ,
անիկայ իր խոստումը կատարելու համար անունս
Վանական կը դնէ :

Լուսիա լսեց ու երբէ՛ք ատարկութիւն մը չըլլաւ :

— Չէ՞ք հաւատար ըսածիս , վրայ բերաւ երիտա-
սարդը հանդարտ բայց անուշ ձայնով մը :

— Ի՞նչու չպիտի հաւատամ , պարոն , մրմնջեց ,
ի՞նչ պատճառ ունիք սուտ խօսելու : Միայն թէ
զարմանք եղաւ ինծի այդ անունը լսելու :

Յետոյ իր սրտմալի ազուր անբերը դարձնելով
երիտասարդին վրայ ,

— Դուք հետո՛ւ անդէ եկած էք , պարոն , հար-
ցուց Լուսիա :

— Այո՛ , Պարսկաստանէն եկած եմ , Օրբոր՛դ , պա-
տասխանեց երիտասարդը :

— Ծնողք ունի՞ք :

— Ոչ մէկը չունիմ :

— Ազգականներ . . .

— Ազգականներ ալ չունիմ :

— Ինիկ Պարսկաստանցի՞ էք :

— Ո՛չ Տիգրանակերտցի եմ :

— Շատո՞նց է որ ծննդավայրէջ հեռացած էք :

— Մօտաւորապէս 22 տարի կըլլայ :

— Ո՛հ Աստուած իմ . . . ինչ ցաւալի բան : Ձեր
ճակատագիրը հօրս ճահատագրին պէս սեւ է եղեր :
— Իրա՛ւ է . . . սխուր խոստովանութիւն մըն է
այս :

— Լա՛ւ ուրեմն , ինչո՞ւ չէք երթար հայրենիքը :
Կարելի է հօրենական իրաւունքներ ունիք այնտեղ :

— Ո՞վ հօրենական իրաւունքներ կրնայ ունենալ
այս երկրին մէջ : Միթէ օրէնք կա՞յ որ իրաւունք
ալ ըլլայ մեզի համար :

— Ինչպէ՞ս , պարոն , ո՞վ կարգիլէ որ գուք ձեր
հօրը ունեցածներուն տէրը չըլլաք :

— Ի՞նչ ըսեմ . . . , մրմնջեց երիտասարդը հառաչե-
լով :

Մանկամարդ աղջիկը՝ երբ նշմարեց որ երիտա-
սարդը խորին թախմութեան մը մէջ ինկաւ , ա՛լ
հարցում մը չըրաւ : Սեղանին սպասները վերջուց
եւ ինչպէս որ հիւրանոցն երթայ :

Երիտասարդը՝ հիւրանոցը մտաւ որ բաւական չը-
քեղութեամբ զարգարուած էր :

Քիչ յետոյ փոքրիկ սերուն ախտէի մը մէջ քանի
մը ինձոր , մալաղի տանձ եւ ծիրանի ջիւր զրած՝
Լուսիա երիտասարդին բերաւ :

— Հրամեցէք , պարոն , ըսաւ Լուսիա :

— Շնորհակալ եմ պատասխանեց երիտասարդը :
 — Թեքեւս լսած էք թէ Աբաամեա գեղին մէջ
 ինչքան համով խնձորներ կան պարո՞ն, նկատել
 աուաւ Լուսիա անուշ արտայայտութեամբ մը ,
 այնպէս չէ՞ :

— Այո՛, լսած եմ :
 — Ահա՛ այդ խնձորը :

Ու ավսէին մէջէն աղուոր խնձոր մը գատելով
 երիտասարդին ներկայացուց :
 Երիտասարդն զողողալով ընդունեց կարմրուկ
 խնձորն ու շնորհակալ եղաւ :

— Բաւական ժամանակ պիտի մնա՞ք այտտեղ ,
 հարցուց Լուսիա :

— Տեսնենք . . . առ այժմ ու եւ է որոշում մը ար-
 ւած չեմ , պատասխանեց երիտասարդը : Բազրը հոս
 բերաւ զիս . . . ա՛լ չեմ գիտեր մինչեւ ո՞ւր պիտի
 առաջնորդէ : Ամբողջ կեանքս այսպէս թափառական
 եղած է :

— Մնացէք այտտեղ . . . դուք կարող էք գործ մը
 գտնել մեր քաղաքին մէջ :

— Ա՛խ գործ մը գտնել դժուար է , որովհետեւ
 անձանօթ մըն եմ :

— Եթէ ուզէք . . . , մրմնջեց Լուսիա խղղուած
 ձայնով մը , մեծ հօքս հետ կրնաք գործ ընել :

— Մեծ հայրդ ինչ գործ կընէ :

— Քաղաքին մէջ նպատավաճառ է պարոն :

— Մեծ հայրդ մարդու պէտք ունի՞ :

— Այո՛, որովհետեւ իր ընկերը բաժնուիլ կու-
 ղէ . . . ինքը մինակ կը մնայ :

— Եթէ մեկնուիր չըլլամ , սիրով պիտի ընդունիմ :

Մանկամարդ աղջիկը տագունեցաւ : Իր հոգին եր-
 թալով կը լիցուէր երիտասարդին համակրութե-
 նէն : Կը զգար թէ սիրաբ կը արոփէր կուրծքին
 տակ :

Ու յանկարծ սարսափի գաղափար մը անցաւ իր
 հոգիէն փայտիկի արագութեամբ մը . . .

— Ո՛հ , պարոն կը ծածկէք ինչ . . . դուք այս-
 տեղ չպիտի մնաք , գիտեմ հառաջեց Լուսիա գառ-
 նութենէն խղղուած ձայնով մը , վասն զի ձեր կո-
 չւէ՞ր չպիտի թողու . . .

— Ի՞նչպէս . . . չեմ հասկնար , Օրիո՞րդ :

— Հսկ կուզեմ թէ դուք պարտաւորուած էք
 մեկնելու , հետեւաբար աւելորդ առաջարկութիւն-
 ներ բրի ձեզի :

— Ինչո՞ւ համար պարտաւորուած պիտի ըլլամ :

— Որովհետեւ կոչուած էք Հայրենիքին ծառա-
 յելու , պարո՞ն :

— Օրիո՞րդ . . . , հեծկտաց երիտասարդը :

— Մի ծածկէք , պարո՞ն , ճշմարտութիւն չէ՞
 ըսածս :

— Ատիկա խնդիր մը չէ . . . այսօր ո՞վ չուզեր
 Հայրենիքին համար ծառայել :

— Եթէ խօսքով ըլլայ , շատեր կան մէջտեղ ,
 բայց ճշմարիտ անձնուրաց քիչեր կը մնան : Մեծ
 հոգիներ պէտք են՝ որ գիտնան զո՞նքի ազգի մը
 համար :

— Այո՛, իրաւունք ունիք . . . մրմնջեց երիտա-
 սարդն ու լսեց :

Մանկամարդ աղջիկը բացարձակ կերպով համոզ-
 ուեցաւ թէ երիտասարդը յեղափոխական մըն էր ,

եւ թէ այն անունը՝ զոր ըսած էր իրեն, կեղծ անուն մըն էր:

— Ծիշղը խօսեցէք պարոն, ո՞րչափ պիտի մնաք այստեղ, յարեց Լուսիա կանացի ամենէն անուշ արտասանութեամբ մը:

— Հաւատացէ՛ք որ չեմ գիտեր... թերեւս շաբաթի մը չափ:

— Բայց չըլլայ որ տունէն դուրս ելնէք հա՞...
— Ի՛նչու չպիտի ելնեմ... ինչ պատճառ կա:

— Գուցէ կասկածին վրադ, քանի որ անձանօթ մըն էք:

— Ես կանկածելի մէկը չեմ որ երկիւղ մը ունենամ: Եստ շատ հարցաքննութեան մը պիտի տանին զիս ու տեսնելով որ վստասկար բան մը չունիմ, պիտի թողուն բաց:

— Ո՛վ գիտէ... այս պարագաներու մէջ չուտով մարդու սօձիքը չազատիր: Չէ՞ որ դո՛ւք կըսէիք թէ օրէնք չկայ այս երկրին մէջ:

Աստակցութիւնը չէր աւարտած երբ որ փողոցին գուռը զարնուեցաւ: Լուսիան գնաց դուռը բանալու: Եկողը ձերբակալ էր:

— Ներողութիւն որդիս, ըսաւ ձերբակալն խանգաղատանքով մը: Բաւական ուշացայ չէ՞:

— Հարկաւ գործ ունէիք... միջամտեց երիտասարդը թոթովելով:

— Աղէկ որ դուրս չելաք: Այսօր քաղաքին մէջ մեծ իրարանցում մը կար, կըսեն թէ խումբ մը հայեր Պարսից սահմանէն ներս մտեր են ու քիւրտ աշխրէթներու հետ կռուի բռնուելով անոնց գլխաւորը սպաններ են: Եւ որովհետեւ դուք ալ նոր

եկած էք, կրնար ըլլալ որ կասկածէի՞, ձեր վրայ ու ձերբակալէին:

— Ո՛հ, Աստուած իմ... միմիջեց Լուսիա գող-ղղալով:

— Մօ՞տ օրերուս մէջ պատահած բան է, հարցուց երիտասարդը:

— Այո պատմուածին նայելով շարժուս մէջ եղած է զէպքը: Բաւական մեղած ու վիրաւորուածներ ալ կան երկու կողմէն: Կառավարութիւնը վաչտ մը զօրք զրկած է կռուին վայրը:

Մանկամարդ ազնիւկը՝ Ներսէն մօրը ձայնն աննելով, պարտաւորուեցաւ դուրս ելնել հիւրանոցէն: Ան ատեն երիտասարդը յայտնեց ձերբակալին թէ ինքը Յիզափոխական մըն էր եւ թէ կը խնդրէր իրմէն որ քաղքին մէջ ծանօթ հայրենասէր մը ցոյց տար, որուն հետ խորհրդակցելով գործի կարենար սկսիլ:

— Ամենայն սերով, ըսաւ ձերբակալն անոր ճակատը համբուրելով: Ո՛հ խիստ ուրախ եմ որ դուն բացիս ինձի քու սիրտդ: Չափազանց երջանիկ պիտի համարեմ զիս, երբոր կարենամ ձեռքէս եկածը չխնայելով՝ քեզի օգնելու:

ԴԱՇՈՅՆ ԵՒ ՍԷՐ

Երիտասարդը որուն — Վաճառական անունը պիտի տանք, — չարաթի մը չափ մնայէ ետքը, յաջողեցաւ քաղքին բոլոր հայրենասէր երիտասարդներու միջեւ յեղափոխական շրջանակ մը կազմակերպել: Երբոր բացարձակ կերպով համոզուեցաւ թէ ամուր կապով մը միացած էին երիտասարդ գաղափարակիցներն, իր աչքը դարձուց զեղերու վրայ: Ուզեց թիմարա գեղերը շրջիլ, անոնց տեղական բարքերն ուսումնասիրել ու ըստ այնմ գործի սկսիլ:

Արդարեւ, իրիկուն մը Լուսիային ու անոր մեծ հօրը յայտնեց թէ մեկնելու պարտաւորուած էր:

— Ծերունին որ ամեն բան գիտէր, բնական է որ ո՛րեւէ տարկուեթիւն չկրցաւ ընել, Բայց Լուսիա արցունքով լեցուած աչքերը կուրծքին վրայ կախեց ու զուրս ելաւ:

Երբ ձերունին առնէն դուրս ելաւ Վանականին համար որոշուած գեղացին կանչելու, Լուսիա սենեակը վերադարձաւ:

— Մինա՞կ էք, հարցուց Լուսիա դողդղալով:

— Այո՛, մեծ հայրդ գնաց բնկերս կանչելու, պատասխանեց Վանականը:

— Ըսել է թէ այս գիշեր անպատճառ պիտի մեկնի՞ք, պարո՛ն:

— Այո՛, այդպէս եղաւ:

— Ուր երթալը չեմ ուզեր հարցունել, որովհետեւ չպիտի յայտնէք, գիտե՞մ. միայն թէ չուտով պիտի վերադառնա՞ք, պարո՛ն:

— Թե՛րե՛ւս . . .

— Պիտի յիշե՞ք զիս:

— Միշտ . . .

— Ուրեմն ընդունեցէ՛ք այս դաշտնը՝ որ պանդուխտ հօրս յիշատակն է ու կը պահեմ. . . : Գիտցէ՛ք որ այդ նուիրական գործիքն վրայ բնարարուած հայ աղջիկներու վրէժը դրօշմուած է. կրբոր դուք մեր թշնամիներու արեան մէջ կը թաթխէք դաշն, յիշեցէ՛ք զիս յիշեցէ՛ք Լուսիան . . . :

— Պիտի յիշե՛մ, պէտի յիշե՛մ, Լուսիա՛. . . , մըր-

554 - 2002
1995

մնչեց Վանականը:

— Անկեղծօրէ՛ն:

— Անկեղծօրէ՛ն:

Ահա՛ այս եղաւ անոնց անբիծ հոգիներու միացումը:

ՌԷՍ ՄԵԼԻՔ

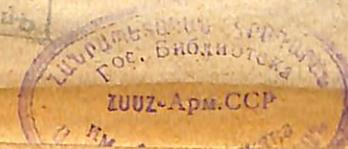
Վանականը գիւղացիի մը առաջնորդութեամբ, կէս գիշերուան մօտ Ա. . . գիւղը մտաւ, որ քաղքէն. . . ժամ հեռաւորութիւն ունի եւ վանի ամենէն զեղեցիկ զէւղն է:

Առաջնորդող գիւղացին լայն ու անկանոն փողոցներէ անցնելով կանոց առաւ բարձրահայեաց եւ երկու յարկի վրայ շինուած առնի մը առջեւ:

— Աղա՛ աւ է մեր Ռէս Մէլիքին առնը: Ըսաւ բարեմիտ գիւղացին ցած ու յարկալիը ձայնով մը:

Ու երկու անգամ պարտեղին դուռը զարկաւ:

Ի՞նչ յետոյ դուռը բացուեցաւ: Սեմըն վրայ երեւ-

ցաւ քառասունն անցած , միջանասակ , ծաղկաւեր
կերպարանքով , կուտա գլուխով , մեծափոր ու նեն-
դաւոր մարդ մը , որուն ձեռքը հողէ ճրագ մը կար :

Այս մարդը գեղին գործակատարն էր , — այսինքն
Ռէսին օգնականը , — որուն Գղիւր անուն կուտային :

— Տղայ Մխի'կ , գուն կ'ս , հարցուց մեծափոր
Գղիւրը՝ զարմանքով մը անձանօթին վրայ իր պրժ-
գատիպ նայուածքը պտտցնելէ ետքը :

— Ես եմ , Չարո' , պատասխանեց Մխի'կ : Ռէս ա-
ղէն քնուկ է :

— Բնուկ է ... Ի՞նչ կայ ... բարին է ինի ... :
Նկատել տուաւ Գղիւր Չարո անհանգարտ կզանա-
կով մը :

— Կնա' ձէն տուր ... ասա' որ քաղքէն մարդ
եկեր է , հասկցա՞ր :

— Թայ հո՛յ ... մըմոաց Գղիւր Չարո ապուշ ծա-
մածութեամբ մը , ո՞վ հողի ունի — որ Ռէս աղին
ձէն տայ ... Թո՛ղ լուսնայ յետոյ :

— Ի՞նչ կասես , մարդ Ստածու , գուն ծոա՞ր . մի՛
անտնար , գնա' ձէն տուր , գոչեց Մխի'կ գրեթէ
բարկացած :

Գղիւրը չհակառակեցաւ : Անտիջապէս ներս գնաց
ու իմաց տուաւ Ռէս Մէլիքին , որուն հրամանին
համաձայն Գղիւր վերադարձաւ ու Վանականը մա-
քուր սենեակ մը առաջնորդեց : Մխի'կն ալ ախտին
թաւման գնաց պատկերու :

Վանականը քառորդի մը չափ մինակ մնաց : Յե-
տոյ սենեկին գուռը բացուեցաւ :

Ներս մտաւ բարձրահասակ , յիսունի մօտ տա-
րիքով , լայն ու ճաղատ ձակատով , յաղթանդամ ,

համակրելի զիմագծերով , ափոյն բայց գրաւիչ ար-
տայայտութեամբ ու քաղցրաբարոյ նկարագիրով անձ
մը : Այս անձը Ռէս Մէլիքն էր :

Քսաներկու տարիներէ ի վեր Ռէսութեան պաշտօ-
նին կոչուած էր եւ երբէք որ մը չէր եղած ուր գե-
ղացի մը իրմէն ցաւ յայտնէր : Ո՛չ միայն իր ըն-
դարձակ գեղին հրեշտակն էր ան , այլ շրջակայ գե-
ղացիներն ալ իր անունով կը պարծենային :

Հօրմէն մնացած փառանգութիւնը մեծ էր . հետե-
ւարար բարեկեցիկ կեանք մը կը վարէր : Փտմանա-
կին քաղաքը խրկուած էր ուսում առնելու . եւ
ինչ որ կրցած էր սորվիլ՝ բաւական եղած էր իր
ազնիւ զգացումներուն ու ձգտումներուն համեմատ
գործելու :

Իր կինը մեռած էր : Իրեն կը մնար մէկ հատիկ
աղջիկ մը , Տիլլար անունով , որ հազիւ տասներկու
տարեկան կար :

— Բարի եկած էք , գաւակս , ըսաւ Ռէս Մէլիք
հայրական անկեղծ հոգածութեամբ մը :

— Բարի տեսանք Ռէս աղա , Պատասխանեց Վա-
նականը :

Ու ծոցէն թուղթի ծրար մը հանելով Ռէս Մէ-
լիքին ներկայացուց : Ռէս Մէլիք բացաւ ծրարը ,
կարդաց իրեն յանձնարարական համակին պարու-
նակութիւնը :

Գլխուս վրայ տեղ ունիք , գաւակս , շեշտեց Ռէս
Մէլիք յարգալից ձայնով մը : Ուրախ եմ որ ձեզի
պէս ազգասէր անձերու հետ կը տեսնուիմ : Գալով
հարկ եղած միջոցներուն , վաղը կը կանչենք մեր
Տէր Օհանն ու տիրացու Սիմօնը , կը խորհրդակ-

ցինք ու անկէ ետքը կը գործենք : Աղէկ չըլլա՞ր :

— Երբոր կատարեալ վտանգութիւն ունիք այդ անձերու վրայ նկատել տաւալ վանակներ , կրնա՞ք այդ կերպով գործել :

— Վտանգութիւն... այդ մասին երբէ՛ք չեմ կատարած իր : Թէպէտեւ եկեղեցականներու վրայ շատ հաւատք չունիմ , սակայն փորձառութեամբ կը պնդեմ :

— Խիստ լաւ . ձեր կամքը գիտէ :

Այս հարեւանցի տեսակցութենէն ետքը , Ռէս Մէլիք ներդրութիւն խնդրելով «գիշեր բարի» ըսաւ ու մեկնեցաւ :

Վանականը բոլոր գիշերը հանգարտ անցուց : Աստուծոյ զեռ արեւը չծագած , Ռէս Մէլիք Վանականին սենեակը մտաւ :

— Բարի ը՛յս , գաւաղս , ըսաւ Ռէս Մէլիք :

— Աստուծո բարի՛ն , հա՛յր , պատասխանեց Վանականը :

— Տէր Օհան ու տիրացու Սիմօն եկած են :

— Ուրեմն երթանք , ըսաւ Վանականը :

Ու երկուքն ալ Տէր Օհանին ու տիրացու Սիմօնին քովը գացին :

— Բարո՛վ եկած էք աղա՛ , ըսաւ Տէր Օհան որուն ձեռքը յարգանքով մը համրուրեց Վանականը :

Նոյնպէս բարի գալուստ մաղթեց տիրացու Սիմօն : Վանականը չորհակալութիւն յայտնելով փափուկ մինտերի մը վրայ նստաւ :

Ռէս Մէլիք առանց յանձնարարական նամակը մէջտեղ հանելու , հակացուց թէ Վանականին մտադրութիւնը պարզապէս կազմակերպութիւն մըն էր , թէ

Թեմարայ գեղերու մէջ ամենէ՛ն կարեւոր դիրք ունեցող այս գիւղը կողորոն մը պիտի ըլլար ապագայ գործունէութեանց եւ թէ քիչ օրէն մեծ քանակութեամբ գէնքեր պիտի բերուէին ու յանձնուէին իրենց տրամադրութեան սակ :

Այս յայտնութիւնը խորին սարսուռ մը անցուց ներկաներու հոգիին մէջ : Թէ՛ Տէր Օհան եւ թէ՛ տիրացու Սիմօն Ռէս Մէլիքին երեսը նայեցան այնպիսի զարմանքով մը , որ ըսել կուզէին թէ երկիւղալի բան է այդ :

— Ի՞նչ կըսէք , Տէր Օհան , ի՞նչ կը մտածէք այս մասին , յարեց Ռէս Մէլիք : Ի՞նչու լուռ կը մնաք : Դուք ալ ձեր դադարաբար յայտնեցէք :

Տէր Օհան որ յիսուեն անցած , միջանասակ ձեռքով մարդ մըն էր , իր սովորին նայուածքը Ռէս Մէլիքին վրայ նեղեց ու գերազոյս ձիգ՝ մը բնելով ըսաւ .

— Ռէս Մէլիք , դուք գիտէք որ ձեր խօսքը գետին նետող մը չըլլար : Առաջ Աստուած՝ յետոյ դուք էք այս գիւղին տէրը . երբոր ձեր կամքը տաք , ո՞վ պիտի մերժէ :

— Եւ ի՞նչի մերժենք Տէր Օհան , ընդմիջեց տիրացու Սիմօն գողբոջուն ըսոյց հայրենատենջ ձայնով մը : Չէ՞ որ ազգին համար ամեն մարդ ձեռքէն եկածը չպիտի խնայէ :

— Քանի որ դուք կը խոստանաք ձեր ձեռքէն եկածն ընելու , շարունակեց Ռէս Մէլիք խորապէս համակրուած շեշտով մը , թո՛ղ ամենարարին Աստուած մեր ուխտը տեսնէ :

Այդ պահուն Գղիք Զաքօ ներս մտաւ եւ յայտնեց

թէ Մինաս Տասօի աղջիկը փախեր ազատեր է Գուր-
տերու ձեռքէն , երկու ամի սի չափ Պէկի մը տունը
մնալէ ետքը :

— Տէր Աստուած . . . լացազանչից Ռէս
Մէլիք՝ սարսուղի նայուածք մը նեակելով ներկանե-
րու վրայ : Շուտով հոսանդ բեր , Չարօ՝ մի սպասեր :

— Գղիբ անմիջապէս գնաց Ռէս Մէլիքին հրամանը
կատարելու :

— Տեսէ՛ք Ռէս աղա՛ , միջամտեց Տէր Օհան , ի-
բաւ որ Աստուծոյ սրահած գառը չկորսուիր : Այս երեք
ամիս է որ խեղճ աղջիկը գիւղէն փախցուցին շու-
ները . . . թէեւ ամեն միջոց ձեռք ատինք որ կարե-
նայինք անոր հետքը գտնել , սակայն չյաջողեցանք :

— Բայց . . . շեշտեց Ռէս մէլիք՝ չկրնալով կար-
ծես իր հողին խշխշացնող դանուլթիւնը զսպել , ա՛հ
Տէր Օհան , ասիկա անբացատրելի նախատինք մըն է
մեր գեղին համար , անսպասուելիքն է կը հասկնա՞ք :

— Այդպէս է Ռէս աղա՛ , մրմնջեց ակրացու Սիմոն :
Իսկ Վանականը բառ մը չխօսեցաւ :

Դուռը լացուեցաւ :

Ներս մտան ծերունի մարդ մը , որ վաթսունի
մօտ տարիքով , միջահասակ ցորենաթոյր գիւմաղծե-
րով , կնճռալից ձակասով , վշտարեկ նայուածքով
բարեմիտ մէկն էր եւ մանկամարդ աղջիկ մը , հա-
ղիւ տասնեակնից տարու , ըարծրահասակ , գեղանի
ու գրաւիչ կերպարանքով :

Մանկամարդ աղջիկը հազած էր չիթէ զպուն մը ,
չուխա կօծիկ մը , բաց կարմիր գունով գոգնոց մը
եւ գլուխը զրած էր աղուոր գտակ մը :

Երկուքն ալ զողբղալով կեցան պատին տակ :

— Աղջիկ Մարօ՛ , ո՞ր կողմեր տարին քեզ , հար-
ցուց Ռէս Մէլիք հայրական խանդաղատանքով մը :
Թշուառ աղջիկը սարսուաց , տփռունեցաւ եւ գը-
լուխը կուրծքին վրայ կախեց վիրաւորուած թռչունի
մը պէս :

— Դուն բէ՛ Մինաս Տասօ՛ , նկատել տուաւ Տէր
Օհան՝ վշտով մը համակուած :

— Ի՞նչ ասեմ , Տէր Օհան , Աստուած իմ մեղքը
տփեց երեսիս , մրմնջեց Մինաս Տասօ , մորմնքուած
ձայնով մը : Ա՛խ երկու ամիս Պէկի մը քով մնա-
ցեր է . . . վերջը շատ լացեր , շատ պաղատեր է Պէ-
կին . . . բայց ձեռք լսող մը չէ եղեր . . . էլ ճարը
կարած էա շունին կամքը կատարեր է որ կրցած է
ազատիլ . . .

— Փիտէ՞ որ կողմ երթալը , հարցուց Ռէս Մէլիք :

— Չէ՛ , Ռէս աղա՛ , աչքերը գոց տարած են , Պա-
ասսխանեց Մինաս Տասօ արցունքները սրբելով :
Նա զրկելու ժամանակ նորէն աչքերը գոցեր են :

— Բաւական է . . . ընդհատեց Ռէս Մէլիք փղծ-
կած ձայնով մը :

Ու պատուէրեց Մինաս Տասօին որ ամենուն չի
յայտնէ եղելութիւնը :

Հայրն ու աղջիկը գուրս ելան :

— Թշուառ աղջիկ . . . մրմնջեց Վանականը , այն-
պիսի խշխշացնող ձայնով մը որ կը գողար : Կը տես-
նէք , այս երկրին մէջ ո՞վ կարող է իր պատուը
պաշտպանել , ո՞վ կարող է կեանքի ասպնջութիւն
ունենալ . . . կառավարութիւնը գողերու աւազակ-
ներու , եղևոնագործներու մեղսակիցն է : Կառավա-
րութիւնն է թեւադրողը , կառավարութիւնն է գա-

նոնք պաշտպանողը, միանգամայն անոնց աջակից
կողմը : Եւ աստիկա հիմակ չէ, այլ հինգ դարերէ
ի վեր գործադրուած անգլիոթիւնն է, մէկ խօսքով
մեր գերի վիճակին վրայ ծանրացած գրութիւնն է :

— Իբաւ է, զաւակս, վրայ բերաւ Տէր Օհան :
Բայց Աստուած օր մը կը գլխայ մեր վրայ :

— Գլխոթիւնը մի միայն անկեալ մարդու մը կը
վայելէ, Տէր Հա՛յր, ընդհատեց Վանականն ճշշուած
չեչտով մը, ո՛չ թէ այն արի ժողովուրդին, որ
պատմութեանց մէջ մեծ գեր ու մեծ անուն մը ու-
նեցած է :

— Երբոր մենք չենք զգար, մէկ խօսքով մեր
վիճակին վրայ չենք գլխայ, յարեց Ռէն Մէլլը :
ինչպէս կուզենք որ Աստուած գլխայ եւ մեզ ա-
զատէ . . .

Խօսակցութիւնը բաւական տեւեց :

Վանականին զողտփարնիւրը դանոնք գլխած ու
յախշտակած էին :

Թշուառ Մարօի վրէժը խորին վերք մը բացած էր
ամենուն սրտին մէջ : Վանականն՝ այդ վերքը կա-
րելնտէր, կը ճզմէր որ աւելի լայննար :

Սյուպէս, Վանականը շուրջ շարժի մը չափ Ռէն
Մէլլիքին տունը մնալէն ետքը, յաջողած էր ման-
կամարդ Մարօէն քանի մը կը բնուր ապրոցեւեր
տանիկ ու ասունց ո եւ է բան մը յայտնելու մեկնել :

ՄԻՐԶԱ ՊԵՆ ԻՐ ՀԱՒԵՄԻՆ ՄԷՁ...

Վանայ ընդարձակ նահանգին հիւսիսակողմը, զը-
րէթէ բարձրաբերձ անտաներով շրջապատուած
լեռնածորի մը մը մէջ, փոքրիկ ու սիրուն գլուղ մը
կայ, ուր կը բնակէր Միրզա-պէկ անունով հարուստ
ու ազդեցիկ քուրս մը :

Այս քուրս պէկը՝ բոլորովին ազատ ըլլալով թուրք
կառավարութեան լուծէն, ինքնիշխան մը դարձած
էր իր իրաւասութեան տակ գտնուող բոլոր սահ-
մաններու մէջ : Իր ազգատոհմին պատմութիւնը
քուրս աշխրէթներու ամենէն փայլուն եւ ամենէն
փառաւոր պատմութիւնն կըլլար :

Հաղիւ յիսունի մօտ, պարթեւ հասակով, թիկնեղ
վէս ու ծանր կերպարանքով, բարձրահասակ ու գե-
ղազէմ էր : Տունին միակ շտապիլդն ըլլալով, ա-
ւելի գուրգուրանքով եւ աւելի փափուկ կերպով
մեծցած էր : Փոխանակ լեռնային կեանքի մը տա-
լու ինքզինքը, աւելի՛ հաճոյքներու, աւելի՛ մոլու-
թեանց հոտէ կըլու մանկութենէն սկսեալ : Տետե-
ւաբար իր ցոկապեաց կեանքին սովորութիւններն
այնքան աղետաւոր դարձան, որ տեսած կինը, տե-
սած աղջիկը, գրէթէ աչքին զայնուած ամեն յան-
կուցիչ աստիկան անմիջապէս կուզէր ձեռք բերել...
ինչ կերպով որ կարելի ըլլար նպատակին հասնիլ :
Ու մանաւանդ, հակառակ քուրս աշխրէթներու մէջ
գարիէ ի վեր սրբութիւն ու բարձր ազնուականու-
թիւն համարուած սովորութեանց, Միրզա-պէկ իր
ոչ զեղակեցնեցու վրայ գէշ աչքով չէր նայէր . . .

Փլայի մը աղջիկը սիրելով՝ նուսաստուծիւն չէր
նկատեր : Այդ պատճառաւ իր հարեմին մէջ տարի-
ներով կը թօշնէին Հայ , Թուրք եւ Ասորի աղջիկ-
ներ , որոնք գաղանարար կը բերուէին ու կը պան-
ուէին կանանոցը :

Օր մը , վերջալուսի ատեն երբոր Միրզա-պէկ իր
սէլամըքին մէջ նստած նարկիլէ կը քաշէր , դրա-
նիկներէն մին ներս մտաւ ու խմացուց թէ Ալի-պէկ
անունով երիտասարդ քուրա մը գինքը տեսնել կուզէ :

— Վա՛յ . . . ուրեմն ըսէ թող հոս գայ , հրամայեց
Միրզա-պէկ հետաքրքրութեամբ մը :

Դրանիկը գուրս երաւ :

Միրզա-պէկ գուռին յատած իր մեծ ու խոր աշ-
քերը՝ սպասեց :

Քիչ յետոյ ներս մտաւ գրանիկին ըսած Ալի-պէկը
որ հազիւ քսանութը տարու , բարձրահասակ , հա-
մակընկ ու ազնուակամի կերպարանքով երիտասարդ
մըն էր : Հագած էր Ռչտունցիներու յատուկ ջուռ
ու կարճկեկ գազախիկը , որուն թեւերը բայն ուսն-
բուն վրայ կը վերջանային . հագած էր շալվար մը՝
ձիւնի սպիտակութեամբ ու նախտուն հլւտուածքով .
գլուխը գրած էր թիւագոյն քօլօզ մը՝ որուն շուրջը
բոլորուած էին կարմիր ստալիին ու մետաքսայեռ
սեւ փոշին : Իսկ հայացից գազախիկին տակէն հագած
էր ոսկեճամուկ կոճակներով իշլիկ մը , որուն կէս
մը բացուածքէն թրթուարով կերեւար սրմայ բան-
ուածքով նաշխուն շապիկը :

Միրզա-պէկ այս բոլորը գիտեց ակնթարթի մը
մէջ ու համոզուեցաւ թէ եկող հիւրը բարձր գեր-
գաստանի մը զաւակն էր . հետեւարար ջուր բերել

տուաւ , արծաթեայ կոնքի մը մէջ անոր սոքերը
լուաց եւ ոսկիի դրուագներով զարդարուած նար-
կիլէ մըն ալ հրամցուց :

Ալի-պէկ ներգրանջակ ու յանկուցիչ ձայնով մը
չնորձակալութիւն յայտնելով , նկատել տուաւ որ
նարկիլէ գործածելու սովորութիւն չունէր :

— Ա՛խ , բարեկամս , ի՞նչ ընեմ ուրեմն . . . , ա-
ռարկեց Միրզա-պէկ բոլորովին զարմացած . ի՞նչ
բանի կը փափաջին . ըսէ՛ , սունը քուկդ է :

— Նրախտասպարա եմ , Միրզա-պէկ , մըմնջեց ե-
րիտասարդ քուրոր . բնաւ մի՛ նեղուիք իմ մասին :
Մի՞թէ բարեկամութիւն ըսածդ պատիւներով կըլլայ :

— Իրա՛ւ էք . . . բայց շատ հոգնած ըլլալու էք :

— Ամենեւի՛ն : Նրախտասարդ մը այնքան շուտ չի
յոգնիր :

Միրզա-պէկ բոլորովին յափշտակուած էր Ալի-պէկի
խօսքերէն , հետեւարար չկրցաւ իր համբերութիւնը
զսպել : Ուզեց հասկնալ թէ ի՞նչու եկած էր , ի՞նչ
էր նպատակը . . . վերջապէս ո՞ւսակից կուգար եւ ուր
պիտէ երթար :

— Ինչպէ՞ս եղաւ որ այս կողմերն եկաք , հար-
ցուց Միրզա-պէկ մտերմական ձայնով մը :

— Բազը բերաւ . . . մըմնջեց Ալի-պէկ անդուսպ
գամնութեամբ մը :

— Բարո՛վ հազար բարո՛վ , բարեկամս , գլխին
վրայ անդ ունիք : Միայն թէ ուսկից լսած էք իմ
անունս եւ կամ թէ ձեր ազգատոհմը ծանօթ է
ինծի :

— Ես Հայտերանցի աշխրէթներուն պատկանող
քիւրտ պէկի մը զաւակն եմ : Մանկութենէս ի վեր

միակ փափաքս եղած է շրջիլ երկրին ամեն կողմեր
դանել ազնուաւիւնս պէկեր , ծանօթանալ անոնց հետ,
ուսումնասիրել անոնց կեանքը եւ կրպակը զանոնք
մեր գերգաստանին : Այսօր ուրախ եմ որ նպատա-
կին կը հասնիմ . . .

Միրզա-պէկ խորին յուզմունքով մը ու հետա-
քրքրութեամբ մը մտիկ ըրաւ Ալի-պէկի պատմու-
թիւնը : Տեսաւ որ բնա՛ւ կասկածելի եւ կամ թէ ան-
բնական գաղափար մը չկար այդ խօսուածքներուն
մէջ :

— Ամենէն ազնիւ նպատակն ընտրելու եւ , բարե-
կամս ընդմիջեց Միրզա-պէկ անկեղծ ձայնով մը :
Ի հարկէ , ասով պիտի կարենաս ամուր կապ մը
հաստատել մեր ցանուցիւր եղած ցեղերու միջեւ ,
որոնք տարբերութիւն ի վեր անջատ կերպով կապրին :

— Այդպէս է . . . կը նայիք սա խեղճուկ Ֆլա-
ներուն վրայ , որքան սիրով կապրին , զերար կը
ձանջնան ամեն տեղ :

Միրզա-պէկ որչափ որ մոլութեան մէջ կը մոռ-
նար յայտնելու իր խոր ատելութիւնը ֆլաներու
նկատմամբ սակայն ասանկ վայրկեաններուն հոգին
կը պոթիկար եւ չէր կրնար ծածկել զայն :

— Ո՛ւհ , ֆլա՛ն . . . Աստուած չընէ . . . Ի՛նչու
զարմանանք այդ վատերուն վրայ , բացազանչեց
Միրզա-պէկ արհամարհանքով մը :

Ալի-պէկ սովորենցաւ :
Ի՛նչ անցաւ իր հոգիէն . . . Աստուած գիտէ :
Այսպէս խօսակցութիւնը բաւական շարունակելէ
յետոյ , երկուքն ալ ձաչելու գացին :
Շարքի մը սահեցաւ . . .

Ալի պէկ խորին զննութեամբ կուսումնասիրէր
սունին ներսերը , կանանոցին շուրջը , գունները ,
մանաւանդ Միրզա պէկի ննջարանին ուր ըլլալը :
Թէպէտեւ շարունակ մեկնելու խօսքեր կընէր , սա-
կայն կը յետաձգէր :

Վերջապէս զիշեր մը , երբոր սունին մէջ խոր
լուսթիւն տիրած էր , Ալի-պէկ իր ննջասենեակէն
գուրս ելնելով կամացուկ մը կանանոցին գուռը
հրեց երկիւղալի զգուշութեամբ մը :

Դուռը բացուեցաւ :
Նեղ ու միթին միջանցքէ մը անցնելով սենեակի
մը առաջը կեցաւ ու անոր գուռը բացաւ :

Սենեակին մէջ սեղանի մը վրայ հողէ ճրագ մը կը
վառէր , որուն աղօտ պլպլացումը հազիւ ցոյց կու-
տար փափուկ ու արեւելեան մեղկութիւն թափող
անկողին մը . . .

Ալի-պէկ պահ մը կանդ առաւ . . . սարսուռի նայ-
ուածք մը նետեց այդ անկողինին վրայ ու յետոյ մո-
տեցաւ . . .

Բայց երբոր ուշադրութեամբ դիտեց եւ տեսաւ որ
անկողինին մէջ մըրան մանկամարդ աղջիկ մը կը
քնանար , զողբղաց ու ետ դաննալ ուզեց :

Ո՛չ , չկրցաւ ետ դաննալ . . . այլ հողէ ճրագը
ձեռքին մէջ բռնեց , անոր առկայծ պատրոյզը լու-
սեց ու արեւի մօտեցաւ անկողինին զողբղալով :

Ճրագին լոյսը մանաւանդ սուքին շշուկը մանկա-
մարդ աղջիկը սթափեցուցին իր քունէն : «Աչքերը
բացաւ թէ չէ , անմիջապէս վեր ցատկեց . . . :

— Ներողութիւն . . . մրմնջեց Ալի-պէկ խղրուած
ձայնով մը :

Մանկամարդ աղջիկը բոլոր մարմնով կը դողա
ևւ չէր կրնար գիտնալ թէ ի՞նչու գիշեր ատեն կա-
նանոցը մտած էր այդ մարդը ի՞նչ կուզէր . . . ին-
չէր նպատակը :

Միեւնոյն ատեն Ալի-պէկն ալ կը մտնար թէ ի՞նչ
գտնուած տեղը կենաց ևւ մահու տեղ մըն էր :

— Միրզա-պէկ հոս չէ՞ հարցուց երբտասարդը յուզ-
ուած շեշտով մը :

— Չէ՛ . . . այս գէշեր չեկաւ , մընիջեց մանկահաս
աղջիկը խշխշացնող ձայնով մը :

— Չպիտի՞ գայ :

— Չեմ գիտեր :

— Դուն անոր աղջիկն եմ :

— Անոր աղջիկը չեմ . . . հարեմին մէջ կը մնամ :

— Շատոնց է :

— Չորս տարին սնցաւ :

— Այտեղացի՞ եմ :

— Չէ՛ . . .

— Հապա :

— Ի՞նչ բռնեմ . . . ես հետու տեղէ եկած եմ :

— Թիմուրցի չե՞ս :

— Ո՛չ . . . Հայտերանցի եմ . . .

— Իրա՞ւ . . . բռն է թէ իմ հայրենիքէս ես . . .

ն՞ով է քու հայրը :

Մանկամարդ աղջիկը մահու չափ սեղանեցաւ . . .

Իր մեկամազձոտ այտերէն սկսան վար հոսել ար-
ցունքներն , որոնք գառնացուցին Ալի-պէկին հոգին :
Ինչո՞ւ չեմ ուզեր յայտնել վրայ բերաւ Ալի-պէկ
գործվանքով մը :

— Ո՛հ , Աստու ուրոյն ըլլա՛յ , Աղա-պէ՛կ , կա-

նանջ արեւուդ սիրո՛յն ըլլա՛յ , մի ստիպեր զիս ,
մընիջեց մանկամարդ աղջիկը : Գնա՛ . . . շուտով հե-
ռացիր ասկից , եթէ ոչ գլուխս կերթայ :

— Մի՛ վախնար ըսաւ Ալի-պէկ անոր ձեռքէն
բռնելով : Այս տունին մէջը հիւր մըն եմ ես . . . ե-
թէ տեսնելու ըլլան դարձեալ բան մը չեն գրուցեր
ո՛չ ինձի , ո՛չ քեզի :

— Գիտե՛մ . . . բա՛յց . . .

— Խիտ լաւ . ի՞նչ մնաս կայ քեզի , եթէ հորդ
ո՛վ ըլլալը յայտնես . . . միթէ՞ Միրզա-պէկ պատուի-
րած է չըսես մէկու մը :

— Այո՛ . . . եթէ անոր հրամանին հակառակ վար-
ուիմ , լաւ համոզուած եմ որ պիտի սպաննէ , մեռ-
ցունէ զիս :

— Պատճառ . . .

— Ստիկայ գաղտնիք մըն է :

Ալի-պէկ սարսուտաց . . .

— Եթէ երգում ընեմ որ քու գաղտնիքը չպիտի
հանեմ ո՛չ մէկի մը , նկատել տուաւ Ալի-պէկ , կը
հաւատա՞ս ինձի :

— Կը հաւատամ . . .

— Գիտցած եղբը որ ճիշտեանս ուրացած պիտի
ըլլամ , եթէ գաղտնիքը ուրիշէ մը յայտնեմ :

— Ո՛հ , Աղա-պէ՛կ , ես քու բախ աղջիկ չեմ :

— Ի՞նչպէս . . . դուն քու բախ մը աղջիկ չե՞ս . . .

— Այո՛ :

— Հապա՞ :

— Ես Ֆլայի մը աղջիկ եմ . . .

— Ֆլայի մը աղջիկը . . . ո՛ւն վատ մարդիկ . . .
բացազանչեց Ալի-պէկ կատաղի չարժու՞ով մը :

Դուն Ֆլայի աղջիկն ըլլա՛ս... ու չորս տարի չա
բունակ այս հարեմքն մէջ մնա՛ս... : Որչափ խաղ
ուած եմ ուրեմն կարծելով թէ ագնուական պէկ
մը տունը կը գտնուիմ...

Մանկամարդ աղջիկը կը լսէր այս անարգող խոս
քերն , որոնք իր հոգին կը դառնացնէին :

— Ա՛խ , գիտէ՛ք որ դուք կատէք ֆլաները , մըր
մեջնց թշուառ աղջիկը մորմոքուած ձայնով մը , ա
նոր համար չէի համարձակեր ո՛վ ըլլալս յայտնելու :

— Հոգ չէ... ուրախ եմ որ հասկցայ այս անար
մարդերուն ինչ ըլլալը . հասկցայ թէ անուշով մի
այն աղնուականն են , ո՛չ թէ մեր նախահայրերու
արիւնը կը կրնն : Իբաւ է որ ֆլաները կատեմ...
սակայն կան ֆլաներ , որոնք այնքան սէրելի են
ինձի , որքան իմ ազգիս դաւակնները...

Մանկամարդ աղջիկը գրեթէ աննշմարելի կերպով
ժպտեցաւ ու իր սրտմալէ ազուոր աչքերը կուրծ
քին վրայ խոնարհեցուց :

— Ի՞նչ է անունդ , հարցուց Ալի-պէկ խանդաղա
տելի ձայնով մը :

— Անունս Ասողիկ էր , բայց հոս կալեղար կը
կանչեն , պատասխանեց մանկամարդ աղջիկը :

— Ինձի նայէ կալեղա՛ր , թոթովեց Ալի-պէկ
ճնշուած բացատրութեամբ մը . գիտե՞ս թէ ուր
քնացած է Մերզա-պէկ :

- Գիտեմ... Ի՞նչ կայ որ...
- Անոր մօտ կուզեմ երթա՛լ...
- Անոր մօտ կուզէ՞ք երթալ :
- Այո՛ :
- Ի՞նչ ընելու համար :

— կուզեմ տեսնել զինքը :
— Գիշեր ատեն ... Ի՞նչպէս կարելի է ... քանի
որ հարեմքն մէջ կը գտնուի : Ինչո՞ւ համար ատուան
չէք սպասեր :

Ալի-պէկ լեցուած էր ա՛լ չկրցաւ ծածկել իր գիտա
ւորութիւնը :

— Մա՛կ ըրէ՛ , կալեղա՛ր , բացազանչեց երիտա
սարդ քուրար . հոս , վերն Աստուած ու վարը մենք
երկուքս կը գտնուինք : Դու իմ ամենէն նուիրա
կան երգումըս հաւատարով յայտնեցիր զազանիքդ .
պէտք է ես ալ քու երգումդ անեմ ու այնպէս
ըսեմ թէ ինչ է գիտաւորութիւնս այս պահուս եւ
թէ ինչո՞ւ կուզեմ այդ անարգ մարդուն մօտ երթալ...

կալեղար ճիգ մը ըրաւ՝ իր հոգեոյն բովանդակ
դառնութիւնը խղզելու չափ : Աչքերու տաք ար
ցունքները սրբեց ու ըսաւ .

— կերդնում իմ լոյս հաւատքի՛ս վրայ , Ազա պէկ :

— Խիստ լա՛ւ , գիտցիր որ նպատակս է քու կեաքը
փրկել ասկից ... արդեօք կուզե՞ս , եթէ ոչ հոս կը
մնաս , յարեց Ալի-պէկ :

— Հոս մնա՞լ... ո՛չ , երբէ՛ք , երբէ՛ք չեմ ուզեր
այտնեղ մնալ...

— Պիտի ուզե՞ս ինձի հետ գալ :

— Ա՛խ , անկարելի է այդ... Մերզա-պէկ չթո
ղուր որ դուք հետեւնիդ առնիք զիս :

— Այո՛ , գիտեմ թէ Մերզա-պէկ չպիտի թողու որ
ես տանիմ քեզ քու հայրենիքդ . բայց ասոր միջոց
մը կայ :

- Ինչպէ՞ս :
- Այս գիշեր միտան կը փախչինք :
- Փախչե՞լ :

— Այո՛ :

— Ո՛հ, չէ՞ որ դուք այդ պատճառաւ անպատուիք չէ՞ որ ձեր անունը պիտի կտորի . . .

— Ընդհակառակը : Մեզ համար պատիւ է ազատ գերուհի մը որ հայրենիքին մէջ ծնած է ու մեք Փրանսիէն է : Միրզա պէկ քեզ հոս բերելով ոչ մի ախ անպատուած է քու հայրդ ու քու ազգութիւնդ , այլ նաեւ բոլորովին Հայտերանցի պէկերը հետեւորար իմ պարտականութիւնս է այդ ճիւղով իմ վրէժս լուծել եւ ազատել թէ՛ հայտերանցիներս պատիւը եւ թէ քու անմխիթար ծնողքիդ պատիւը Միթէ չես կարօտցած ծնողքդ , ազգականներդ ու բարեկամներդ :

— Ի՞նչպէս չէ . . . միթէ այս չորս տարուան մէջ խմբած ջո՞ւր է , կերածս կերակո՞ւր է , Աղա-պէկ՝ Ամենեւին . միշտ կուլամ միշտ կը հառաչեմ . . . բայց դադանի կը պահեմ , որովհետեւ հարեմին մէջ մէկու մը չեմ կրնար յայտնել իմ Փրայ բլլարս . . . եթէ իմանան որ ես Փրայի աղջիկ եմ , կը թունաւորեն զիս անպատճառ :

— Ըսի թէ վերն՝ Ստտուած ու վարը՝ մենք ենք այս սենեկին մէջ , Լալիզա՛ր , ընտհասեց Այի պէկ սրտաչարժ ձայնով մը . պէտք է վստահիս ինծի բոլոր հողուիդ եւ գիտնաս թէ ես ազնուական քուրս պէկի մը զաւակն եմ ու չեմ խորեր քեզ : Այս սեմերէն դուրս , առանց քեզի , թող իմ զլուխս երթայ : Միայն թէ ժամանակ չկորսնցուցած յայտնէ՛ Մրզա-պէկի ննջասենեակը . . .

— Բայց ինչու համար անպատճառ հոն կու գես երթալ :

— Քու վրէժդ պիտի լուծեմ :

— Ի՞նչպէս . . .

— Ըսել կու գեմ թէ անպատիւ մարդու մը պէկ անուն տալը պարզապէս նախատինք մըն է մեր բոլոր ցեղակիցներուն : Ես որ հասկցայ ամեն բան . . . միթէ՞ հուստարապէս անուանարկուած չեմ նկատեր ինքզինքս , երբ այս հրէշը գեռ սղջ մնայ եւ քեզի պէս գերուհիներով պղծէ մեր ազնուականութեան արիւնք :

— Սպաննե՞լ կու գէք զէ՛նքը . . . :

— Այո՛ . . . :

— Ո՛հ , ո՛չ չեմ ուզեր . . . մի ընէ՛ք . . . մեղքցէք ինքզինքնիդ . . . մի երթա՛ք այդ ճիւղին քով . . . որովհետեւ յանկարծ կարթննայ եւ ձեզ կը սպաննէ . . .

— Ատտուած ինծի հետ է , Լալիզար , կը հաւատա՞մ որ բարի գործ մը կը յաջողի անոր ձեռքով :

Լալիզար չկրցաւ սրտատախանել : Քայլ մը առաւ . . . զողզալով մօտեցաւ Ալէ-պէկէն ու անոր ձեռքը բռնելով ախպէս մը նայեցաւ աչքերուն մէջ ինչպէս թշուառ մը կը նայի իր բարերար հրեշտակին :

— Կեցի՛ր , Աղա-պէկ կանաչ արեւուդ սիրոյն բլլա՛յ . . . կեցի՛ր որ յայտնեմ թէ միասին պիտի մանենք այդ հրէշին հարէ՛մը , միասին պիտի մօտենանք անոր արիւնտա անկողնին եւ միասին պիտի լուծենք մեր վրէժը . . .

— Միասին . . .

— Այո՛ :

— Անկարելի է . . . ատով չենք կրնար յաջողիլ : Պէտք է գուն բակէն կամայորէ մը անցնելով պարտէզը մանես , մինչեւ որ գամ . . . եթէ ո՛չ վտանգի կենթարկուինք :

— Չէ՛ , չեմ ընդունիր . . . կամ քեզի հետ պիտի մեռնիմ այդ գազանարարոյ մարդուն սեմերէն ներսը կամ թէ քեզի հետ պիտի սպառուիմ :

Ալի-պէկ փուճ տեղ ջանաց համոզել : Լալեզար անդրդուելի մնաց իր որոշումին մէջ :

— Ուրեմն չսպասենք . . . ըսած Ալի-պէկ՝ հոգեկան անզուսպ կատաղութենէն տանջուած ձայնով մը :
— Երթա՛նք . . . վրայ բերաւ Լալեզար :

Երկուքն ալ սենեակէն դուրս ելան : Կանանոցին հեղ միջանցքը շարունակելով դուռի մը առջին կանգ առին :

Դուռը կամացուկ մը հրեց ու Ալի-պէկ ներս մտաւ Լալեզարին հետ :

Սենեակը մութ էր . . . բայց Լալեզար առաջնորդեց զինքը :

Անկիւնը , խաւար ստուերի մը մէջ , անկողին մը կար ուր պահեած էր Միրզա-պէկ :

— Ա՛հ , միշտակ է եղեր . . . մրմնջեց Ալի-պէկ կամաց ձայնով մը :

— Այո՛ , այս ճիւղը հարեմի կիներուն քով մինչեւ առաւօտ չմնար , նկատել տուաւ Լալեզար :

Ալի-պէկ ձեռքը կուրծքին տարաւ , ծոցէն դաշոյն մը հանեց ու անկողնին մետաքսայեռ վերմակը կլտովին մէկդի տանելէն ետքը , Միրզա-պէկին բերանը գոցեց ու բոլոր ուժով դաշոյնն անոր սրտին խրեց . . .

Լալեզար անոր ոտքերը բռնեց ու հարուածով մը անոր դաշոյնին զարկաւ . . . :

Գազանարարոյ մարդը ճչել ուզեց , պոռալ ուզեց շարժիլ ուզեց , անկողնէն ելնել ուզեց . . . վերջապէս օդնութիւն մը կանչել ուզեց . . . բայց անօգուտ բա՛ն . Ալի-պէկ իր բոլոր զօրութեամբ դամած էր զինքը անկողնին մէջ :

Արիւնը սրտէն ու բերնէն դուրս պոսթկաց Լալեզարի ձեռքերուն վրայ , զոր շրթունքներուն տարաւ եւ զայն ծծեց պապակած ու անյագ ծարաւով մը :

— Շու՛տ , Լալեզա՛ր , շուտ ըրէ՛ , որ փախչինք . . . մեր վրէժը լուծուեցաւ , մրմնջեց Ալի-Պէկ :

Լալեզար ծոցաւ գարշելի դիակին վրայ ու անարգ թուք մը նետեց անոր երեսին :

Ու առանց շշուէ մը հանելու , երկուքն ալ բախկին յետնակողմէն ուղղակի պարտէզը մտան եւ արագ արագ հեռացան գէշերուան մթութեան մէջ :

ԱԼԻ-ՊԵՔ ԵՒ ԼԱԼԵԶԱՐ

Ամբողջ դէշեր քալեցին :

Լուսադէմին երկուքն ալ ապահով ձորի մը մէջ կանգ առին ու ապառաժի մը ներքեւ մտան , որպէս զի հովիւներու աչքին չզարնուին :

Օդը պայծառ ու անուշ էր :

— Ո՛հ , Լալեզար որչափ յոգնած ըլլալու ես , նկատել տուաւ Ալի-պէկ խանդաղատելի ձայնով մը :

— Ամենեւին . . . չեմ յոգնիր , քանի որ դուք իմ առաջնորդս էք , առարկեց Լալեզար քնքշալի շեշտով մը : Միայն թէ . . . ա՛խ , կուզեմ որ չսպասենք այս կողմերը : Յերեկ է , կրնայ ըլլար որ տեսնող մը կը գտնուի . . . ան ատե՞ն . . . :

— Մի՛ վախնար . . . Միրզա-պէկի մարդիկ չեն կրնար այս կողմերը գալ :

— Իրա՞ւ :

— Այո՞ :

— Պատճա՞ւոր :

— Որովհետեւ այս հողը որուն վրայ կը գտնուինք
Ֆլաներուն կը պատկանի :

— Այս լեռները այս դաշտերը , այս գեղեցիկ մար-
գերը ֆլաներո՞ւն են ,

— Ամենքն ալ :

— Ո՞հ , Աստուած իմ . . . մըմնջեց կալեղար՝ եւ
ուրախութենէն սկսաւ արատուել :

— Տե՛ս , կալեղա՛ր , սա դիմացի լեռան տակ գիւղ
մը կայ , այդ ալ ֆլայի գեղ է :

կալեղար աչքը դարձուց գէպի Ալի-պէկին մաս-
նանիչ ըրած գիւղը :

— Սա՞ , հարցուց կալեղար :

— Այո՞ , պատասխանեց Ալի-պէկ :

— Հոն քուբտեր չե՞ն բնակիր :

— Թո՛ղ բնակին , միթէ՞ այդչափ կատես զանոնք :

— Չէ՛ , չեմ ատեր . . . բայց հագուստներս ֆլա-
ներու աղջկանց հագուստ չըլլալով , կրնայ ըլլալ
որ կատկածին վրաս . . . այդ պատճառաւ պիտի ա-
ղաչեմ որ անցնինք այն գիւղերէն ուր քուբտեր չեն
բնակիր :

— կա՛ւ . եթէ ֆլաներու մօտ երթանք , կալեղա՛ր ,
գրեան՞ս անոնց լեզուն խօսիլ :

— Հապա՛ ինչպէս չեմ գրտեր :

— Պիտի ուղե՞ս խօսիլ :

— Եթէ հրաման տաք , կը խօսիմ :

— Պիտի ուղե՞ս այդ ֆլաներուն յանձնեմ՝ քեզի
ու քիչ ատենէն վերադառնամ . . .

— Ո՞հ , ձեր բաղըն եմ ինկեր , Ալի-պէկ , ի՛նչու

կը հարցնէք ինծի ատանկ բաներ : վերն Աստուած
ու վարը ձեզի սպաւինած դուրս նեաուեցայ այդ
գազանին սեմերէն : Հիմակ ա՛լ ուրիշ վախ մը չու-
նիմ , եթէ դուք անվտանգ մնաք : Մեր գլուխը
աղամարդերու ոտքին տակն է : կուգէք՝ թողուցէք
զիս այս լեռներու մէջ , կուգէք սպաննեցէ՛ք , կու-
գէք՝ հետերնիդ տարէք , ատիկա ձեր խղճին թողած եմ :

Ալի-պէկ չխօսեցաւ : Չզուշաւոր նայուածք մը
նեակց չորսդին ու խանդաղատանքով մը ըսաւ :

— Երթանք կալեղար :

Անասուստ ու լայն ձորին մէջէն անցնելով ուղ-
ղակի մարդերու մէջ մտան եւ , առանց կատկածի
մը տեղի տալու , հասան այն գիւղին մօտ , որ Թի-
մարայ գեղերէն ամենէն բազմամարդ ու անուանի
գիւղն էր :

Գեղին հիւսիսակողմը լեռնաշղթայ մը կար . Ալի-
պէկ ու կալեղար այդ լեռնաշղթային մէջ մտան :
Հոն ապահով տեղ մը գտնելէն ետքը .

— Քիչ մը ժամանակ այստեղ պիտի կրնա՞ս սպա-
սել , ըսաւ Ալի-պէկ , մինչեւ որ գիւղը երթամ ու
վերադառնամ . . .

— կը սպասեմ . . . մըմնջեց կալեղար :

— Չե՞ս վախնար :

— Ինչո՞ւ վախնամ . . . չէ՞ որ ֆլաներու հողին
վրայ կը գտնուինք :

— Շատ աղէ՛կ . ուրեմն հանգիստ եղիք . ահա ես
կերթամ :

Ու Ալի-պէկ լեռնաշղթային յեանակողմէն գիւղը
մտաւ :

Այդ գիւղը Ռէս-Մէլիքին բնակած գիւղն էր :

Երբ Ալի-պէկ Ռէս-Մէլիքին ներկայացաւ, մէկէն
ի մէկ անձանօթ մը կարծուեցաւ իր գեղեցիկ տա-
րազին մէջ. մինչդեռ Ալի-պէկ մեր սիրելի վանա-
կանն էր . . . :

— Ա՛հ, զաւա՛կս, հառաչեց Ռէս-Մէլիք անգուսպ
խնդութեամբ մը լեցուած. այնքան փոխուած եւ
երկու շարաթուան մէջ որ չկրցայ ճանչել քեզ :
Նստի՛ր նայի՛մ, ո՛ւր գացիր, ո՛ւր պտտեցար եւ ուս-
կի՞ց կուգաս :

— Սո բաներու ժամանակը չէ՛, Ռէս Մէլիք, ա-
ռաբիկ վանականը կտրուկ բացատրութեամբ մը :
Ես թշուառ աղջիկ մը բերած եմ հետս . . . արդեօ՞ք
պիտի կենաք պատասխարել, մինչեւ որ զիւրօթիւն
մը գտնեմ զանի իր ծնողքէն յանձնելու համար :

— Ինչո՞ւ չէ՛. . . ամենայն սիրով :

— Յետոյ պիտի պտտեմ անոր կեանքը : Սոսքով
քիչ մը բան տուէք տանի՛մ իբրեւ ուտելու . . . մին-
չեւ որ մութը կտիտէ : Յերեկ ատեն հոս բերելը
վտանգաւոր է :

Ռէս Մէլիք գնաց իր ձեռքով ծրար մը բերաւ
տունէն ու վանականին յանձնեց :

Վանականը պարտէզին ճամբով այգիներուն մէջ
մտաւ եւ ուղղակի Լալիզարին գտնուած տեղը գնաց :
Լալիզար ապառաժի մը տակ քաշուած, ձեռքը
ձեռօտին դրած, գլուխը քարին յեռած կը քնանար :

Վանականը պահ մը կանդ առաւ . . . խորին անձ-
կութեամբ մը դէտեց այդ դժբաղդ աղջկան հրեշ-
տակային կերպարանքը, որուն վրայէն դեռ թարմ
ու կսկծալի արցունքները ցամքած չէին. դէտեց ա-
նոր քնքուշ ու վարդօրակ շրթունքներով կետուած

բերանն, ուսկից հողոյն հեծեծանքը դեռ զաղբած
չէր. դիտեց, մէկ խօսքով այդ դեռափթիթ արարածը...
յետոյ մօտեցաւ ու երկիւղալի զգուշութեամբ մը
ձեռքն անոր ուսերուն վրայ դրաւ եւ ,

— Լալիզա՛ր, Լալիզա՛ր . . . ճայնեց երկու անգամ :

Լալիզար իսկոյն աչքերը բացաւ եւ ոտքի ելաւ :

— Ո՛հ, ներողութիւն, Աղա-պէկ, մրմնջեց Լա-
լիզար. քունս տարեր է . . . Ի՞նչ անխոհմտութիւն :

— Նայէ՛, Լալիզար, ֆրանսերու կերակուր եմ բի-
րեր քեզի :

— Շնորհակալ եմ, մրմնջեց Լալիզար :

Ու ծբարը մէկդի աննկով, բացաւ զայն : Ծրա-
բին մէջ քիչ մը փոխեց, դադայ, պանիր ու կա-
րագ դրուած էին :

Լալիզար խաչակնքեց երեսը զաղանարար որ Ալի-
պէկ հնչմաբէր ու ճաշեց : Մինչ այս մինչ այն՝ օրը
բրկուուն կաւ :

Արեւմտին՝ երկուքն ալ գէւղը հասան :

Մ Ի Բ Ծ Ա Յ Պ Ա Բ

Ամիս մը սահեցաւ :

Գիւղին մէջ շատեր չէին գիտեր Լալիզարին ներ-
կայութիւնը : Ռէս Մէլիք ամեն կերպով աշխատած
էր զաղանի պահել զայն :

Վանականը մեկնած էր :

Միայն մարդ մը կար որ աշաւուրջ կերպով կը
հսկէր այդ աղջկան վրայ, կուգէր հասկնալ անոր

պատմութիւնը . կուզէր իմանալ անոր ո՞ւր էր գալը . . . մանաւանդ անոր ի՞նչ անցեալ ունենալը : Սեւ անգղի մը պէս , որ դիակիր մը շուրջը կը թափառի մինչև որ դայն ձեռք ձգէ , գիշեր ցերեկ քուն չունէր , դադարում չունէր :

Այս մարդը Գղեր Զաքոն էր :

Ռէս Մէլիք վատանութիւն ունենալով այս մարդուն վրայ , բնաւ չէր կասկածեր եւ բնաւ չէր ուզած թափանցել անոր հոգւոյն խորը . . . :

Օր մը երբոր Ռէս Մէլիք եւ Տէր Օհան նստած , ախոռին դարման եւ վանականին վրայ կը մտածէին տեսան որ մութացկանի հագուստով մարդ մը ներս մտաւ եւ չէր համարձակեր իրենց մօտնալ :

— Եկէ՛ք նայ՛մ ի՞նչ կուզէ՛ք , բաւ . Ռէս Մէլիք ցաւակցական ձայնով մը : Մօտեցէ՛ք հոս :

Մութացկանի հագուստով մարդը՝ տարիքն առած , միջահասակ , արեւախաչ կերպարանքով , ձանձղած ու թշուառութենէն կշած ծերունի մըն էր : Իր ծնօտները՝ ծածկող մօրուքը խոխլ խոխլ եղած ու խանձրած էր ու անոր ճերմակները դամկացած էին :

Հագուստը ցնցոտի մըն էր :

— Ո՞ր կողմից էք հարցուց , Ռէս Մէլիք :

— Ա՛խ , սոսցոյ մեռնե՛մ , Ռէս աղա՛ , ծառայ Գաւաշու կողմերից է , պատասխանեց ծերունին մորմաքով ձայնով մը :

— Ի՞նչ բանի համար այս կողմերը եկաք :

— Տարտիս ճար մը անելու :

— Ի՞նչ է քու տէրտը :

— Ես ի՞նչ ատեմ որ դուք ի՞նչ հասկնաք . . . :

Ու չկրնալով շարունակել , սկսաւ հեծկլտալ ու

արցունքները խորշումած այտերէն վար թափել :

— Պատմեցէ՛ք , կրկնեց Ռէս Մէլիք :

— Չիս էս դուռներն ինկած եմ , Ռէս աղա՛ , որ ամենուն էլ յանանեմ իմ ցաւերս , հառաչեց ծերունին : Ես ունէի մէկ հատիկ աղջիկ մը . . . Էս չորս տարի է որ պէկումանք (անյայտ) եղաւ : Չնայ սար , ձոր , քաղաք , գեղ որ չեմ դացեր , ախրը չնայ մարդ որ չեմ հարցուցեր . . . պատասխան մը չառի : Կառավարութեան դուռներէն վնասուեցայ . . . Էստեղ թուք ու մուր արին իմ երեսս , երբ ասի թէ աղջիկս քուրտեր տարեր են : Էրկու ամիս բանտարկութիւն քաշեցի վալի փաշային հրամանով , որ չասեմ թէ քուրտերու ձեռքն ինկած է աղջիկս : Ա՛խ , աչքերս կուրծան . . . կրնայ՞ համբերել , կրնայ՞ ասել թէ աղջիկս ուզած է տաճիկ ըլլալ , էս պատճառով փախեր է . . . Չէ՛ , չէի կրնար . . .

— Կուզէին որ ըսէիր թէ աղջիկդ իր կամքովը վրտացած է :

— Հապա՛ . . .

— Ի՞նչ էր աղջկանդ անունը , բնդհատեց Ռէս Մէլիք հետաքրքրութեամբ մը լեցուած :

— Սատղիկ էր Ռէս աղա՛ :

— Քանի տարու կար :

— Ան ատեն տասներկու տարեկան էր :

Ռէս Մէլիք Տէր Օհանին երեսը նայեցաւ խորին յուզմունքով մը : Համոզուեցաւ թէ վանականին բերած աղջիկն էր :

— Եթէ աղջիկնիդ տեսներու ըլլաք , պիտի ճանչէ՞ք , նկատել տուաւ Տէր Օհան որ մընչևեւ այն ատեն լուռ կը կենար :

— Ի՞նչ դիտնամ Տէր Հայր, պատասխանեց ողորմելի ձերուներն . . . կարելի է շատ փոխուեր է :

— Ինչ որ է մէկ երկու օր հոստեղ մնացէ՛ք . . . հարկաւ միջոց մը կը գտնենք, յարեց Ռէս Մէլիք խանգաղատելի վերապահութեամբ մը :

— Ա՛խ, Աստուած ձեր արեւը պահէ՛ . . . , մըմնջեց ձերուներն :

Այդ միջոցին դուռը բացուեցաւ : Եկողը վանականն էր :

— Գացէ՛ք մշակներու կողմը հանգստանալու, ըսաւ Ռէս Մէլիք ձերուներին :

Ծերուներն գուրա ելաւ :

— Ինձէ՛ նայէ՛, դաւա՛կո, ըսաւ Ռէս Մէլիք վանականին. այս գժրաղգ աղջկան հայրը հոս է :

— Աղջկան հայրը հո՞ս է . . .

— Այո՛ :

— Ո՞ւր է :

— Այն թշուառ ձերուներն էր զոր տեսար մեր քով :

— Ըսի՞ք իրեն թէ իր աղջիկը ձեր տունն է :

— Ո՛չ քու գալտեանդ պիտի սարսէինք :

— Լաւ ուրեմն, ի՞նչ կուզէք որ ընենք :

— Յանձնենք իրեն ու գեշերանց ճամբու գնենք :

— Ստանկով չէ՞ որ վտանգի պիտի ենթարկենք թէ թշուառ ձերուներն եւ թէ աղջիկը :

— Ի՞նչ կայ վտանգի ենթարկուելու . . . ո՞վ պիտի համարձակի այդ մարդուն մօտենալու . . . կարելի՞ բան է :

Վանականը բոլոր գաղանիքը մանաւանդ Մերզապէկի ոճերը՝ չէր յայտնած ո՛չ Ռէս Մէլիքին եւ ո՛չ Տէր Օհանին. հետեւաբար տաժանելէ՛ զբուժեան մը

մէջ մնաց : Ի՞նչ ընէր. եթէ Լալիգար հօրը հետ էր հայրենիքը վերադառնար, անպատճառ քննութեան պիտի ենթարկուէր եւ ձերբակալուելով պիտի գատապարտուէր. ան ատեն ի՞նչ պիտի ըլլար ձերուներին վիճակը : Իսկ եթէ յանձնել չուզէր, ի՞նչպէս պիտի կրնար բացատրել իր մտադրութիւնը առանց կասկած մը ներշնչելու :

Վայրկեան մը զողոթջուն ձեռքը քրտնաթոր ու պայծառ ճակատին տարաւ, ուր սեւ ու մթին ամպ մը իջած էր, նայեցաւ Ռէս Մէլիքին ու Տէր Օհանին վրայ եւ ըսաւ .

— Մտիկ ըրէ՛ք, մինչև ցարդ ձեզի չէի յայտնած թէ Լալիգար այն քուրա պէկին տունը կը գտնուէր ուր տարուած էր թշուած Մինաս Տատօի աղջիկը եւ թէ անոր շնորհիւ յաջողած էի սպաննել այդ անպատիւ մարդը : Կը ներէք այս մասին : Հիմակ որ դիպուածը տարբեր կերպով մեր գէմն ելաւ. ա՛լ վերապահելու պէտքը չեմ գգար : Այս է խնդիրը : Խորհինք ու ըստ այնմ կարգադրենք :

— Քանի որ այդպէս է, յայտնենք հօրը բոլոր գաղանիքը, վրայ բերաւ Ռէս Մէլիք : Եւ փոխանակ իր կողմերն երթալու, թո՛ղ այտեղ մնայ եւ աղջկան հետ սպրի :

— Այդ ալ չըլլար : Ծերուներին ներկայութիւնը վտանգաւոր է : Պէտք է անկից ուրիշ անձնօթ երկիր մը երթայ :

— Ամենէն նպատաստօր միջոցը ատ է, նկատել տուաւ Տէր Օհան. որովհետեւ անկից օտար երկիր մը երթալով բոլորովին ազատ կըլլան ամեն վտանգներէ :

Ուստի առանց սպասելու ներս կանչել տունն
այն տարարախտ ծերունին, որ մշակներու քով նրա
տած անոնց պատմութիւնը մտիկ կընէր :

Նախ անունը հարցնելով, հանկցան որ Միրո փա-
պար կը կոչուէր եւ իր մէկ հատիկ աղջիկէն զատ
բան մը չունէր :

— Միրո փապար՝ Սատուած ձեր ձայնը լսած ըւ-
լալով, մէկ հատիկ աղջիկդ պահած է, ըսաւ Ռէս
Մէլիք :

— Ոտքերդ պագնեմ Ռէս աղա՛, իրա՞ւ է . . . բա-
ցազանչեց Միրո փապար ինքնիրմէն ելած ձայնով մը :

— Կը հաւատա՞ք որ Սատո՞ոյ պահած գառնուկը
գայլը չուտեր :

— Ա՛խ, մեանիմ իր արդար գառաստանին, ինչ-
պէս չեմ հաւատար :

— Լաւ ուրեմն մի մտածեր աղջկանդ վրայ : Ան
իմ աղջիկս է . ըսել կուզեմ թէ իմ ձեռքիս մէջն է :

— Սատուա՛՞՞ իմ . . . Սատուած իմ . . . ո՞ւր է . . .
ո՞ւր կը գտնուի, Ռէս աղա՛, անգամ մը տարէ՞ք զիս
անոր քով . . . ցոյց տուէ՞ք ինձի անոր կրեսը : Ա՛խ,

չէ՞ որ կատէ՞ք ձեռք ձեռքին մէջ է, չէ՞ որ դուք գի-
տէք անոր ո՞ւր ըլլալը . . .

— Հանգիստ եղի՛ր քիչ յետոյ աղջկանդ քովը պի-
տի ըլլաս :

Միրո փապար ուրախութենէն սկսաւ արտասուել
եւ հեծկլաւ :

— Արտասուելու ժամանակը չէ, Միրո փապար՝,
ընդհատեց Ռէս Մէլիք. հիմակ պէտք է զխնաք որ
աղջկանդ կեանքը վտանգաւոր դրութեան մէջ է :

Դուք այս գիշեր ճամբայ պիտի երնէք անոր հետ ո՛չ

թէ ձեզի ծանօթ կողմեր կրթալու, այլ ուղղակի
օտար երկիր մը պիտի անցնէք :

— Չեր կամքը գիտէ . . . մըմնջեց թշուառ ծերու-
նին :

Այն ատեն Ռէս Մէլիք իր հեան տանելով Տէր
Օհանը, վանականն ու ծերունին, իր տունը ա-

ռաջնորդեց :

Տունին մէջը առար տարու աղջիկ մը կար, որ
անմիջապէս քովի սենեակը փախաւ :

Ռէս Մէլիք հիւրերը պատրաստ միշտարներուն
վրայ նստեցուց : Միրո փապար բոլոր մարմնովը կը
դողդոջար :

Քիչ յետոյ Լալիզար ներս մտաւ :

— Աղջի՛կս . . . բացազանչեց ծերունին խենթի մը
պէս Լալիզարին վրէժն փաթթուելով :

— Հա՛յր իմ . . . մըմնջեց մանկամարդ աղջիկը՝
գրեթէ չկրնալով իր ձիւք գտել :

Ու երկու կարօցած հոգիներն, իրարու փարած,
իրարու գրկին մէջ սեղմուած, կը թափէին իրենց
արցունքները եւ իրենց դառնութիւնները . . .

Ծերունին իր կարօտը չէր կրնար անել . . . :

— Ասողի՛կ, Ասողի՛կ . . . կը հառաչէր Միրո փա-
պար՝ առանց ուրիշ բան մը արտայայտելու :

— Տեսա՞ք Միրո փապար, Սատուած ի՞նչպէս ձեր
ձայնը լսեց, նկատել տուաւ Ռէս Մէլիք :

— Այո՛, վերն Սատուած ու փարը հրեշտակ մը
կայ ինձի համար քենէ զատ, հայր իմ, ըսաւ Լա-
լիզար իր հօրը, անաւասիկ :

Ու վանականին ձեռքը բռնելով համբուրել
ուղեց :

Ի՞նչ կընես Լաւեղար վշտացն՝ Լուզես զիս ,
առարկեց Վանականը՝ ձեռքը քաշելով : Գիտցիր որ
ես երախտապարտ եմ քեզի , որովհետեւ իմ քայլե-
րուս առաջնորդեցիր եւ սիրտ տուիր ինձի իմ նպա-
տակս իրազործելու համար :

Պէտք է գիտնանք որ Լաւեղար մընչեւ այդ պա-
հուն Վանականին հայ ըլլալը չէր գիտեր :

Դուք երախտապարտ ըլլա՞ք ինձի . . . ինչո՞ւ
համար , Ալի-պէ՛կ , ի՞նչ ըրի , ընդհատեց Լաւեղար :
Ձեր քայլերուն երբ առաջնորդեցի : Մինչդեռ դուք
իմ կեանքս չազատեցի՞ք : Դուք այն հրէշին ձեռքէն
չլուցի՞ք . . .

Ո՛հ , Լաւեղա՛ր , մըմնջեց Վանականը , ներէ՛
որ բռնի քեզի թէ ես հայ եմ . . .

Ու այս սնդամ հայերէն լեզուով խօսեցաւ :

Աստուած իմ . . . բացազանչեց Լաւեղար : Ո՛հ
որչափ երջանիկ եմ որ դուք հայ էք եւ իմ արիւնս
կը կրէք :

Մանկամարդ աղջիկը դառն արցունքներով ողորկեց
իր կարօտցած հօրն ու աշխարհիս մէջ ամենէ՛ն սերելի
ու ամենէ՛ն պաշտելի մարդուն ձեռքերը . . .

Գիշերուան ժամը վեցի ատեններ Միրօ աշխար ու
Լաւեղար մեկնեցան :

Օր մը վերջը Վանականն ալ մեկնած էր :

ԵՐԿՈՒ ԼՐՏԵՍՆԵՐ

Ա . . . գեղին մէջ , ինչպէս ըսինք , շատեր գիտցած
իսկ չէին Լաւեղարին ներկայութիւնը . հետեւաբար
անոր բացակայ գտնուելը կատկած մը չէր կէնար
ըլլալ Ռէս Մէլիքին համար :

Միայն թէ Գղիբ Չաքօն էր որ ամեն բանի տեղ-
եակ էր իր սնդաղար կատարած քննութեանց շնոր-
հիւ , հետեւաբար այդ աղետաւոր մարդն էր որ պա-
տեհ առիթի մը կը սպասէր՝ իր հոգւոյն բովանդակ
սեւութիւնը ցոյց տալու համար :

Նւ որովհետեւ զձուծ ու շահամու էր , այդ պատ-
ճառաւ կը վախնար նենգաւոր միջոցներու դիմելէ :
Աւելի քան տասը տարիներէ ի վեր իր պաշտօնին մէջ
հաստատուած ըլլալով Ռէս Մէլիքի շնորհիւ հանդիստ
կերպով իր ընտանեաց ասրուտաւ կը հայթայթէր :
Թէեւ իր ընթացքը իր վատ ընտելութիւնը , իր նկա-
րազէբը բոլոր գեղացիներուն անտանելի դարձած
էին , սակայն Ռէս Մէլիքին սիրոյն համար ո՛չ մէկը
ձայն կը բարձրացնէր , ո՛չ մէկը գանդատ մը կուզէր
յայտնել :

Գղիբ Չաքօն ասկերախտ գաղան մըն էր որ արտջ
հացը կուտէր , անոր բարիքներով կը սնանէր , եւ
սակայն կուզէր անոր սնարին հետեւ թաքչիլ . անոր
քունը կած ատեն անկողնին մօտենալ ու խղիւղ գանի ,

Ինչու համար . . .

Անոր համար որ չէր ուզեր բաղաւոր մարդիկ
տեսնել եւ չէր ուզեր իրմէն աւելի երջանիկնե-
րու վրայ նայիլ . . . այլ կը փափաքէր որ քալած

անղը , մասձ վայրը , ամեն կողմ եւ ամեն ուրեք թշուառութիւն ու արցունքներ պատկերուէին իր անքին շուաջը :

Այս է այդ մարդուն հոգեկան քսամենքի դուրսութիւնը :

Գիտէր թէ Լարնգար ու հայրը զէպի որ կողմը դրկուած էին : Միեւնոյն ատեն լսած էր թէ կառավարութիւնը կը վնասէր այդ աղջիկին , իբրև ոճրաբագործ մը : Կասկածելու պէտքը վարատած էր իրեն համար : Բայց ստիպուած էր համբերել . . . :

Գիշեր մը շխտոյն մշակը ձայն տուաւ իրեն եւ խնայուց թէ երկու թուրքեր եկած էին եւ կուզէին Ռէս Մէլիքը տեսնել :

Գզիր Չարծն անմիջապէս դուռը բացաւ :

Արդարեւ դուռին առաջը երկու ձիւռոր թուրքեր կը սպասէին , որոնց մին Մօլլա մըն էր , իսկ միւսը մաքուր հագուած քաղաքացի մը :

Անձանօթ մարդիկ՝ բարեւելէ յետոյ , յայտնեցին իրենց նպատակը թէ միայն տեսակցութիւն մը պիտի ընէին Ռէս Մէլիքին հետ ու պիտի մեկնէին :

— Այս պահու . . . բացազանչեց Գզիրը՝ բոլորովին զարմացած :

— Այո՛ , որովհետեւ ժամանակ չունինք , առարկեցին երկու անձանօթները :

— Երկու ժամ մնացեր է լուսնարուն . ընչ մը հանգստացէք վաղը կերթաք , ընդհատեց Գզիր Չարծն որ շողորդելու մէջ վարպետ էր , բառին բովանդակ նշանակութեամբ :

— Թո՛ղ ատանկ ըլլայ . . . լսաւ գիրուկ ու ծաղկաւեր զէմքով Մօլլան : Թէեւ ուշ կը մնանք ,

բայց վնաս չունի : Չեր խօսքը չենք կոտրեր : Մանաւանդ որ Ռէս Մէլիքը քնացած ըլլալով , անհանգիստ պիտի ընենք զինքը :

Այս խօսքերէն ետքը , ձիւրքը թող տուին որ ախտը տարուին , իսկ իբրեք , Գզիրին առաջնորդութեամբ թառման ելան :

— Ի՞նչ է ձեր անունը , հարցուց մեծափոր Մօլլան մտերմական կեղծ ձայնով մը :

— Չարքո՛ , պատասխանեց Գզիրը :

— Այս տունին մէջ ի՞նչ պաշտօն ունիք :

— Գեղին գզիրն եմ , Մօլլա էֆէնտի՛ ,

— Վա՛յ . . . ըսել է թէ Ռէս Մէլիքին գործակատար Չարծն դո՞ւք էք :

— Այո՛ :

— Ինչպէ՛ս . . . գոնէ վիճակնէդ գո՞հ էք :

— Է՛հ . . . ինչ պիտի ընեմ . . . հարկաւ գոհ պիտի ըլլամ :

— Ռէս Մէլիք բարի բարդ մըն է . . . կը յուսամ թէ ամեն կերպով կը վարձատրէ ձեզի , անանկ չէ՞ :

— Այնպէ՛ս է . . . բայց ես ալ չարաչար կաշխատաւորմ : Աստուած զիտէ քաջածներս խօսք չհասկցող գեղացիներու ձեռքէն : Ամեն օր , առտուրնէ մինչեւ իրիկուն , շան մը պէս ոտքի վրայ հոս կը վազեմ , հոն կը մտնեմ , մէկուն անուշադրութեամբ կըսեմ , միւսին բարկութիւն կը ցուցնեմ , հոգի կը հառցնեմ թուր ու մուր կուտեմ . . . միայն ապրուստի մը համար :

— Իրա՛ւ է . . . ընդհատեց Մօլլային ընկերացող մարդը , որ մինչեւ այն ատեն լուռ կը կենար : Ես գիտեմ թէ Գզիրին պաշտօնը շատ ծանր ու շատ ալ

փափուկ պաշտօն մըն է : Ռէնս մը պարզապէս անուանակամ մեծաւոր մըն է գեղերու մէջ . բայց Գղբը բանիրուն եւ խորամանկ գործակատարն է որ ամեն յարկի տակ , ամեն անդ եւ ամենուրեք կը մանէ եւ ըստ այնմ կը վարէ իր պաշտօնը :

— Եթէ աշխատութեանս չայր հանդիստ ապրէի՛ . կովմաց Գղբը՝ գրեթէ անտաւոր վերապահութեամբ մը :

— Հանդիստ չէք , հարցուց Մօլլան :

— Ինչ հանդիստ պիտի ըլլամ . . . մինակ չեմ , Մօլլա էֆէնտի . ընտանիք ունիմ , զաւակներ ունիմ որբևոյսի քոյր սենիմ , հիւանդ ու տարիներով անկողնէն վեր չառած մայր մը ունիմ , վերջապէս այնքան անտանելի է իմ դրութիւնս որ մտածելով պիտի խնթեմ : Եթէ ընտանիք չունենայի՛ ու այս վիճակին չբառապարտուէի՛ , հաւատացէք որ վայրկեան մը չպիտի ուզէի հոս մնալ . . . : Սխորին մշակներն ինէ հանդիստ կապրին . . . :

Մեծախոր Մօլլան , որ անխաբի աչքով իր գէմը գտնուող մարդը կուտումնաւորէր , հասկցաւ թէ շահամուտութեան մարմնացումն էր ան . հետեւաբար անդգալի կերպով անոր հոգին ձեռքին մէջ առնելու ջանաց :

— Մտիկ ըրէ՛ք , Գղբը Զաքօ՛ , ընդհատեց նենդամիա Մօլլան . երկուքս ալ կը ցաւինք ձեր վիճակին վրայ , որովհետեւ կը տեսնենք որ չափազանց դործունեայ ու աշխատասէր մէկն էք դուք : Միեւնոյն ատեն կը ցաւինք Ռէնս Մեւիքին պէս բարի անուն հանող մարդու մը վրայ , որ չէ թէ կարեկցարար պիտի աշխատէր ձեր երջանկութեան համար , այլ

պարտականութիւն մը համարելով , ձեռքէն եկածը չխնայէր : Ի՛նչ որ է . զիտցէ՛ք որ անկեղծօրէն կը սենք ձեզի թէ՛ նեղութիւններէդ պիտի ազատուիք , երբ որ յանձն առնէք փոքրիկ ծառայութիւն մը մատուցանելու :

— Եթէ կարող եմ , ընդհատեց Գղբը , կը խոստանամ ամենայն սիրով կատարելու , բաւական է որ դուք վստահ ըլլաք իմ վրաս :

— Մենք վստահ ենք ձեր վրայ , նկատել տուաւ Մօլլան . այդ մասին երբէք կասկած մը չունինք . միայն թէ կը վախնանք որ չուզէք ճշմարտութիւնը խոտտովանիլ այնպիսի՛ կէտերու մէջ որոնց պէտք ունինք :

— Ամենեւին . . . շեշտեց Գղբը :

— Կերգնուք :

— Կերգնում :

— Աստժող վրայ :

— Աստժոյս վրայ :

— Խիստ լա՛ւ . ըսէ՛ք մեզի թէ մօտաւորապէս երկու ամիսներ առաջ հոս երիտասարդ մը եւ մանկամարդ աղջիկ մը եկա՞ծ են :

Գղբը Զաքօն իր հոգևոյն բովանդակ դարչութեամբը ստարտաց եւ իր խոր ու քստմնելի աչքերու մէջ մոլորագին նայուածքը մթնցաւ՝ թանձր ու անաւոր ստուերի մը պէս :

— Երիտասարդ մը եւ մանկամարդ աղջիկ մը . . . բացազանչեց խոռվայոյզ ձայնով մը :

— Այո՛ , երկուքն ալ քուրտի տարագ կը կրէին վրանին , նկատել տուաւ Մօլլան :

— Աիշտ է . . . ատոնք քանի մը օր առաջ հոսէին :

— Ո՞ւր գացին :

— Ո՞չ, Մօլլա էֆէնտի, ի՞նչ ըսեմ . . . մի հար-
ցունէք ինծի . . . գէտցած եղէք որ ողջ չեն թողու-
ղիս, երբ խմանան որ ես եմ ձեզի յայտնողը, պա-
ղասեց չարդի Գղերը կեղծ ձեւով մը :

— Մի՛ վախնաք . . . եթէ պաշտօնէդ ալ զրկուիք,
վատան եղէք որ մենէ ստանալէք գումարդ կրնայ ձեր
ընտանեաց երջանկութիւնն ապահովել, առաջկեց
Մօլլան. հետեւաբար հոգ մը ընէք :

Այս անգամ Գղեր Զաքօն երկու հակադէմ ու ա-
նազորոյն գաղափարներու մէջ մնաց. մին դրամն էր,
ուր կերեւար իր ամբողջ հմայքովը, ամբողջ ձգտա-
կան ուժովը. իսկ միւսը վախն էր որ կը պատկեր-
ուէր՝ զարհուրելի երեւոյթով մը : Ի՞նչ ընէր, ի՞նչ
ըսէր . . . գիտէր թէ բազմը մարդուս դուռին ասանկ
պարագաներու մէջ զարնելու կուղար, գիտէր թէ
մարդիկ ապագայ հարստութիւններ ասանկ միջոցնե-
րու մէջ գերելու յաջողած էին. մէկ խօսքով՝ հա-
մողուած էր թէ հանդիստ կեանքն այն մարդուն էր
որ առիթէն գիտէ օգտուել : Ինչո՞ք . . . ի՞նչպէս հա-
մարձակէր. չէ՞ որ պիտի իմացուէր ամեն բան, չէ՞
որ ամբողջ գեղը թշնամի պիտի ըլլայ իրեն :

Մտածումները գանկին ներքեւ կը թանձրանային
ինչպէս ահաւոր ու մթին ստուերներ. ու հոգին իր
բովանդակ զարարումովը կը պրկուէր, ինչպէս սեւ
օձ մը՝ ժանիքաւոր երկաթէ ցանցի մը մէջ :

Ու յանկարծ սեւցած հոգին ցնցուեցաւ, երբ իր
աչքին պատկերուեցաւ, այն ապագայ երանութիւնը
զոր խոստացաւ Մօլլան անկեղծօրէն : Ա՛լ չկրցաւ
հանդուրժել . . .

— Դուք կը խոստանաք ինծի ընտանեկան երջան-
կութիւնն ապահովելու այնպէս չէ՞, մըմուաց Գղեր
Զաքօն ոսկոր մը գանող շունի պէս :

— Այո՛, բացարձակապէս, պատասխանեց Մօլլան :

— Ստով չեմ կրնար ապահով ըլլու :

— Ուրիշ ի՞նչ կուզէք :

— Անձնական ապահովութեան պէտք ունիմ :

— Անձնական ապահովութիւն . . .

— Այո՛ :

— Մի՛թէ՞ կը հաւատաք որ այդ մասին չենք խոր-
հած : Վստահաբար կըսենք ձեզի թէ՛ ձեր եւ ձեր
ընտանեաց մազին դաշող մը չպիտի գանուի այս գե-
ղին մէջ, որովհետեւ պաշտպանութիւնդ զօրաւոր
ձեռքերումէջ պիտի ըլլայ . . . ըսել կուզենք թէ կա-
ռավարութիւնը քեզի պիտի հասնի ամենափոքր նե-
ղութեանդ ու վտանգներուդ մէջ . . .

— Ըսել է թէ դուք կառավարութեան մարդիկ
էք :

— Ի հարկէ. ահա՛ մեր նշանը :

Ու երկուքն ալ կուրծքերնին բանալով ցոյց տուին
ոստէկանական գործակալներու նշանները, որոնք
պահած էին իրենց լօտիկին տակ :

— Ի՞նչ կը ձանչէ՞ք այս նշանները, հարցուց Մօլ-
լան ժպտելով :

— Ի՞նչպէս չէ . . . մըմուջեց աղետաւոր Գղերը՝
խենթի մը պէս :

— Ուրեմն, այլ եւս վախնալու բան մը ունի՞ք :

— Ո՛չ :

— Քանի որ վախնալու բան մը չունիք, ձեր գիտ-
ցածներն, առանց ծածկելու, առանց կասկածաւոր

վերապահումներու տակ դնելու, յայտնեցէք կէտ առ կէտ եւ մանրամասնաբար:

Գղբրը չմտածեց . . . ձեռքը խղճին վրայ չդրաւ . . . մէկ խօսքով՝ չլսեց Աստուծոյ ձայնը, որ իր հոգւոյն բովանդակ անաւորութեան մէջ կարձագանդուէր այդ պահուն:

— Ըսի թէ քանի մը օր առաջ երիտասարդ մը ու մանկամարդ աղջիկ մը կը դանուէին հոս, յայտնեց Գղբրը լսելէ ու զաղբելի բացատրութեամբ մը: Իբրեւ է, եւ այդ երկու անձանօթները քուրտ պէկերու տարազը կը կրէին: Բայց իբրևս քուրտ չէին այլ հայ էին:

— Հայ էին . . . բացազանչեց Մօլլան անգուսպ հետաքրքրութեամբ մը:

— Այո՛, հայ էին . . . շարունակեց Գղբրը: Երկու ամբի չափ Ռէս Մէլիքին տունը մնաց մանկամարդ աղջիկը: Երիտասարդը գիշերով կերթար. երբեմն շարաթէ մը կը վերադառնար, երբեմն մէկ օրէն: Վերջապէս ձերունի մարդ մը երեւան ելաւ: Աղջկան հայրն էր, ըսին: Իրաւ թէ սուս, չեմ գիտեր. իրիկուն մը ձերունին առաւ աղջիկը ու մեկնեցաւ. երիտասարդը մէկ օր վերջը գնաց: Այս բոլորը գաղանի պահելու ջանացին ինչ. սակայն յաջողեցայ ամեն բան խմանալու: Մինչև իսկ ձերունիին ու աղջկան գէպի Արճէշ քաղաք երթալնին ալ հասկեցայ:

— Ծերունին այդ քաղաքէն էր ընդհատեց Մօլլան:

— Չէ՛, ձերունին Գալաչցի էր. բայց աղջիկն առած այդ կողմը կը փախչէր որ ղիւրութեամբ մը օտար երկիր կարենար անցնել:

— Քանի՞ օր է երթալնին:

— Այսօր երեք օր կըլլայ:

— Կը յուսա՞ք թէ անկէց մեկնած չեն:

— Ապահովապէս, ինչու որ կարաւանին պիտի սպասէին: Դեռ կարաւանը չեկաւ:

— Ատիկա աղէ՛ք. ըսել է թէ Ռէս Մէլիք կատարեալ գիտակցութիւն ունէր անոնց ուսկի՞ց գալուն . . . ո՞վ ըլլալուն . . . մանաւանդ փախչելու մասին անանկ չէ՞:

— Հարկա՛ւ:

— Դուք գիտէ՞ք ուրիշ տեղեկութիւններ:

— Գիտեմ:

— Յայտնեցէ՛ք:

— Իրիկուն մը Ռէս Մէլիք ու երիտասարդը կը կը խօսէին: Ես զաղանի կերպով գուռին մօտեցայ ու ակնաջ դրի: Երիտասարդը կը յայտնէր թէ Միսուա-պէկ անուն պէկի մը տուն գացեր էր եւ ինքզինքը քուրտ մը ձեւացնելով Ալի-պէկ կոչած էր: Յետոյ յաջողած էր աղջկան հետ միաբանիլ ու Միրզա պէկը սպաննել քնացած տեղը:

— Լսեցի՞ք այդ խօսքերը, ընդհատեց Մօլլային ընկերացող մարդը:

— Սուս եւ շինծու պատմութիւն մը չեմ ըներ. առարկեց Գղբրը. հարկաւ լսածներս պիտի յայտնեմ:

— Այս մեղսակցութեանը մէջ միայն Ռէս Մէլիք կա՞յ:

— Ո՛չ, մեր Տէր Օհանն ալ գիտէ:

— Ուրի՞շ:

— Ուրիշ մէկը չգիտեր:

Դժոխատիպ կեղծ Մօլլան այլևս հարցումներ ընելէ զաղբեցաւ:

— Հիմակ, Գղբր Զաքօ՛, որպէս գի մէկէնիմէկ

ձեր կեանքը վառնդէ՛ մը չենթարկենք, նկատել
տուաւ Մօլլան, պէտք է ձերը դուրս հանէք արտ-
ուէն որ մենք մեկնինք՝ ձեզ վարձատրելէ ետքը :

— Ձեր կամքը գիտէ . . . մըմուսաց Գզիրը :

— Ու չուտով դուրս ելաւ թառամայէն, ձերը
թամբեց ու պատրաստեց ամէն բան :

Մօլլան ու իր ընկերը դուռին առաջը կեցան,
չնորհակալութիւն յայտնեցին Գզիրին ու ձերուն
վրայ նեատուեցան : Յետոյ Մօլլան իր մօտ կանչեց
Գզիրը, ձեռքն անոր երկնցուց ու թաշկիւնակի մը
մէջ ծրարուած գումար մը տուաւ :

— Շնորհակալ եմ . . . դողդղաց Գզիրը :

Երկու լրտեսները հեռացան :

Գզիր Չաքօն խոհոյն թառաման վազեց, ձեռքին
ծրարը դողդղալով քակեց . . . ու սարսուաց . . . :

Մրային մէջ մ'լայն երկու մէճիւտ կար . . . :

— Ո՛ւն, երկու մէճիւտ . . . բացազանչեց դաւա-
ճան Գզիրը : Միթէ՞ այս է եղեր անոնց դրամական
խոստումը . . . :

Ու ձեռքը կատարութեամբ գլխին զարնելով
վայրկեան մը մտածեց, գալարուեցաւ սեւ օձի մը
պէս, փրփուրը լպլբը չըթնեղէն վար թափեց եւ
ինկաւ միշտաբին վրայ, որտէն զարնուած շունի
մը պէս :

Վարձատրուած էր դաւաճանը . . . բայց մ'լայն երկու
մէճիւտով :

Վ Ա Ն Ի Բ Ա Ն Տ Ը

Միայարկ, տեղ տեղ խարխուլ վիճակով քարաչէն
ու խոնաւ նկուղի մը կը նմանէր Վանի բանար :
Մքլոտած ու երկայն շվաքը ծածկուած էր տախտա-
կով մը, որուն վրայ թափուած ազանգուլթիւնը
ժարդուս աչքին կոյսնոց մը կը պատկերացնէր :
Սյդ սպակահանուած շվաքին վրայ ուր բանտարկեալ-
ները կը պտուկէին, մէկ երկու լուսամուտներ կա-
ջին քարէ շրջափակով, որոնցմէ հազիւ արեւու ա-
դօս ճառագայթներ կրնային ներս խափանցել :

Սյդ քստմինդի բանտին մէջ, անկիւն մը քաշուած
կը գտնենք քահանայ մը եւ տարիքոտ մարդ մը :
Մին ճէր Օհանն էր խօսի մ'լար՝ Ռէս Մէլիք :

Վերջարուսի ատեն էր . խաւարը կը պատէր բան-
տին ամեն կողմը, այնպէս որ հազիւ թէ նշմարելու
չափ այս երկու ազնիւ հողիները կրնային իրարու
երեսը նայել եւ երկիւղալի ձայնով մը իրենց արտա-
կարգ ձերբակալութեան վրայ խօսիլ . . . :

— Ա՛խ, ճէր Օհան, բանտարկութիւնս չէ որ հո-
գէս կը դանազնն, մըմնջեց Ռէս Մէլիք՝ արտաս-
ուաթոր աչքերուն տանելով իր դողդոջուն ձեռքերը .
բոլոր ցաւս բոլոր մտածումս Վանականին համար է :
Երբէք այսքան ուշացած չէր : Մանաւանդ ուր եր-
թարուն վրայ այս անգամ յայտնութիւն մը չըբաւ :
Երկու ամբոն անցաւ . . . Գիտէ՞ արդեօք մեր հօս
գանուելը : Միայն ողջ ըլլալուն լուրն աննէի . . .
ալ բաւական է :

— Աստուած Վանականին հետն է, ընդհատել ճէր

Օհան : Կարելի է մեր գրութիւնը չճանրացնելու համար , ստիպուած է մեր գոյութիւնը ծածկել : Բան մը զոր ատանկ աղնիւ հոգի մը կրնայ մտածել շատ պարզ եւ շատ չըջանալի կերպով :

— Հաւատալի է այդ , վրայ բերաւ Ռէս Մէլիք : Այս խօսակցութեան միջոցին բանտապահը մօտենալով ըսաւ .

— Ծերունի մը եկած է եւ տեսնել կուզէ ձեզ :

— Կը խնդրենք Հասան աղա' , սոսէ՛ք հոս բերէ՛ք զինքը :

Բանտապահ Հասան աղան առանց առարկելու զնայ եւ քիչ յետոյ ծերունիի մը հետ փերադարձաւ :

Նկող ծերունին Լալիզարին հայն էր :

Ռէս Մէլիք մէկէնիմէկ չճանչցաւ : Անոր երեսը նայեցաւ ու շարքութեամբ ու յետոյ ճանչցաւ . . . :

— Դուք այստե՞ղ . . . բացազանչեց Ռէս Մէլիք խղճուելու մօտ ձայնով մը :

— Ասէ՛ք այս նամակը . . . մըմիջեց Միրօ ախպար ծածուկ կերպով մը . սն ատեն ամէն բան կը հաւկնաք : Նս կերթամ : Բանտապահը թող չկատկածի :

Ու ծերունին մեկնեցաւ բանտապահին հետ , որ կը սպասէր՝ քիչ մը հետուն կեցած : Ռէս Մէլիք փուճ տե՛ղ բացաւ թուղթը , փուճ տեղ աշխատեցաւ գոնէ սող մը կարդալու , ո՛չ չկրցաւ : Ետևաբը շատ թանձր էր չվաքին մէջ :

— Ա՛խ , ո՞վ կրնայ սպասել մինչև ուր սա սնիծեալ հոգէ ճրագը վառուի , ճառագայթ մը անգամ չենք կրնար գտնել , Աստուած իմ , ի՛նչ զժրաղղութիւն է այս :

Ու սրբին ցաւէն թուղթը կը ձմրկէր ձեռքին

մէջ կը ձգմէր ու անհանգիստ շարժումներ կընէր :

Վերջապէս քառորդէ մը ետքը բանտապահն եկաւ ու հոգէ ճրագը վառեց : Երբ բանտապահը հեռացաւ Ռէս Մէլիք ձմրկուած թուղթը բացաւ եւ անա ինչ որ կարգաց .

«Իմ մասին հոգ մը ընէ՛ք : Ապահով տեղ կը գտնուիմ այս պահուս : Եթէ յաջողեմ , պիտի կրնամ անձամբ տեսակցութեան գալու : Կատախարութիւնը չկրնար ձեռք ձգել Լալիզարը . . . » :

Վ ա ն ա կ ա ն

— Տեսա՞ք , Ռէս Մէլիք , գոչեց Տէր Օհան ու լախութեամբ մը . չըսի թէ Աստուած կատաջնորդէ Վանականին քայլերը . . .

— Իրաւունք ունէ՛ք , Տէր Հայր . . . թոթովեց Ռէս Մէլիք : Ա՛լ հոգ չեմ ընէր : Աստուած կը պաշտպանէ մեզ :

Երկուքն ալ ուրախութեամբ լեցուած բաւական լսօնեցան , մինչև որ նստած տեղերին քնացել էին՝ իրարու կրթնած գրութեան մը մէջ :

Գէշերուան ժամը չորսին մօտ , ոտիկան մը ու հարցաքննիչ գատաւոր մը չվաքը մտան ու այս երկու աղնիւ անձնաւորութեանց մօտենալով բաւական ուշադրութեամբ դիտեցին :

Յետոյ ոտիկանը կամաց մը Ռէս Մէլիքին ձայն սուաւ :

Տէր Օհան եւ Ռէս Մէլիք արթնցան :

— Քանի մը հարցումներ պիտի ընեմ ձեզի , ըսաւ հարցաքննիչ գատաւորը մեղմութեամբ մը :

— Պատրաստ ենք , պատասխանեցին Տէր Օհան եւ Ռէս Մէլիք :

— Գրեմէ՞ք թէ ամբաստանուած էք իբրև մեղսա-
կիցներ Միլրդա-պէկ անուն քուրտի մը սպանու-
թեան, որ դործուեցաւ ասկից քանի մը ամիսներ
առաջ :

Մե՞նք, բացազանչեցին Ռէս Մէլիք ու Տէր Օհան :

— Այո՛, դուք :

— Ի՞նչ ապացոյցներով :

— Կատարեալ ու ճշմարիտ փաստեր կան որ կը
հաստատեն թէ դուք ոճրագործը տուններնից պահած
էք, թէ ամեն կերպով օգնած էք սպանողներու ա-
նոր կեանքը եւ թէ վերջնապէս, ամիս մը յետոյ
փախցուցած էք : Այս բոլորը յայտնի ու պարզ է
կառավարութեան համար, որ ամենեւին առաքիտու-
թիւն չվերցուներ : Կը մնայ մութ ու բացայայտե-
լու կէտ մը զոր կը յուսանք որ յանուն օրինաց եւ
արդարութեան դուք չպիտի ծածկէք. այն է թէ ո՛ւր
պահած էք ոճրագործին առեւանգած մանկամարդ
աղջիկը, որ ձեր տունն եղած է եւ դուք ձերունիի
մը հետ մօտ ժամանակներս ձամբու գրած էք զանի
ուրիշ գիւղ մը փոխադրելու համար :

— Ամենեւին . . . չե՛լտեց Ռէս Մէլիք. Ատիկայ
զբարտութիւն մըն է . . . ատիկա անարգ դատա-
պարտութիւն մըն է իմ պատուոյս ու իմ անունիս
դէմ. ես ատանկ ոճրագործ մը ո՛չ տեսած եմ ո՛չ ալ
անոր մեղսակից եղած եմ : Ո՛վ որ անխղճօրէն ա-
տանկ ամբաստանութիւն մը կառավարութեան ըրած
է, պարզապէս իմ կեանքիս թշնամին եղած է, եւ
ատով թէ ընտանիքս եւ թէ զիս ւարճենել ուղած է :
Այսչափ միայն կրնամ պատասխանել : Կը մնայ օրի-
նաց արամադրութիւնը . . . այդ ալ կառավարու-

թեան կը թողում . . . այդ դատաւորներու խղճին կը
թողում :

Հարցաքննիչ դատաւորը գրեթէ արճամարճական
ու միանգամայն անհամբեր շարժում մը ըրաւ : Յայտ-
նի բան էր որ Ռէս Մէլիքին ըսածները չէր հասկ-
ցած, չէր լսած . . . մէկ խօսքով մտիկ ալ չէր ըրած :

— Կը տեսնեմ որ ինքզինքնիդ պաշտպանելու հա-
մար բաւական փաստեր սերտած էք Ռէս Մէլիք,
ըսաւ հարցաքննիչ դատաւորը. բայց կը ցաւիմ որ
այդ փաստերը չեն կրնար արդարացնել ձեզ : Գիտ-
ցէք որ կառավարութիւնը դաւադրեցներու ձեռքին
մէջ գործիք մը չէ : Այդպէս մի կարծէք : Ամբաս-
տանութիւնը կատարեալ ապացոյցներու վրայ հիմ-
նուած է եւ ապացոյցնելը մաքուս նկարագրեցներէն
բաղուած են : Դուք մի գարմանաք : Պարզ կասկա-
ծի մը համար չէք բերուած այստեղ : Եթէ հասարակ
մարդ մը ըլլայիք, այդ ուրիշ. բայց ձեր գիրքը
բարձր էր կառավարութեան առջին : Ուստի կըսեմ
թէ դուք Միլրդա-պէկի ոճրագործը կը ձանչէք, կը-
սեմ թէ այդ ոճրագործը ամիսներով ձեր տունին
մէջ մնացած է, կըսեմ թէ ոճրագործին առեւանգած
աղջիկը ձեր գիտակցութեամբ պահուած է . . . եւ հե-
տեւարար կըսեմ թէ դուք Միլրդա պէկի ոճրիկն մէջ
մատ ունեցած էք ու անոր ոճրագործին մեղսակիցն
էք :

— Ես ալ կըսեմ թէ ատիկա զբարտութիւն է . . .
կըսեմ թէ ատիկայ գարչելի դաւադրութիւն մըն է,
կրկնեց Ռէս Մէլիք՝ անվիհեր ու աներկիւղ ձայնով
մը :

— Լա՛ւ դուք ի՞նչ կըսէք Փափազ էֆ. հարցուց ,

հարցաքննիչ դատաւորը Տէր Օհանին ուղղելով իր խօսքը :

Ի՞նչ ըսեմ . . . այն որ կառավարութիւնը համոզուած է թէ մենք մեղսակցութիւն ունեցեր ենք Միրզա-պէկի սպանութեան մէջ, միթէ՞ պիտի լսուի մեր ձայնը, միթէ կրնանք հակառակիլ : . . կը մնայ մեզի սպասել որ արդարութիւնը գործադրէ, ինչ որ մեր պատիժը պիտի ըլլայ :

Հարցաքննիչ դատաւորը չչարունակեց հարցաքննութիւնը :

Ոստիկանին գլխով նշան մը ըրաւ եւ անոր առաջնորդութեամբ դուրս ելաւ :

Ռէս Մէլք եւ Տէր Օհան լուռ մնացին, կասկածելով որ իրենց փախուքն անգամ վտանգաւոր էր :

Ամբողջ գիշերը չկացան քնանալ :

Առտուն երբ մթնշաղ լոյս մը գեռ նոր թափանցած էր բանտին մէջ, Հասան աղան եկաւ եւ խմացուց թէ հրաման կար դիւրենք իրարմէ տարրեր առանձնարաններու մէջ դնելու : Թէեւ գիշեր ատեն պէտք էր գործադրել սակայն դիւրենք սիրելուն համար չէր ուզած . . . :

— Ա՛յն, ատիկա ծանր է մեզի համար, Հասան աղա՛, մըմնջեց Ռէս Մէլք՝ սիրտը ելած տղու մը պէս :

— Ես ի՞նչ ըսեմ, ծառայ մըն եմ, ինչ որ հրամայուած է ինձի, պարտական եմ գործադրելու, նկատել տուաւ բանտապահը ցաւակցական ձայնով մը :

Ու նոյն պահուն համբուրեց Տէր Օհանին ձեռքերը մնաս բարով մը ըսաւ անոր եւ բաժնուեցաւ :

Տէր Օհան որ իր բովանդակ կեանքին մէջ միայն

այդ մարդը սիրած էր եւ անոր կեանքին կսպած էր իր կեանքը, զգաց որ սիրտը կը խշխշար, զգաց որ այդ բաժանու՛մը շատ դանն էր իրեն համար :

— Պէտք է հանդուրժել . . . պէտք է արիւննալ այս աղետաւոր առաւպանքներուն մէջ, մտածեց Տէր Օհան ինքնիրենը : Մեզի համար բան մը չկայ . . . շատ շատ մահուան պիտի՛ գտնուարարուինք . ըլլալիքն այս է : Բայց ազատ պիտի ըլլան այն թշուառ կարեգանն ու վաճականը : Ասիկայ բուսական է :

Տէր Օհանի այս վե՛ն ու հոգեբուզի խօսքերը բուրբովն անկեղծ էին : Անիկա պարզ գեղացի քահանայ մը չէր : Ա՛յն գերազանցօրէն բարձր կոչումին մէջ, որուն փարած էր բոլոր անձնու վրէժնութեամբ, անիկա մարմնացում մըն էր բարութեան ու առաքինութեան : Մէկ խօսքով իր քե՛չ շատ զարգացած գաղափարներով, Տէր Օհան հոգեւոր հրեշտակ մըն էր :

Այն օրէն, ուր Տէր Օհան բովանդակ անձնուբացութեամբը Ազգային անկախութեան Ա. գործին մէջ նետուեցաւ, բոլորովն տարրեր մարդ մը դարձաւ . . . Իր աւետարանին ու խաչին սրբութեանց քով յիզարիւրակալան վարդապետութիւնը դրաւ : Ի՞նչ գողգափումով մը որ պատաշաղկ խորհրդին կը մօտենար, նոյն այն գողգափացումովը սուրբ գործին անունը կարտայայտէր իր շրթանց վրայ . . . :

Այսօրէս, բանտին սխտըր ու զարհուրելի գարշութեանց մէջ կարծես ձայն մը կը լսուէր որ Տէր Օհանին կըսէր . «Մի՛ վնասիր, առաքինի՛ մարդու մը համար նախախնամութիւնը կայ» :

ՎԱՆԱԿԱՆՐ ԲԱՆԵՐՆ ՄԷՉ

Ռէս Մէլիքին առանձնարանը պարզապէս գարշկիլ նկուղ մըն էր, որուն մէկ անկիւնը խոշոր ու հաստ գերանէ՛ մը դամուսած երկաթէ օղակ մը կար, որմէ ծանր շղթայ մը անցուած էր :

Սյդ ժանգոտած շղթան այսօր անցուած էր Ռէս Մէլիքի նոտքերուն՝ կղզուած անուրով մը : Կարծես թէ այդ մարդը ձեռքերէն արիւն կաթող եղեոնազորմ մը ըլլար, որուն վրայ անպէս մը կը նային ինչպէս պիտի նայէին սեւ օձի մը վրայ :

Սմեն յարարեութենէ զբերած էին զԴեբը՝ Սյնքան խիստ հսկողութեան մը տակ անուած էր, որ ստախկանէ՛ մը մըջոցաւ պատառ մը սեւ հաց կը ստահար եւ օրուան մէջ երկու անգամ միայն անոր երեսը կը տեսնէր :

Շարափ մը ամբողջ այս անապոստոն գրութեան մէջ մնաց : Տեղեկութիւն չունէր թէ ինչ եղած էր Տէր Օհան : Իսկ զեղէն ու մանաւանդ իր մէկ հասիկ պաշտելի աղջիկէն լուր մը առած չէր :

Սյդ պատճառաւ գիշեր մը չափազանց լացաւ . . . ու խորին կակճանքով մը իր շղթաներուն վրայ ինկաւ . . . :

Որչա՞փ առեն այդ վիճակին մէջ մնացած էր . . . Աստուած գիտէ՛. մէջն թէ կէս գիշերուան մտէր, երբ առանձնարանին դուռը բացուեցաւ երկիւղալի դողուցութեամբ մը եւ երբ առաջինը մը ներս մտաւ :

Սյն երեսասաղը, — որուն գէմքը առանձնարանին մէջ վառուած հողէ ճրագին սուկայձ պլպլացու-

մովը ստուերի մը պէս պատկերացաւ, — մեր ծանօթ Վանա կանն էր :

Վանա կանն հողէ ճրագը ձեռքին մէջ բռնեց, Ռէս Մէլիքին մտեցաւ, անոր ստախկուն զարնուած շղթաները քննեց խորին ուշադրութեամբ մը եւ զիտեց այդ բարի մարդուն ամբողջ թշուառութիւնը. յետոյ բանալի մը հանեց ծոցէն, անուրին ծակը դառաւ եւ զայն անոր մէջ մտցուց ամենայն զիւրութեամբ : Մէկ զարծուածքով անուրին օղակը բացուեցաւ . . . : Ռէս Մէլիքին երկու ստախկուն մակ աղաս էին կաշկանդումներէ : Վանա կանն առանց սպասելու ձայն տուաւ Ռէս Մէլիքին ու արթնցուց լինքը :

Երբ Ռէս Մէլիք, զբերէ զարհուրած նայուածքով մը աչքերը Վանա կաննին վրայ նետեց :

— Մի՛ կասկածիր . . . Կո եմ, Վանա կանն Կո, մըմնջեց ան՝ ցած ու գողգոջուն ձայնով մը :

— Վանա կանն . . . Աստուծու սիրոյն ըլլայ, դո՞ւն հոս, թոթովեց Ռէս Մէլիք սարսուալով : Կո, շուտով գնա՛. . . դուն մի կենար այս արիւնալի յարկին տակ . . . փախիր եթէ կանաչ արեւդ կը սիրես . . . :

— Մտիկ ըրէ, Ռէս Մէլիք . . . ժամանակ չկորսնցնենք . . . Ելի՛ր, եկո՛ւր ետեւէս . . . ամեն բան պատրաստ է եւ դուն քեզ մը վերջը աղատ պիտի ըլլաս . . . :

— Ո՛ւր պիտի երթանք :

— Եկո՛ւր կրսեմ :
Ռէս Մէլիք ալ չխօսեցաւ : Առանձնարանէն դուրս ելաւ Վանա կաննին հետ : Ապուշ տղու մը պէս ո՛չ ընկիւքը դիտէր, ոչ երթալիք տեղը : Վանա կանն գաղա-

նի ճամբաներով չվաքին մէջ մտաւ ու Ռէս Մէլի-
քին ձեռքը բռնած մինչեւ այն խարխուլ պատին
քով առաջնորդեց, ուսկից անցած էր ներսը: Հոն
այդ զարհուրելի պատին մէջ ձեղքուածք բացուած
էր, ուսկից մարդու մը մարմինը հագլել գուրս կըր-
նար ելնել:

— Բարձրացիր վրաս, մըմնջեց Վանական:

Ու կոնակը ծռելով Ռէս Մէլիքին զարձուց:

— Աստուած իմ... հապա գո՞ւն... նկատել
սուաւ Ռէս Մէլիք խղզուած ձայնով մը:

— Մի առարկեր... շուտ բբէ'... ժամանակ չը
կորնոցնենք, ընդհանեց Վանականը քիչ մը նեղացած:

Ռէս Մէլիք գողգալով իբ ոտքը դրաւ այդ պաշ-
տելի մարդուն կոնակին վրայ եւ մինչեւ ծակը բար-
ձրացաւ: Ձեռքերը ձեղքուածքին քարեբուն կառ-
ջելով սողոսկեց անոր մէջ եւ գուրս ելաւ: Շատ
չանցաւ Վանականն ալ ձեղքուածքին մէջ երեւցաւ
ուսկից զգուշութեամբ մը պատին սակը նետուեցաւ
որ բաղդատմամբ ներքին խորութեան, հագլել մէկ
մարդու հասակէն՝ քիչ մը աւելի բարձր դիրք ունէր:

— Քալէ'... քալէ'... մըմնջեց Վանականը:

Ու բանտին յետնակողմէն, որ ծովուն վրայ կը
նայի, ուղակի քաղաքին շուրջը պատող պարիսպ-
ներուն քայքայուած տեղը հասան ու բերդին ամե-
նէն ապահով ճամբէն Աւանց գնացին, որ Վանայ
գեղեցիկ ու օդաւէտ արուարձանն է: Բայց այդ
արուարձանը չմտան: Բաւական հետուէն Հայկապանք
վերագարձան ու Լուսիային սունը ապաստանեցան:

ԳՉԻՐ ՉԱՔՐ ԻՐ ԴԵՐԻՆ ՄԷՁ...

Ռէս Մէլիքին ձերբակալութենէն ետքը, Գղիբ
Չաքո գեղին պաշտօնական մարդը դարձաւ ու անոր
գործերը վարելու համարձակեցաւ, առարկելով որ
կառավարութեան հրամանն էր այդ:

Իրմէն բոլորովին զգուած ու ձանձրացած գեղա-
ցիները թէեւ այս տեսակ բռնաբարում մը չուղեցին
տանիլ, սակայն լաւ համոզուած ըլլալով Գղիբին
ինչ կարգի գազան մը ըլլալուն, վախցան բողբոջելու,
վախցան անոր դէմ ձայն բարձրացնելու... հետեւա-
բար թողուցին որ այդ հրէշը, այդ անիծեալ մարդն
իբ ուղածն ընէ եւ իբ անարգ գերին մէջ մտնէ...

Գիշեր մը երկու հիւրեր եկան իբ սունը: Մին
վարդապետ մըն էր, իսկ միւսը՝ քաղաքացի երիտա-
սարգ մը:

Գղիբ Չաքո տարօրինակ սէր մը ունէր դէպի կղե-
րականութիւնը, այդ պատճառաւ կը յարգէր այդ
պաշտօնին կոչուողները:

Վարդապետին գալուստը մեծ ուրախութիւն մը
եղաւ իրեն համար, որովհետեւ իբ ինքնակոչ Ռէ-
սութեան օրով ո՛չ մէկ կղերական իբ սունը ոտք
դրած էր, բացի գեղին նորընծայ Տէր Կարապետ
քահանայէն որ իբ չարագործութեան, իբ դաւերուն
ու իբ բոլոր նենգամիտ խարդախութեանց համախոհն
էր, մեղսակիցն էր, ընկերն էր:

— Բերէ'ք սուրբ աջերնիդ առնեմ, բաւ Գղիբ
Չաքօն իբ շինականներու յասուկ բացատրութեամբը:

Ու համբուրեց վարդապետին աջ ձեռքը :

— Աստուած կեանքդ աւելցնէ' . . . մբնջեց վարդապետը խոտվայտյղ ձայնով մը :

Գղիբ Զաքոն՝ իր փուռակոտ սովորութեան համաձայն , ամեն տեսակ պատիւներ ու յարգանքներ շնայլեց այս երկու մեծարելի հիւրերուն՝ որոնք կապուղ միջնաբերուն վրայ նստելէն ետքը դանազան խօսակցութեանց բնուեցան անոր հետ ու հարցումներ բրին . . . :

— Ի՞նչպէս են զեղիզ գործերը , հարցուց վարդապետը Գղիբ Զաքոյին :

— Գոհութի՛ւն Աստուծոյ , շատ աղէկ են պատասխանեց Գղիբը :

— Ուրախ ենք . . . Աստուած աւելի աղէկ ընէ , վրայ բերաւ վարդապետը :

— Չե՞ր սուրբ աղօթքովը , մբնջեց Գղիբը :

Այս կէսկտուր խօսակցութիւններէն ետքը , Լարգապետն ու երեսասարդը քննադու գացին :

Երկու օրի չափ Գղիբին տունը հիւր մնալով , վարդապետը գրեթէ ուսումնասիրելու յաջողած էր այդ մարդուն հոգեկան Վիճակը , հետեւաբար գաղտնի եկեղեցիի մը խուցը տարաւ դանի եւ խոստովանցնել ուղեց :

— Գիտե՞ք Ռէն Զա՛քօ , ըսաւ վարդապետը կրօնականներու յատուկ շեշտով մը , մեծ մարդեր , մեծ պաշտօններու վրայ եղողներ , մէկ խօսքով կառավարութեան բոլոր գործերուն մէջ մանուղներն ամենէն աւելի պէտք ունին ո՛չ միայն մարմնական վայելքներով ժամանակ անցունելու , այլ հոգեւոր պարտականութիւններն ալ յիշելու , զանոնք աչքին

առջեւը բերելու եւ անոնց վրայ խորհելու : Այսօր կենդանի էք , սղջ էք . . . արեւը , աշխարհքը , կեանքը ձերն է . . . բայց վստահ է՞ք . . . ապահով է՞ք թէ վաղը կենդանի կը մնաք , թէ այսօրուան արեւը վաղը չպիտի՞ մթնի , թէ այսօրուան աշխարհքը՝ վաղը ցուրտ փոս մը չպիտի գանայ . թէ վերջապէս այսօրուան ձեր երջանիկ ու բաղբաւքը կեանքը՝ վաղը դիակ մը չպիտի՞ ըլլայ . . . : Ընչուչտ վստահ է՞ք , այնպէս չէ : Ուրեմն Աւետարանին ըսածին պէս , ամեն ժամանակ արթնուն մնաք , որպէս զի այս անցաւոր կեանքին խաղէն աչքերնիս բանալնուս պէս չզղջանք եւ յաւիտեանական դժոխքին մէջ չնետուինք : Ինչու որ մեր ձեռքն է արքայութիւնն ալ , դժոխքն ալ . . .

Գղիբը մտիկ կընէր բայց իր կերպարանքը , հոգեւոյն այս արտաքին պատկերացումը ծովէն դուրս հանուած մարդկային գիակի մը գոյնն առած էր : Կուզէր խօսիլ . . . բայց կը խղրուէր իր բովանդակ ցնցումներուն մէջ : Ուստի սպուշի մը պէս կը նայէր . . . :

— Ասով չեմ ըսեր թէ հոգեւոր պարտականութիւններդ կատարած չես , շարունակեց վարդապետը գրեթէ հաստատ ու յարգական ձայնով մը . միայն թէ մեր պաշտօնն է ամեն ատեն խօսիլ : Տեսէ՞ք երկու օր է որ տունիդ մէջը կը գնտուիմ եւ դուք այս երկու օրուան մէջ ամեն սեսակ պատիւներ ընծայելու չզլացած ինձի : Բայց չցաւիք երբ ըսեմ թէ այս երկու օրուան մէջ մտոցաք խորհելու թէ վարդապետ մը եկած է , որուն պէտք էր բանայիք ձեր սիրտը : Միթէ ասանկ չէ՞ :

— Իրա՛ւ է . . . ներդրութիւնն Հայր սո՛ւրբ , զողբ-
ղաց Գղբրը , որ գրեթէ բոլորովին ջախջախուած էր ,
բոլորովին ինկած էր , բառին բովանդակ նշանակու-
թեամբը :

— Ներդրութիւնն ինդրելու պէտքը չունի՞ք , Ռէս
Զաքո՛ , ընդհատեց վարդապետը : Հոգ չէ՛ . բաւական
է որ դուք ձեր հոգեւոր հօրը խօսքերուն հետեւել
խոստանաք , բաւական է որ ձեր այս մեծ պաշտօ-
նին մէջ , մեծ մարդ ըլլալու կոչումնիդ չմոռնաք :
Հիմակ , դուք ձեր պարտականութեան համաձայն ,
խոստովանեցէ՛ք ձեր մեղքերը , որ ես ալ պահպանիչ
մը ըսեմ ու վաղը մեկնիմ տունէդ : Ի հարկէ մարդ
ենք , մարդկային ընութիւնն ունինք . . . բեւի կու-
ղեմ թէ այս անցաւոր աշխարհքիս մէջ մեռք աշ-
քերնիս մեղքերու վրայ բացած ենք . . . : Այստեղ
Աստուծոյ տաճարն է : Բացէ՛ք ձեր սիրտը . . . բա-
ցէ՛ք ձեր հոգին :

Գղբրը բոլոր մարմնովը սարսուաց . . . ու իր լղբը
աչքերուն մէջ արցունքները լեցուեցան արեւնի
թանձր խաւի երեւոյթովը : Յետոյ վարդապետին Լ-
բերը նայեցաւ . . . անոր հրեշտակային կերպարանքը
զերտեց այնպիսի գերազանց արբշտութեամբ , որ շիչ
անգամ տեղի ունեցած էր այդ գազանարարոյ մար-
դուն հոգիին մէջ եւ արտայայտուած էր անոր գե-
մազձերուն վրայ : Նայեցա՛ւ , այո՛ . . . բայց մէկէն
ի մէկ չկրցաւ իր պատասխանը տալ , չկրցաւ փճոս-
պէս ըսել թէ պատրաստ էր ամեն բան խոստովա-
նելու . . . որովհետեւ իր գարշելի երեւակայութեան
մէջ անաւոր գազանիք մը պատկերուեցաւ այդ պա-
հուն :

— Ի՞նչու չէ՞ք պատասխաներ , յարեց վարդապետը :
— Պարտքս է հայր սուրբ . մրմնջեց Գղբրը :
— Կա՛ւ ուրեմն , ի՞նչու կը վարանիք . . . կթէ
չէ՞ք ուղեր խոստովանել , բարարձակ կերպով յայտ-
նեցէ՛ք : Ես իմ պաշտօնս կատարեցի : Դուք գիտէ՞ք
ձեր ընելիքը :

Գղբրը ձիգ մը բրաւ . բայց այդ ձիգը իր էութեան
գերագոյն դրդումն էր որ թելադրեց զինքը ու ,
— Պատրաստ եմ . . . մրմնջեց խղզուած ձայնով մը :
Վարդապետը շուտով մը ծունկի չօքեցաւ , ձեռքերը
վեր տարածեց ու այս հրէշ մարդուն վրայ գլուխ
մը աւետարան կարգաց : Յետոյ մեղայի խորհուրդը
կատարեց : Այդ խորհուրդէն զբաժնուած՝ Գղբրը գլու-
խը ծռեց . . . վարդապետին ձեռքը համբուրեց ու
բառ .

— Մեղա՛յ , Հայր Սուրբ , զործերուս մէջ մոռցած
էի իմ հոգեւոր պարտականութիւնները կատարելու :
Երբեմն եկեղեցի չեմ գացած , աղօթքներս չեմ ըրած . . .
Բերնէս գէշ աղէկ խօսքեր հանած եմ . . . :

— Ատոնք ուղղելի բաներ են , ընդհատեց վարդա-
պետը : Դուք խոստովանեցէ՛ք անանկ մեղքեր , ու-
րոնք հոգին կը սպաննեն : Եկեղեցին , աղօթքը , ա-
տոնք մըշտ ձեր աչքին առաջն են : Յայտնեցէ՛ք այն
գազանիքներ , որոնք Աստուած ու իր պաշտօնեան
պիտի դիմանան :

— Ուրիշ մեղքեր չունիմ , Հայր Սուրբ :
— Նայեցէ՛ք Ռէս Զաքո՛ , հոս Աստուած կայ : Ի-
մացածիս նայելով այս գեղին մէջ Մէլէք անունով
մարդ մը կը բնակի եղեր , որ բանտարկուած է . . .
ձի՞չդ է այս :

- Այո՛, ճիշդ է :
- Իբրևս ոճրագործ մը անանկ չէ՞ :
- Ո՛չ :
- Հապա՞ :
- Իբրևս մեղսակից մը :
- Խիստ լաւ , այդ մեղսակցութիւնը հիմնական էր :
- Ի հա՛րկէ, եթէ ոչ կատաղարութիւնը ինչո՞ւ հա՛մար պիտի ձերբակալէր զինքը :
- Գու՛ք որ Մէլքիքն ամենէն սիրելի մարդն եղած էք , ինչպէս կը պատմեն , երբէք տեղեկութիւն չու՛նի՞ք այդ մասին :
- Ունիմ՝ հայր սուրբ :
- Ի՞նչպէս ունիք :
- Ըսել կուզեմ թէ իմացած եմ որ Մէլքիք մաս ունեցած է այդ գործին մէջ եւ թէ ոճրագործը պահած է ամբաներով :
- Սուկալի բա՛ն . . . Ի՞նչ շահ ունէր Մէլքիք այդ տեսակ ոճրագործութեան մը մէջ :
- Ոճրագործը հասարակ մարդ մը չէր : Մէլքիքն հետ ուրիշ խելքի կը ծառայէին , Հայր Սուրբ , ի՞նչ գիտնամ :
- Ի՞նչ խելքի կը ծառայէին :
- Սա՛նկ ղէնքեր պիտի՛ բերէին . . . խումբեր պիտի կազմէին . . . որ կատաղարութեան ղէմ կարենային գլուխ վերցունել :
- Էյ . . . գու՛ք ալ չէի՞ք ուզեր :
- Ամենեւին : Թող որ անոնք չէին յայտներ ինծի այդ տեսակ ապուշ բաներ :
- Ի՞նչպէս կըլլայ որ գիտէք :

- Գաղտնի կերպով ականջ կը դնէի անոնց խօսքերուն :
- Ըսել է թէ ոճրագործը տեսած էք :
- Հապա՛ . . . երկու ամբախ չափ հոս մնաց :
- Ոճրագործին հետ աղջիկ մըն ա՞լ կայ եղեր :
- Սննման ու գեղեցիկ աղջիկ մը կար :
- Ուսկի՞ց բերած էր հետը :
- Ո՞վ գիտէ . . . Իբրևս թէ սպաննուած քուրս պէկի տունէն փախցուցած էր . բայց խելքիս բանը չէր այդ :
- Ձեր խելքն ի՞նչ կըսէ այդ մասին :
- Աղէկ գիտեմ որ այդ աղջիկն ալ մէկտեղ գացեր է քուրսը սպաննելու :
- Ինչ որ է , աղջիկն ո՞ւր է հիմակ :
- Ուրիշ տեղ մը փախցուցին ,
- Այս բոլորը աղէկ , Ռէս Զաքո՛ , շեշտեց վարդապետը կատարեալ պաշարիւնութեամբ . շատ ուրախ եմ որ յայտնեցիք , որովհետեւ այդ մարդը մեր քահանաներէն հաղորդութիւն ուղած էր , առարկելով որ ինքը պարզապէս զոհ մըն է եւ թէ ինքը ամենեւին լուր մը չունի քուրսի մը այդ սպանման գործին մէջ : Մեր քահանաները մերժած ըլլալով հաղորդութիւն տալու , ինէ հրաման մը ուղած էին : Հիմակ որ գու՛ք ճշմարիտ կերպով կը խոստովանիք անոր մեղսակցութիւնը , ալ խիղճս հանգարտ պիտի ըլլայ , երբ մերժեմ : Գիտե՞ք կրճուքի մը հանդէպ ոճրագործը , անձնապահան ու մեղսակիցը կը գատապարտուին աններելի յանցանքով մը . հետեւաբար անոնց չեն տրուիր ո՛չ հաղորդութիւն եւ ո՛չ ալ կրճուական սրբութիւններ :

— Սյդպէս է մըմնջեց Գղբըրը :

— Սակայն չըսիք ինձի թէ կառավարութիւնը ի՞նչպէս եւ ի՞նչ պարագաներու մէջ կառկածեցաւ որ Մէլիք այդ ոճիւրին մեղսակիցն է, քանի որ ձենէ գատ մարդ մը չէր իմացեր :

Գղբըրը ցնցուեցաւ, գալարուեցաւ իր էութեանը մէջ ու գլուխը խոնարհեցուց կայծակէ զարնուած գաղանի մը պէս :

— Ե՛ս . . . ես յայտնեցի ամեն բան, թո՛թովեց Գղբըր՝ գրեթէ վրօքէն ու ամօթալից ձայնով մը :

— Գո՞ւք, բացազանչեց վարդապետը :

— Այո՛, ե՛ս :

— Կառավարութեան յանձնեցիք :

— Այո՛ :

— Ի՞նչ պատճառաւ :

— Պատճառն այն է որ Մէլիք իր ընթացքով տէրութեան մը գէմ կը գնէր եւ կուզէր որ բոլոր գեղերու մէջ գէնքեր մտնէին :

— Ա՛. . . սոսկալի բան է այդ : Ի՞նչպէս կրնար :

— Ի՞նչ գիտնամ . . . այնպէս ըրաւ որք՝ սուրբեր հաւաքելու եկող Զապթիւնները կը վախնային բնականին բանալու : Մթէ՞ մեզ կը վայելէ, Հայր Սուրբ, կառավարութեան մը հետ ասանկ վարուիլ : Նայեցէ՛ք իմ օրովս ի՞նչու այդպէս չէ . . . :

— Իբաւունք ունիք : Բայց Մէլիք ինչքան յիմար է եղեր որ ասանկ բաներու մէջ մտած է : Գոնէ յաջողեցա՞ւ :

— Չեմ գիտեր . . . միայն թէ կասկած ունիմ մէկ երկու գեղերու վրայ, նայինք պիտի կրնամ հաստատել :

— Ի՞նչպէս պիտի հաստատէք :

— Բաւական է որ փոքրիկ ապացոյց մը ունենամ ձեռքս : Իսկոյն կառավարութեան կերթամ կիմացնեմ :

— Կը յուսա՞ք որ ատանկով պիտի կրնաք առաջին անել :

— Հայ հայ . . . Ինչպէս խաղաղեցաւ գեղերնիս Մէլիք մը կորմնցնելով, այնպէս ալ այդ գեղերը կը խաղաղին . . . :

— Մէլիքէն յոյս չկա՞յ կրօնէք :

— Սմենեւին : Մնցեալ օր պէտք եղածները կառավարութեան առջեւն ալ յայտնեցի : Սմէս մը չանցած մահուան պիտի դատապարտեն :

— Հապա իր տունն ո՞վ պիտի նայի :

— Տունին մէջ աղջիկ մը եւ ցաւազար կին մը կը գտնուին : Աղջիկը չափահաս է : Մանչ մը ունիմ անոր հետ կը կարգեմ : Ան ասանկ ունեցածներն ինձի կը մնան : Հայր Սուրբ, աղէկ չէ՞ :

— Աղէ՛կ է . . . բաւական է որ նպատակիդ հասնիս :

Ու վարդապետը լռեց : Հոգին լեցուած էր : Իրեն անանկ կուգար որ իր գէմը գտնուող մարդը չունի մը նկարագրերով ու մարդկային կերպարանքով հրէշ մըն էր :

— Երթա՞նք մըմնջեց վարդապետը : Խոստովանութիւնդ վերջացաւ :

Գղբըրը չնչմարեց կղերականին հոգեկան այլայլութիւնը : Ոտքի ելաւ ու եկեղեցիէ տաճարին գէմ կենալով աղօթեց վայրկեան մը . . . : Յետոյ վարդապետէն բաժնուեցաւ :

Վարդապետը մինչեւ եկեղեցիին դուռը գնաց անոր

հտեւէն , երբ համոզուեցաւ որ մինակ էր Աստուծոյ տաճարին մէջ , ծունկի չօքեցաւ ու մրմնջեց ինքնիրեն :

— Աստուած , Աստուած իմ , դուն առաջնորդէ քայլերուն . . . :

Ու հոգեբուզիս ազօթքէ մը հաքք , մեկնեցաւ եկեղեցիէն :

Իրբիկունը , երբ դարձեալ Գղբը Զաքօին տունն էր եւ անոր հետ սեղան նստած էր , չափազանց պաղաւրիւնութեամբ ու կեղծ մտերմութեամբ խօսեցաւ : Փուճ տեղ Գղբը յարզանքները աւելի կընէր , մեծարանքներ աւելի կը շոայէր , Վարդապետը խորունկ մտաւանջութեան մը մէջ կը թուէր ըլլալ , որուն պատճառը միայն Աստուած գիտէր : Շաշէն վերջը վարդապետին խորհրդով երխտասարդ քաղաքացին մեկնեցաւ , որպէս զի երկու օրէն վերադառնալով միասին բաժնուէին գեղէն : Իսկ վարդապետը քնանալու առանձնացաւ :

Կէս գիշերուան մօտ էր :

Վարդապետը կամաց մը վեր առաւ գլուխը , գունին մօտեցաւ . . . ախանջ գնելէ հաքք հասկեցաւ թէ տունին մէջ խոր լուսութիւն մը կը տիրէր : Ուստի դուռը բացաւ ու անշուշտ կերպով մը Գղբրէն պատկած անդը գնաց : Գարշելի մարդը կնոջ քովը կը դանուէր : Վայրկեան մը կանոց առաւ . . . մտածեց . . . ինչ ընէր . . . մտադրութիւնը կը կասեցնէր զինքը քայլ մը յառաջանալու . . . եւ սակայն ճիգ մը ըրաւ մօտեցաւ անկողինին . . . գրպանէն բարակ չուան մը՝ բարձին վրայ ինկած կնոջ վիզէն անցուց թոյլ կերպով մը , եւ գաշոյն մը կուրծքին տակէն հանելով Գղբրին սրտին տարաւ . . .

— Աստուած . . . մրմնջեց վարդապետը :

Ու այնքան արագօրէն ու զօրաւոր կերպով դաշոյնը զարկաւ Գղբրի սրտին մէջ որ նոյն ժամուն գիւրութեամբ յաջողեցաւ կնոջ վիզէն անցուած չուանն ալ սեղմել եւ կնոջ ճիշդ խղզիլ :

Գաշոյնին հարուածը մահացու ըլլալով , վարդապետը չկրկնեց դաշն , այլ շուտով մը դուրս ելաւ անկից ու զիշխուան մութին մէջ անյայտ եղաւ :

Գղբը սոսկալի շարժումներ ըրաւ , բայց չկրցաւ ճշել . իսկ կինը յաջողեցաւ վիզէն անցուած չուանը քակել ու օդնութիւնն , օդնութիւնն պոսալ :

Անօդուտ բան . գաւաճանը , փշած էր իբր հոգին . . . իսկ վարդապետը որ մեր ծանօթ Վանականն էր , կրցած էր ազատօրէն փախչիլ :

Վ Ա Լ Ի Փ Ա Շ Ա

Ա . . . . գեղին ոճիբը մրմնջեւ Վալի փաշային ականջը հասաւ : Գոռո՛գ , հոգարտ ու նենգամբտ փաշան պահ մը ապրտաց կեցած տեղը . . . մտածեց իբր ընելիքին ու գործադրելիքներուն վրայ :

Երկու ամսուան մէջ լրարու հտեւէ անելի ոճիբները կը գործուէին իբր աշքին առաջը , իբր սիրելի մարդոց արկները կը թափուէր . . . անոնք աներեւոյթ ձեռքի մը տակ կ'ընային . . . ու ինքը չէր կրնար հասկնալ , չէր կրնար միջոց մը գտնել . . . բառին հասկնալ , չէր կրնար միջոց մը անգոր էր : եւ մանաբովանդակ նշանակութեամբ անգոր էր : եւ մանաբովանդ ամենէն սոսկալին այն էր որ՝ այդ աներեւոյթ

ձևաքը յայտնի ու անվախ կերպով բանասեր կը մըտնէր եւ իրեն մեղսակից եղողները կը փախցնէր . . . :

Վալին իր չքնդ ապարանքին մէջ կատարութեանէն կրակ կտրած սկսաւ ման գալ , սկսաւ իր բոլորտիքը նայել եւ հանդարտ մտածումներով սողորուել :

— Է՛ն գնաց Մերգա պէկ , գնաց Ռէս Զարօն . . . ելա՛ւ ձեռքես սա չարագործ Մէլլին ալ , բացազանչեց Վալի փաշան ինքնիրեն : Բայց ազատ է աներկուցի մարգը ու դեռ շուրջս կը գտնայ :

Այս վերջին գաղափարը ստակացուց զինքը : Ու գրեթէ ընկճուած , ջիւղախուած ու խոտփայտից վիճակով մը ինկաւ բազմոցին վրայ ցաւաղարի մը պէս : Բառորդ մը անցած էր , երբ ներս մտաւ փաշային թիկնապահ , Ահմէտ պէյ : Մտեցաւ անոր ու ձայն սուտա :

Վալին աչքերը բացաւ ու խղզուած ձայնով մը հարցուց :

Ճեղհկութիւն մը հասած է , Ահմէտ պէյ :
— Ո՛չ . փաշա էֆէնտի , պատախանից թիկնապահ Ահմէտ պէյ :

— Անողուտ բան . ըսել է թէ կեանքերնիս վտանգի մէջ է , մըննջեց Վալին անհանդարտ ձայնով մը :

— Ինչո՞ւ կեանքերնիս վտանգի տակ ըլլաս :

— Վտանգի տակ չէ՞ :

— Ամենեւին :

— Ինչպէ՞ս , ամենեւին : Չէք նայիր : Միթէ՞ մեր աչքին առաջը չկատարուեցան ոճիւրներ , միթէ՞ մեր բանտէն չփախցուցին կղեւնագործներ , միթէ՞ մեր շուրջը պահուած չեն այդ մարդիկ . . . Ի՞նչէն գիտէք որ վաղն ալ ուրիշ մը չպիտի իջնայ արեան

ճապարիքներու մէջ . . . Ի՞նչէն գիտէք որ դաւադրութեան մը գոհը չպիտի ըլլանք մենք ալ . . . : Ըստ իս , այնպէս համոզուած եմ որ այս ամբողջ նահանգը գաղտնի ականներու վրայ հիմնուած է , մէկ խօսքով գաղտնի շղթայի մը տակ անուած է . . . :

— Երբէ՛ք : Եթէ ջանէ մը հայերու արարքը տեղ տեղ կատարածներ կուտան մեղի , անիկա բան մը չէ : Փառք Աստուծոյ կրնանք առաջին անուել :

— Չեմ հաւատար Ահմէտ պէյ : Ես փորձատու եղած եմ : Գիտեմ թէ ժողովուրդ մը երբոր գլուխ վերցունէ կառավարութեան դէմ , բռնութիւնը , ուժը , մէկ խօսքով ամեն տեսակ ճշտումներ անօգուտ կը գտնան : Գրէ ժամանակուան մէջ չէ որ ուշադիր եղած եմ հայերու ներկայ ընթացքին , դիտած եմ անոնց վարժարաններու մէջ տիրող ողբուտութիւնն ու մտաւանդ տեսած եմ անոնց կրթասարդներուն շարժումները : Ի՞նչ կը կարծէք անա այս բոլոր փոփոխութիւններն , այս բոլոր յեղաշրջումներն են որ ականներ կը բանան մեր օտարներն տակ ու մեր հաւատարիմ պէկերը կիջնան իրարու ետեւէ մութին մէջ :

— Սա մեռած ժողովուրդէն կը յուսածք այդքան մեծ գործեր :

— Մեռած . . . հը՛րմ , այդ ժողովուրդը մեռած չէ : Այդպէս մի կարծէք : Եթէ այդ համոզումն ունեցած ենք մինչև ցարդ , կրտեմ որ չափազանց սխալած ենք : Այդ ժողովուրդը քիչ առնուած մէջ մեր կառավարութեանը դէմ պիտի տեսնենք ո՛չ թէ անպատրաստ այլ ահագին ուժով :

Թիկնապահը չխօսեցաւ : Սպուշ նայուածքով մը

իր սիրելի տիրոջը երեսը նայեցաւ ու զարմացաւ :
Երբէք որ մը չէր եղած որ ասանկ խնդիրներու վրայ
խօսէր , ասանկ զաղափարներ ունենար խեղճուկ ու
մեռած հայ ժողովուրդին վրայ . . .

Այդ պահուն փաշային դրանիկներէն մին կամա-
ցուկ մը դուռը բացաւ , գետնազարչ բարեւ մը
սուաւ կատարեալ լրջութեամբ մը , մօտեցաւ ու
սպասեց որ հարցնէին թէ ի՞նչ կուզէր :

— Ի՞նչ կայ , ըսաւ վալին նեղացած ձայնով մը :

— Հայ քահանայ մը կայ վարը , փաշա էֆէնտի
դողդաջ դրանիկը՝ խեղճ շունի մը սէս որ երկու
ոտքերուն վրայ կեցած աչքերուդ մէջ կը նայի :

— Ի՞նչ կուզէ . . . նկատել սուաւ վալին :

— Կուզէ ձեր վսեմութիւնը տեսնել :

— Բե՛ր այստեղ :

Դրանիկը նոյն ձևով բարեւեց ու դուրս ելաւ :
Քիչ յետոյ ներս մտաւ քահանայ մը , որ Ա... գեղին
նորընծայ Տէր Կարապետն էր :

— Հա՛ , դո՞ւք էք , փափաղ էֆէնտի , ըսաւ փա-
շան արհամարհական ձայնով մը : Նստեցէ՛ք :

Տէր Կարապետ , որ հաղիւ երեսուն տարու , բարձ-
րահասակ , նիհար ու սփոյն զիմօգծերով անձ մըն
էր , յարգական բարեւէ մը կաքը նստեցաւ բազ-
մոցին վրայ :

— Այսօր եկա՞ք , հարցուց վալին :

— Այո՛ , փաշա էֆէնտի :

— Ի՞նչպէս է գիւղին վիճակը :

— Ձեր վսեմութեան շնորհիւ , շատ խաղաղ է :

— Ի՞նչ օգուտ . . . յանցանքը ձերն է : Դուք ժո-
ղովուրդին չէք խրատեր որ ասանկ անարդ չարա-
գործութիւններ չընէ :

— Ի՞նչ ըսեմ . . . մինակ խմ ձեռքս չէ :
— Հապա որո՞ւ ձեռքն է :
— Ես որչափ ըլլայ այնքան չեմ կրնար ազդել
ժողովուրդին վրայ , քանի որ ինչ մեծը կայ գեղին
մէջ :

— Ո՞վ է :

— Տէր Օհան :

— Տէր Օհա՞ն :

— Այո՛ ,

— Ձե՞ որ անիկա բանտարկուած էր :

— Ճիշդ է բանտարկուած էր : Բայց հարցաքնն-
ութեանցեք են որ անպարտ է եղեր , հետեւաբար
չարաթ մըն է գեղն է :

— Այդ ուրիշ . . . է՛յ : ինչո՞ւ ան չուղեր խրատել :

— Փոխանակ խրատելու , ժողովուրդը կը զրդէ :

— Որո՞ւ գէ՞մ :

— Կառավարութեան գէ՞մ :

— Յայտնի՞ կերպով :

— Ի հարկէ՛ :

— Սոսկալի բա՛ն : Ինչե՞ր կըսէ :

— Ինչե՛ր պէտք ըսէ . . . անոր ըսածին նայելով
երկրին մէջ զէնքեր պետի մտնեն , հայ զինուորներ
պետի ըլլան , Պոլսոյ պատրիարքէն հրամաններ պի-
տի կարդացուին . . . վերջապէս ասանկ խա-
րէական խօսքերով կուզէ ըսլոր գիւղացիները կա-
ռավարութեան գէ՞մ հանել որ աշխարհիս յիմարն
անգամ չընէր : Այդ պատճառաւ ստիպուեցայ ձեր
վսեմութեանը գիմելու , գիտնալով որ այդ մարդը
քաղքին մէջ հարուստ վաճառականներ ունի իրեն
կունակը :

— Մենոզ եղէ՛ք . . . հարկ եղածը պիտի դորձադ-
բուի : Գացէ՛ք ձեր դործին ու աշխուրջ գոնուեցէ՛ք :
Տէր Կարապետ իր նպատակին հասած էր : Մեքիկա
կուղէք Տէր Օհաննիս կորսուիլն , որպէս զի գեղին
տէրը ըլլար : Ուստի ուրախութեամբ մեկնեցաւ քա-
ղաքէն :

— Տեսա՞ք , Ահմէտ պէյ , բացազանչեց Վալին
խոտվայոյզ ձայնով մը , չէի՞ ըսեր թէ գազանի գա-
ւազբուծիւն մը կը դառնայ կառավարութեան դէմ :
Հաւատացէ՛ք որ այս տասներկու տարուան մէջ մեր
բոլոր դիտաւորութիւնները Հայերուն ծանօթ են :
Ըսել կուզեմ թէ հայ ժողովուրդը համոզուած է եւ
գիտէ թէ մեր նպատակը բնաջինջ ընել է զինքը . . .
Սուտ չէ , երբ հայ քահանայ մը իր գեղացիներուն
կըսէ թէ Պօլսի պատրիարքէն հրամաններ պիտի դան
ու եկեղեցիներու մէջ պիտի կարգացուին . . . առանկ
գաղափարներ ունին :

Վալի փաշան այս բաները խօսելով , դիտաւորու-
թիւն ունէր իր թիկնապահին սիրտը լեցունել , որ-
պէս զի Զինուորական հրամանատարին հետ չըջա-
գայելու եխէին նահանգին ամեն կողմերը , ուսում-
նասիրէին ժողովուրդը ու վերադարձած ժամանակ-
նին , իրեն հարկ եղած անդեկութիւնները տային :

Մտաւորապէս երեք տարի էր , Բարձր Դուռնէն
Վալի նշանակուած էր զինքը : Երբին ատելութիւն
մը ունէր հայ ժողովրդին դէմ : Իրեն համար ամե-
նաստորին գնչուն անգամ հայէն բարձր էր : Կ. Պօլս
եղած ժամանակ իր ատելութիւնը կրնար արտայայ-
տել , իսկ Վանի մէջ կը ծածկէր , որովհետեւ հոն
տիրող տարրը հայ էր :

Բայց հիմակ ասնն էր , ուր իր հոգևոյն բովան-
դակ գարշաւթիւնը պատկերացնէր : Ստնն էր , ուր
հայը ջախջախելով իր սաքնն տալն առնէր , անոր
զլուխը ճղմէր , անոր արեւնը ծծէր ու այդ իրեն
ատելի եղած տարբը բնաջինջ ընէր՝ զոնէ Վանի Դա-
հանգին մէջ , որուն տէրն էր , իշխանն էր , լիազօր
կառավարիչն էր ինքը :

Ուստի երբ թիկնապահ Ահմէտ պէյ մեկնեցաւ ,
ինքը կատաղի ոճրագործի մը պէս ձեռքերը վեր
վերցուց ու ինքնիրեն գոչեց .

— Հայե՛ր , հայե՛ր . . . պարապ տեղ կախատիք ,
հաս ձեր զլուխը ես պիտի ճղմն . . . իսկ մնացած
գաւառներու մէջ ուրիշ մը . . . :

Ու փրփրած բերանը սրբելով դանլիճէն դուրս
կրաւ :

Լ Ա Ռ Ս Ի Ա

Սրելը նոր ծագած էր :

Վան իր դեղածիճաղ անասաններու ու յանկու-
ցիչ դրութեանը մէջ , կը ժպտէր առջին տարածուած
կապոյտ ու միտապաղաղ ծովին վրայ նայելով :

Սյդ պահուն Հայկականք կոչուած արուարձանին
մէջ բնակող Լուսնան իր գեղեցիկ ու լայն արեւնա-
կին վրայ դրուած ծաղկի թաղարները կը ջրէր :

Օ՛հ , որչափ փոխուած էր այդ մանկամարդ աղ-
ջիկը . . . : Չքնաղ ու նուերանդ այտերը մեղամախ-
ձութեան ստուերովը պատած էին . այն հմայիկ ու

աղուոր աչքերը խոր ինկած էին . վարդուրակ շըր-
թուենքը կորսնցուցեր էր իր թարմութիւնը . նայ-
ուածքը մթնցած էր . լայն ու գրգռվի ճակատը դառ-
նութիւն մը ունէր . . . :

Ի՞նչ անցած էր այդ ազնիւ ու կոյս հողիէն . . .
Ի՞նչու համար քանի մը ամսուան մէջ այդքան կեր-
պարանաւորիս կղած էր ան . . . ահա ամենէն ծանր
հարցը :

Լուսիա խմացած էր որ իր հայրը պանդխտութեան
մէջ կը գտնուէր շուրջ տասնեակից տարիներէ իվեր :
Իր մեծ հայրը ծերունի վարդուն աղան , ամեն ատեն
սիրտ կուտար իրեն եւ կը հաւատացնէր թէ՛ զիչ
օրէն հայրը պիտի վերադառնար :

Արգարիւ մանկամարդ աղջիկը , որ հազիւ կրկու
տարեկան հասակին մէջ բամբուած էր , չափազանց
կարօտցեր էր եւ շարունակ կստատէր անոր վերա-
դարձին :

Բայց այս հոգեկան կարօտելից դառնութեան վրայ
թշուառ աղջիկը ցաւ մըն ալ աւելցուց : Այդ ցաւը
խորո՛ւնի այբո՛ղ ու միանդամայն անդուսդ ցաւ
մըն էր : Այդ ցաւը մէկ խօսքով թէև անգիտակից
բայց անկեղծ ցաւ մըն էր :

Լուսիա՛ կը սիրէր . . . ահա բոլորը :

Լուսիա կապուած էր վանականին :

Այդ վեհ ու բարի մարդը իր աչքէն չէր հեռանար ,
իր երեւակայութենէն չէր բամբուէր . . . իր բովան-
դակ էութեանը մէջ թափանցած էր անոր հրեշտա-
կային կերպարանքը : Ժամերո՛վ , ժամերո՛վ անոր
վրայ կը խորհէր , անոր անուէր կուզէր լսել , անոր
ըսածները կը ջանար յիշել . . . :

Նրբ վանականը վերադառնար , երբ անոր քով
ըլլար ու անոր մեծ ու սրտմալի աչքերուն մէջ
նայէր , անդուսդ զոզ մը կզգար , կը տփուէր ու
չէր գիտեր՝ ի՞նչ խօսէր , ի՞նչ բտէր . . . :

Ասիկա առանց պատճառի մը չէր : Մանկամարդ
աղջիկը կը փախնար իր հողին լեցնող սիրոյն նկատ-
մամբ բառ մը խօսելու , որովհետև համոզուած էր
թէ անձնուրաց մըն էր ան : Ազգային գինուոր մըն
էր ան . . . հետեւաբա՛ր . . . ա՛խ , այո՛ , դուցէ՛ մեր-
ժուէր :

Մերժուի՞ւ . . . սոսկալի էր այդ : Ուստի ստիպ-
ուած էր հանդուրժել , ստիպուած էր ինք իր մէջ
խղզուել , մաշուի՛լ , ու խանձարուբով մը կաշկան-
դուած անլիզու մանուկի մը պէս փուճ տեղ կը
ձմրուէր . . . մէկը չէր հասկնար , մէկը չէր գտար ,
մէկը չէր կրնար թափանցել անոր հոգւոյն մէջ :

Շատ անգամ , երբ Լուսիա մինակ ըլլար իր խո-
րունի մտածումներու մէջ , կը տրամաբանէր ինք-
նիրեն :

— Ինչու համար չպիտի կրնամ սիրել ազգիս գին-
ուորը . ի՞նչ պիտի արգելէ զիս անոր յայտնելու իմ
գիտաւորութիւնս . միթէ՞ չըսաւ ինձի թէ աշխարհ-
քիս մէջ մէկը չունիմ , թէ պատանեկան տարիքես
սկսեալ թափառական եղած եմ եւ թէ ընտանեկան
յարկի մը անուշութիւնը չեմ գզացէր բովանդակ
կեանքիս մէջ : Ուրեմն . . . բաւական չէ՞ այս խոս-
տովանութիւնը :

Ինչո՞ւ կասկածիմ , ի՞նչու մաշուիմ : Բայց թէ՛
իր կոչումը չպիտի ներէ ամուսնանալու , իր ծանր
պարտականութիւնը պիտի բաժնէ զիս : Է՛հ , կըն-

գունիմ : Ան ասին երկու գինուորներ կըլլանք՝ կոյս հոգեով մը իրարու փարած : Ան ասին մեր սէրը կը կեղտոնացնենք Հայրենիքին վրայ . . . :

Այս անկեղծ արամարանութիւնն անոր հոգիէն կը պոսթկար : Ու կը վճռէր ամեն բան ըսելու , ամեն բան յայտնելու . . . բայց չէր կրնար , նորէն չէր համարձակեր :

Արդ . . . Լուսինա իր թաղարները խորին դանու- թեամբ մը զիտելէ հարք , երբ աչքերը լիցուեցան ու յատաչանքները խղիւղեցին զինքը՝ Վանակա՛ն , ախ Վանակա՛ն մրմնջեց : Մեծ-հայրը կեցած էր քանի մը քայլ հետուն ու մտիկ կրնէր :

— Ինչո՞ւ համար Վանականին վրայ կը մտածես , աղջիկ՛ս , նկատիլ տուաւ ծեղուենին՝ իր գրկին մէջ աննելով զանի :

Լուսինա չուարեցաւ . իր արամալի աղուոր աչքե- բու արցունքը չկրցաւ ծածկել . հետեւարար ինչ ըսելը , ինչ պատասխանելը մոռցաւ այն մարդուն՝ որ աշխարհքիս մէջ միակ անձը կղած էր զինքը խնամող , զինքը սէրող ու զինքը սրաչաող :

— Վանականը բան մը չունի , աղջիկ՛ս անիկայ աղատ է , յարեց ծերունին անուշ խանդաղատանքով մը :

— Ո՛հ , Մեծ-հայր , այս գիշեր շատ գէշ երգը մը տեսայ . . . մրմնջեց մանկամարդ աղջիկը սիրուն հնարամտութեամբ մը :

— Բարի՛ն ըլլայ , շեշտեց ծերունին : Բայց կերա- կի օրուան երազը սուտ է , կրսն : Պատմէ՛ նայիմ :

Տեսայ որ հայրս պանդխտութենէն վերադարձած էր : Այնքան խեղճ ու ողորմելի էր անոր վիճակը ,

որ չեմ կրնար նկարագրել , բոլորովին ցնցոտիներու մէջ թաղուած էր երկսն , անմաքուր ու ճեղքուցած մազեր ու մօրուք մը ունէր . աչքերը խոր խեղած ու մարած էին . կեղտոնանքը մնակի մը գոյնը սաա- ցած էր ու ամբողջ մարմինը չորցած ոսկոր մը դար- ձած էր : Երբ գուննէն ներս մտաւ , մեր սրահին ան- կիւնը նստեցաւ ու բան մը չխօսեցաւ : Հարցուցինք թէ Վանականէն տեղեկութիւն մը ունէ՞ր . պատաս- խանեց թէ Վանականը Պօլսոյ մէջ գլխատուած էր . . . Այս յայտնութեանը վրայ խղզուեցայ ու՝ ճիշ մը հաղել արձակելով արթնացայ . . . :

Ծերունին որ դողդղալով մտիկ կրնէր , չկրցաւ իր արցունքները զսպել : Ախ , արցունքի տաք կաթիլ- ներն անոր թօշնած ու ամբոյն այտերէն սկսան վար թափուիլ առատ յորդուամով մը :

— Լուսինա՛ . . . մրմնջեց ծերունին գրկից սրտա- յայդ ու վշտայլեց ձայնով մը : Արբուի աղջիկս , մի՛ ծածկեր ինէ : Տո աղէկ դիտեմ որ քու հոգին լեց- ուած է . . . աղէկ դիտեմ որ գուն կը սիրես Վանա- կանը : Բայց չես ըսեր , չես ուզեր յայտնել . . . չես համարձակեր : Հիմակ որ ասիմնէ եկաւ , հիմակ որ աշխարհքիս մէջ ինէ ուրիշ մը չունիս դրկիդ մէջ , հիմակ որ մայրդ ալ կորսնցուցիք այլեւս մի՛ պա- հեր . . . ըսէ ինծի արդեօք սխալած եմ . . . չն՞ս սի- բեր Վանականը :

Լուսինա գունատ , այլայլած ու յետին ծայր խոս- վայոյդ դէմքը կուրծքին վրայ ձուկ , դողդղաց , ձեռքը ձակալն տարաւ ու մրմնջեց .

— Այո՛ , կը սիրեմ . . . կը սիրեմ զինքը , Մեծ-հա՛յր :

— Ինչո՞ւ ուրեմն կը ծածկէիք ինէ :

— Ո՛հ , ի՞նչ բռէի . . . անիկա չէր հասկնար . . .
անկէց ըսն մը չանցաւ հողուոյս մէջ :

— Անհոգ եղի՛ր . Լանախանը պիտի սիրէ քեզ .
կրք իր պարտախանութիւնները կատարէ , մեր քովը
պիտի ըլլայ : Դուն անոր երջանկութիւնը պիտի ըլ-
լաս , ան ալ քուկդ : Հաւատա՛ ինձի :

— Մանկամարդ աղջիկը չպատասխանեց : Փափուկ
ձեռքը վարդի թաղարին երկնցուց ու դեռ նոր կո-
կոնէն բացուած վարդ մը բրցնելով սկսաւ անոր
թերթերը փնտտել :

Ծերունին անզուսպ գորովանքով մը զբիկին մէջ
ատաւ մանկամարդ աղջիկը ու համբուրեց :

— Կը յուսամ թէ այսօր կամ վաղը կը վերադառնայ
անպատճառ , ըսաւ ծերունին : Հիմա՛կ Մէլիք աղա-
տօրէն Պարսկաստանի սահմանը ըլլալու է :

— Կըսէր թէ տասներկու տարեկան աղջիկ մը ունի
եղեր , Մեծ հա՛յր , ընդհատեց Լուսիա աչքերուն
արցունքը սրբելով , ո՛ւր թողուց . . . որու յանձ-
նուեցաւ :

— Աս այժմ ապահով ձեռքերու մէջ կը դանուի :
Տեսնենք թող ժամանակ մըն ալ անցնի , անկից
վերջը քովդ կը բերենք :

— Ա՛խ , որչափ երջանիկ պիտի ըլլամ , անանկ չէ՞
Մեծ-հա՛յր , կրք անիկա քովս գայ ու քրոջ մը պէս
սիրենք զերար :

— Հապա՛ , աղջիկս , վրայ բերաւ ծերունին :

Ու անգամ մըն ալ այդ պաշտելի աղջիկը համ-
բուրելով իր գործին գնաց , սիրտը կըած տղու մը
պէս :

Լուսիա մինակ մնաց :

— Ո՛հ , ալ սիրտը պարպուած էր , ա՛լ հոգին իր
դանութենէն դուրս կըած էր . . . ու իր բովանդակ
էութիւնը՝ մթին ու բարդ ամպերու տակէն երեւցող
կապոյտ երկնքն պէս , երթալով կը բացուէր , կը
վճիտնար՝ անուշ ու խնկարոյց մշուշի մը պէս :

Որբունին որ մանուկ հասակէն իր հայրը կորսն-
ցուցած էր ու այսօր ալ մօրմէն կը զբիուէր ան-
գարձ կերպով մը , վայրկեան մը սփոփուեցաւ ու
աչխարհքը անուշ երեւցաւ իրեն :

Ու բոլոր օրը սրտազեղ բառերով մենախօսու-
թիւններ ըրաւ ու անական գործերը կարգադրեց :

Իրիկուան գէժ մեծ հայրն կիսաւ , Լուսիային վրայ
նայեցաւ հրացուծով մը ու ժպտեցաւ : Այդ ժպտը
ուբախութեան ամբողջ արտայայտութիւնն էր :

Երկուքն ալ ուբախ զուարթ ճաշելու նստած էին ,
կրք պարտէզին մէջ խչրտուք մը լսուեցաւ : Ծերու-
նին անմիջապէս դուռը բացաւ եւ պարտէզն կրաւ :

Մութին մէջ երթաւարդ մը իրեն մօտեցաւ : Ծե-
րունին անոր երեսը նայեցաւ ու ճանչցաւ : Սկողը
Վանականն էր :

— Ա՛հ , դո՛ւն ես , դաւակս , մըմնջեց ծերունին :

— Ես եմ , հա՛յր , թոթովեց Վանական :

Լուսիա , որ չէր կրցած սպասել ու Մեծ հօրն կ-
տեւէն կըած էր , մօտեցաւ Վանականին ու դող-
դրալով անոր ձեռքը սեղմեց :

Երեքն ալ ճաշի սեղանը նստեցան :

— Այս անգամ շատ ուշացար , չէ՞ , հարցուց ծե-
րունին հայրական անկեղծ արտասանութեամբ մը :

— Ի՞նչ ընեմ , ասանկ պատահեցաւ , պատասխա-
նեց Վանական :

Մանկամարդ աղջիկը լուռ էր : Միայն թէ էր սիրատարի աչքերը վանականին վրայ յառած՝ մտիկ կընէր :

— Մէլիք հասա՞ւ էր սեղը , յարեց ձերունին :

— Սյո՛ :

— Սյգ աղէկ : Բայց իմացա՞ր թէ Գղիբը սպաննուած է :

— Չէ՛ . . . իբա՞ւ սպաննուած է :

— Շարաթ մը առաջ էր տունին մէջ սասկեցուցեր են :

— Սպաննողը ձերբակալուած է :

— Ո՛ւր պիտի ձերբակալեն : Պատմուածին նայելով վարդապետի մը հագուստով է եղած :

— Ուրիշ ի՞նչ լուր կայ :

— Ուրիշ լուր մը . . . ուրիշ լուր մը չկայ , միայն թէ Մէլիքին հետ բանտարկուած ձէր Սհան քահանան , որ անսարս արձակուած էր , ինչպէս գիտես նորէն ձերբակալուած է :

— Նորէն ձերբակալուած է . . . :

— Սյո՛ :

— Սրգեօք ի՞նչ գարձած է գեղին մէջ :

— Չեմ գիտեր . . . բայց լսածիս նայելով , շատ իբրբանցումներու մէջ կը գտնուի : Գեղին բոլոր աչքի գարնուած մարդիկ բանտը կը լցուին իրարու ետեւ . . . յայտնի բան է որ մասնող մը կայ :

— Ինչ որ է . . . ուրի՞շ :

— Ուրիշ ողջութիւնդ :

— Գուն ի՞նչպէս ես , Լուսիա , հարցուց վանական մանկամարդ աղջկան աչքերուն մէջ նայելով :

Լուսիա դողդղաց : Լեզուն բռնուեցաւ . . . ու

իրեն անանկ եկաւ որ կը խղզուէր : Բայց ճիգ մը ըրաւ ու պատասխանեց .

— Շնորհակալ եմ . . . լաւ եմ :

— Գիտե՞ս , անցեալ անգամին խոստացար քովք ասնելու Մէլիքին աղջիկը , նկատել տուաւ վանականը , այնպէս չէ՞ :

— Ճիշդ է , մըմնջեց Լուսիա :

— Կուզե՞ս քովք ունենալ :

— Սմնայն սիրով :

— Ինչո՞ւ լաւ . վաղը գեղացիի մը հետ հոս պիտի բերուի , կընդունի՞ս :

— Կընդունիմ ու պիտի սիրեմ զինքը :

— Ո՛հ , որչափ բարի ես Լուսիա :

— Պարտականութիւնս է . . .

— Կը մնայ ըսեմ թէ այս գիշեր պիտի մեկնիմ :

— Սյս գիշերը . . . բացազանչեց ձերունին , որ չկրցաւ համբերել :

— Սյո՛ , այս գիշերը . . . որովհետեւ գործս կարելու է :

— Չկրնա՞ր ըլլալ որոր մը յետաձգես . ընդմիջեց Լուսիա :

— Չկրնար ըլլալ , որովհետեւ ստիպողական հարկի մը տակ կը գտնուիմ :

Լուսիա եւ ձերունին ալ չսիրեցին :

Սրգաբեւ , ժամէ մը ետքը վանական մեկնեցաւ :

Լ Ա Լ Ե Չ Ո Ր

Մյն գիւղը ուր ապաստանած էր Լալիզար, Վանայ Թիմար կոչուած լեռնադաշտերուն մէջ կը գրանուէր, Ա. . . գեղէն երեք ժամ հեռաւորութեամբ:

Սյդ հայաբնակ ու հարիւր տունէ բաղկացած գիւղը Միացեալ ընկերութեան վարժարան մը ունէր, և նորաշէն եկեղեցի մը կը պահէր շատ պայծառ գլխաւի մը մէջ: Վարժարանին ուսուցիչն է տարիքն առած, բարի ու հայրենասէր ծերունի մը, որ հակառակ իր ալիւտը հառակին բաւական զարգացած էր:

Սյդ ուսուցիչը—որուն պատուելի Մարտիկ անունը կուտային—ծանօթացած էր Վանականին հետ և նոր գաղափարակիցն եղած էր անկողծ ու հաւատարիմ երգումով մը: Ուստի, երբ Լալիզարը հեռացնելու պէտքը զգացուեցաւ, Վանականը փոխանակ արտասահման փոխադրելու, պատուելի Մարտիկին տունը տարաւ:

Պատուելի Մարտիկ ամենայն սիրով ընդունեց: Եւ որովհետեւ պանդուխտ մըն էր ինքը, շատ գէւրութեամբ համոզեց իր բարեկամները թէ մանկամարդ աղջիկը մօտիկ բարեկամուհին էր:

Բայց Միքո ֆիսպար չկար: Ուր էր անիկա: Պատմենք: Սյդ ծերունին իր գերն ունէր, իր ծանր պարտականութիւններուն մէջ կը դանուէր. . . մէկ խօսքով Միքո ֆիսպար Վանականին հօգին էր, անոր կեանքն էր: Հետեւաբար աղջիկէն ստիպուած էր բաժնուիլ, որպէս զի կասկածի մը տեղի չտար:

Սօսաւորապէս չորս ամիսներ սահած էին: Լալիզար շատ քիչ անգամ իր հայրը կամ Վանականը կը

տեսնէր, այն ալ լեռներու մէջ՝ ուր կերթար պատ. Մարտիկին առաջնորդութեամբ:

Օր մը, երբ Լալիզար գեղին նորահաս աղջիկներու հետ շրջագայելու գացած էր մօտիկ լեռներու մէջ, նշմարեց ըուրս մը՝ որ ապաստի մը տակ կեցած գինքը կը դիտէր:

Լալիզար ամբողջ մարմնովը դողաց, որովհետեւ ճանչցաւ այդ երէշը, ճանչցաւ թէ Միքո-պէկի եղբորդին՝ Ծարաֆ-պէկն էր ան:

Անմըջապէս իր ընկերուհիներուն քով գնաց և առարկեց որ տկարութիւն մը կրողար: Մանկամարդ աղջիկները քաղած բանջարեղէնները հաւաքեցին ու գիւղը վերադարձան:

Լալիզար չպատմեց պատահածը, որովհետեւ պատուելի Մարտիկ իր անցեալը չէր խմացիր:

Բոլոր գիշերը չկրցաւ քնանալ. այնպէս որ կէս գիշերուն մօտ իր սենեկին քովիւր խշրտուք մը լսեց, սոնածայն մը լսեց. . . Փոքրիկ պատուհան մը ունէր, բացաւ զայն ու դարտեղը նայեցաւ: Ա՛հ, նըշմարեց որ ցանկապատէն քիչ մը հեռուն մարդկային ստուեր մը կերեւար լուսնի աղօս շողերուն տակ: Իսկոյն պատուհանը ամուր կերպով մը գոցեց: Ահանջ դրաւ ժամերով ու սպասեց:

Մինչև առաւօր թէ ինքը և թէ ցանկապատին քով կեցած մարդկային ստուերը միեւնոյն դրութեան մէջ մնացին:

Լուսուն դէմ այդ ուրուականը հոն չէր:

— Ո՛հ, չըլլայ թէ աչքիս երեւցաւ, մընջեց Լալիզար ինքնիքին: Ի՛նչ խնդութիւն Աստուած իմ:

Սենեակէն դուրս ելաւ որ պատուելի Մարտիկին

քով պետի երթար, երբ տեսաւ այդ քուրտը որ դու-
ռին առաջը կսպասէր:

Կալեզար ներս քաշուեցաւ: Յետոյ բոլորո-
վին յուզուած ու գունատ կերպարանքով մը պատ-
ուելի Մաբտիկին սննեակը մտաւ և յայտնեց անոր
թէ՞ դուռին առաջը մէկը կար: Ուսուցիչը շուտով
մը գնաց տնանելու համար թէ ո՛վ էր: Երբ դուռը
բացաւ և անձանթիւն երեսը նայեցաւ, քուրտը
յայտնեց որ քիչ մը տնանուիլ կուղէր իրեն հետ:

— Հրամայէ՞ք, ըսաւ պատուելի Մաբտիկ:

Երեսունն անցած, թիկնեղ, բարձր հասակով,
լեւնցիլ մը կերպարանքով ու վայելչագեղ քուրտը
ներս մտաւ:

Պատուելի Մաբտիկ սպասեց որ քուրտը խօսի:

— Գուրտերէն լեզուն կը հասկնա՞ք, հարցուց
քուրտը խառն թուրքերէնով մը:

— Ո՛չ, չեմ հասկնար. պատասխանեց պատուելի
Մաբտիկ:

— Ի՞նչպէս կըլլայ այդ... սովորաբար այս կող-
մի գեղացիները ամենքն ալ զիտն և շատ աղէկ
կը խօսին: Միթէ՞ դուք այս գեղին մէջ չէք ծնած:

— Չէ՛:

— Վանցի՞ք էք (ակնարկելով քաղաքացիները):

— Ո՛չ:

— Ասել է թէ այս կողմերէն չէք:

— Այո՛:

Գուրտը, այսինքն Միլլա-պէկի եղբորորդին Շա-
բաֆ պէկ, պահ մը լռեց ու ձեռքը ձակտին տանե-
նելով կարծես ամփոփել ուզեց իր ըսելիքները:
Պատուելի Մաբտիկ դարմացած՝ անոր արեւնխառ

աչքերուն մէջ կը նայէր: Եւ չէր հասկնար թէ ո՞վ
էր այդ մարդը, ի՞նչ էր նպատակը, ի՞նչ կուզէր
ընել...

— Սյտեղ ընտանիք ունի՞ք, յարեց Շարաֆ-պէկ
խորին լուսնէ մը ետքը:

— Ունիմ... քրոջս աղջիկը կայ քովս:

— Ուրի՞չ:

— Ուրի՞չ մէկը չունիմ անկից զատ: Բայց ի՞նչու
կը հարցնէք:

— Սպասեցէ՛ք: Նախ այս հարցումներս կընեմ որ-
պէս գի՛ վերջին նպատակս յայտնեմ ձեզի: Եթէ սխա-
լիք, ան ատեն դուք ձեր ամբողջ կեանքն ալ վբայ
տալու ըլլաք, դարձեալ չէք ազատուիր: Հիմակ
կրտէք թէ՛ ընտանիք մը չունիմ, բացի քրոջդ աղ-
ջիկէն, այդպէս չէ՞:

— Այո՛... մըմնջեց պատ. Մաբտիկ խոսվայոյզ
ձայնով մը:

— Կաւ ուրեմն, քանի տարեկան աղջիկ է քրոջդ
աղջիկը:

— Ի՞նչ պէտք ունիք անոր տարիքը հասկնալու:

— Կարեւոր է ինձի այդ... մի առարկէք:

— Ամենուին: Գուք երբեկ մարդ մըն էք... մա-
նաւանդ իմ աղգէս չէք, ի՞նչպէս կուզէք որ ըն-
տանեկան գործերուս խառնուիք... ի՞նչպէս կը հա-
մարձակիք ատանկ հարցումներ ընելու... չէ՞ք ա-
մըջնար:

Շարաֆ-պէկ ժպտաց: Հեզնական ու կծու ակնար-
կով մը պատ. Մաբտիկին երեսը նայեցաւ ու հաս-
տատ չեչտով մը ըսաւ:

— Սիրող անհանգիստ մի ընէր: Գո՛ցէ՛ չգիտէք

ո՛վ ըլլալս : Չգիտէք թէ այս գեղերը մեր տունէն կը թողան :

— Այդ անասկ խօսքերով չէք կրնար վախցնել զիս : Դուք ո՛վ կուզէք եղէք , ատիկա ինծի համար կաբեւորութիւն չունի , միայն թէ գիտցէ՛ք որ իրաւունք չունիք իմ տունս մտնելու , իրաւունք չունիք իմ ընտանեկանս գործերուս խառնուելու : Ահա՛ ես այսչափ կըսեմ : Ունի՞ք ըսելու խօսք մը , հրամեցէ՛ք :

— Լուէ՛ . . . բացազանչեց Շարաֆ-պէկ կատարութեամբ մը : Այս տունը մտնելու պէտքը չպիտի ունենայի , եթէ . . .

— Ի՞նչ եթէ . . . ընդհատեց պատ. Մարտիկ :

— Եթէ ձեր չարագործ մը ըլլալուն վրայ չկատկածէի :

— Ե՞ս . . . Ե՞ս չարագործ մըն եմ :

— Այո՛ , դուք չարագործ մըն էք , դուք ոճրագործ մըն էք . . . դուք մեր արիւնը խմող թշնամին էք . . . ահա՛ բոլորը : Հիմակ ա՛լ հաւատացի , ա՛լ չեմ կասկածիք : Ձեր օձիքը ձեռքիս մէջ է , գիտցէ՛ք ասիկա : Պատ. Մարտիկ մեքենարար ոտքի ելաւ ու կատարութենէն բացազանչեց .

— Շու՛տ , շու՛տ դուրս կորսուեցէք տունէս , շու՛ն քեզի . . . դացէ՛ք եւ ուզածնիդ ըրէ՛ք :

Շարաֆ պէկ չպատասխանեց . այլ՝ գլուխը ծռեց ու դուրս ելաւ :

Առանց սպասելու , ուղեց մօտակայ գիւղ մը երթալ եւ անկից քանի մը արբանեակներ առնելով ետ վերադառնալ՝ որ նպատակին կարենար հասնիլ , Ի՞նչ ընէր . . . այն անարգանքը զոր կրեց թէեւ ծանր

էր , բայց անոր վրէժը խոհեմութեամբ լուծելը՝ լաւ համարեց :

Երբ Շարաֆ պէկ մեկնեցաւ , պատ. Մարտիկ խոտվայոյց կերպարանքով մը կալիզարին սենեակը մտաւ : Բայց կալիզար հոն չէր : Տունին ամեն կողմը նայեցաւ . . . դարձեալ չկար :

— Ա՛հ , Սատուած իմ , ս՛ւր է . . . Ի՞նչ եղաւ թշուառ աղջիկը , մըմնջեց պատ. Մարտիկ ինքնիրեն :

Ա՛լ չուարած ու ապուշ մը դարձած դուրս նետուեցաւ տունէն եւ ուղղակի քուրտին ետեւէն վազեց : Հետեւէն տեսաւ որ քուրտը կերթար արագ արագ , բայց մինակ էր : Այն ատեն ուղղուեցաւ դէպի այն լեռնաձորը , ուր շատ անգամ կերթային Վանականը տեսնելու մրատեղ : Լեռնաձորին ամեն կողմը աչքերը պտտցուց : Վերջապէս նշմարեց երկու հոգի :

Օ՛հ , ճանչցա՛ւ . . . մին Վանականն էր , իսկ միւսը կալիզար : Ուրախութեամբ անոնց քով վազեց եւ ըտլոր եղելութիւնը պատմեց :

— Ինծի մտիկ ըրէք , պատ. Մարտիկ , ըսաւ Վանականը , ժամանակ չկորսնցուցած պէտք է ասկից հեռանանք եւ քաղաքն ապաստանինք . յետոյ կը խօսինք հարկ եղածներուն վրայ :

— Դուք գիտէք , նկատել տուաւ պատ. Մարտիկ : Ու լեռնաձորէն դէպի անտառը բարձրանալով անյայտ եղան . . .

ԻՆՉ ԸՐԱՒ ՇԱՐԱՑ ՊԷ՛՛՛՛ . . .

Արդարեւ կէս ժամ վերջը , հարիւրէ աւելի քուր-
տեր Շարաֆ-պէկի առաջնորդութեամբ , պատ. Մար-
տիկին տունը պաշարումի տակ առին :

Շարաֆ պէկ թուրը մերկացուցած՝ ցանկապատէն
ներս նետուեցաւ եւ պարտէղին դուռը ջախջախեց ,
կատաղութեամբ մէկ սենեակէն միւսը վազեց տակն
ու վրայ ըրաւ . . . սակայն մէկը չգտաւ :

— Փախա՛՛ծ է . . . փախա՛՛ծ է այդ չարագործը ,
պոռաց Շարաֆ-պէկ իրեն ընկերակցող քուրտերուն :
Շուտով գեղիս տէրտէրը բռնեցէք . . . մի կենաք :
Անպատճառ անիկա գիտէ ուր ըլլալը :

Քուրտերը մէկ ակնթարթի մէջ անոր հրամանը կա-
տարեցին , քիչ յետոյ ծերացած , անճրկած ու ութ-
սունն անցած տարիքով քահանայ մը Շարաֆ-պէկին
առջևը բերուեցաւ : Բայց փուճ տեղ ամէն տեսակ
ճնշումներու տակ առնուեցաւ , քահանան ամենակին
տեղեկութիւն մը չունենալը հաստատեց ու երգում-
ներ ըրաւ :

— Ա՛խ , վատեր . . . անպատճառ գեղին մէջ պա-
հած էք իմ թշնամիներս , բացադանչեց Շարաֆ-պէկ
ի՞նչու կը ստէք : Միթէ՞ ատանկով ձեռքէս ազատ-
ուել կուզէք : Ամենեւին : Գիտցած եղէք որ ես
Շարաֆ-պէկն եմ , իմ անունէս բոլոր թիմարը կը
գողայ . հետեւաբար ամբողջ գեղերնիդ կայրեմ ,
կրակներու մէջ մոխիր կը դարձնեմ , եթէ երեւան
չհանէք զանոնք :

Այս խօսքերը կրնէր քահանային ու բոլոր գեղա-

ցիներու երեսին , որոնք սարսափի մը մէջ կիսնային
եւ ինչ ըսենին չէին գիտեր :

Օրը մի՛նցաւ : Շարաֆ-պէկ տեսաւ որ անողուս
էին ըսածները , մարդոց հրաման տուաւ որ մեկնին :

Ինքն ալ կէս գիշերուան մօտ ճամբայ ինկաւ ու
զէպի գէւղը գնաց :

Երկինքը չափազանց ամպոտ էր : Երբեմն փայլակ
մը , հեռաւոր հորիզոններու ետեւէն դուրս ժաթքե-
լով , կը լուսաւորէր այն լիւնադաշտը ուսկից կանց-
նէր Շարաֆ-պէկ :

Կէս գիշերն անցած էր . . .

Շարաֆ-պէկ յանկարծ ոտնաձայն մը առաւ : Կե-
ցաւ ու ակննջ դրաւ : Ոտնաձայնը մօտեցաւ :

— Ո՞վ էք , գոչեց Շարաֆ-պէկ՝ սիրտը դող ելած
ձայնով մը :

— Կեցէ՛ք . . . երբ երեսո նայիք , պիտի ճանչէք ,
պատասխանեց ձայն մը՝ անվրդով ու հրամայական
չեչտով մը :

Շարաֆ-պէկ դողաց : Ու չկրնալով համբերել գո-
չեց :

— Բարեկամ էք , եթէ ոչ թշնամի :

-- Թշնամի՞դ եմ , չեչտեց մէկը մութին մէջէն ու
անոր թեւը բռնեց ուժգին կերպով մը :

Ու այնքան արագօրէն կաշկանդեց անոր ձեռքն
եր ձեռքերուն մէջ որ Շարաֆ-պէկ ժամանակ չու-
նեցաւ զէնքը պարպելու :

-- Թշնամի՞ս էք . . . մրմնջեց քուրտը :

— Այո՛ , այն թշնամիդ եմ զոր կը փնտռէք : Այն
թշնամիդ եմ որ հօրեղբորդ արիւնը ծծեց . . . կը
հասկնա՞ք :

— Դո՞ւք :

— Այո՛, ես :

— Վատ բացագանչեց Շարաֆ-պէկ ու ձեռքը վեց-հարուածին տանելու յաջողեցաւ . բայց չկրցաւ պարպել, որովհետեւ զինքը կաշկանդող մարդը դաշոյն մը դարկաւ անոր սքտին մէջ եւ գետին տապալեց :

— Շո՛ւն . . . Լալեղարը կը փնտռէիք չէ՞, մըրմնջեց մարդը կատաղի ձայնով մը . հիմակ ըրէք ընելիքներդ :

Շարաֆ-պէկ արեան ճապարդիքներու մէջ ինկաւ . Իսկ մարդը որ մեր սիրելի Վանահանն էր, արագ արագ պատ . Մարտիկին ու Լալեղարին գտնուած տեղը գնաց :

ՆՐԵՔ ԱՂՋԻԿՆԵՐ

Վանի Այգեհտան կոչուած արուարձանին մէկ անշուք թաղին մէջ միայաբի տուն մը կար : Այս տունը փայտաշէն էր եւ ետին ընդարձակ գետին մը ունէր, որուն ծայրը կը վերջանար Ակոբի քարերուն առջին :

Կէս օրուան մօտ էր . տունին մէջ երեք մանկամարդ աղջիկներ կային, որոնք ճաշելու նստած էին ցածուկ սեղանի մը շուրջը : Պառաւ կին մըն ալ կար որ զբաղած էր կերակուրներ պատրաստելու եւ այս երեք զեռահաս աղջիկներուն առջին դնելու :

Այս զեռափթիթ առջիկներէն մին Լուսիա էր, մին ալ Լալեղար, իսկ միւսը Տիլլարը, որ Մէլիքին աղջիկն էր :

Ճաշէն ետքը սենեակ մը քաշուելով սկսան խօսիլ :

— Ո՛հ, անուշ քուրիկներս, մըմնջեց մանկատի Տիլլարը . չեմ մոռնար ձեզ : Սմին ժամանակ ձեր վրայ պիտի մտածեմ : Աստուծմէ ուրիշ բան չպիտի ուզեմ, միտ՛յն ձեր ողջութիւնը :

— Հապա՛, քո՛յրս, ընդհատեց Լուսիա : Մենք ալ քեզի չենք մոռնար : Մենք ալ քու վրայ պիտի մտածենք : Եւ մեր աղօթքներու մէջ ամեն ատեն Աստուծմէ պիտի ուզենք որ օր մը կարենանք զբար տեսնել : Ես եւ քոյրս Լալեղար քեզի միշտ պիտի յիշենք :

— Այո, պիտի յիշեմ քեզի որովհետեւ դոնէ իմ անցեալս գիտես, Տիլլար՛ը, դուն իմ արցունքներս տեսած ես, կրկնեց Լալեղարը : Այսօր որչափ որ կը բաժնուինք իրարմէ, որչա՛փ որ դուն շատ կը հեռանաս մեր քովէն, բայց մեր սիրտը, մեր կարօտը քու հետդ կը տանիս : Մի՛ն, երանի քեզի որ հօրդ քովը կելթաս, երանի՛ քեզի որ ազատ աշխարհքի մը մէջ ազատ օր մը կը տեսնես :

Այս սրտաճմրէիկ ու անկեղծ խօսակցութիւններով ժամանակ կանցունելին երբ տունին պառաւը եկաւ իմացուց թէ գեղացի քահանայ մը կայ վարը, որ կուզէ Տիլլարը տեսնել :

— Գեղացի քահանայ՛ մը . . . մըմնջեց Լուսիա :

Ու շուտով մը տունին մասանը պահեց Տիլլարն ու Լալեղարը, մինչեւ որ այդ քահանային դիտաւորութիւնը հասկնար :

Յետոյ սրահն իջաւ Լուսիա, ուր կսպասէր քահանայ մը, որ մեր ծանօթ Տէր կարպետն էր :

— Ողջոյն, աղջիկս, մըմնած քահանան՛ իր աչքը

սուր հոտ սուրճիւն մը ունեցող շունին պէս չորս-
զին պատգնելէ ետքը :

— Օրհնեցէք, Տէր հա՛յր, մրմնջեց Լուսիա • և
ծանցաւ անոր աջ ձեռքը համբուրեց :

— Աս ի՞նչ է . . . մինա՞կ էք հոս տեղ :

— Ո՛չ, մինակ չեմ : Այս տունին մէջ պառաւ կին
մըն ալ կայ :

— Ուրի՞շ :

— Ուրի՞շ մէկը չունիմ :

— Ինչպէ՞ս կըլլայ այդ . . . իմացածիս նայելով
այս տունին մէջ Ա. . . գեղէն աղջիկ մը կը բնակի ե-
ղեր երկու ամբոսէ ի վեր : Ես այդ գեղի քահանան
ըլլալուս, անգամ մը պարտք համարեցի տեսնել
զինքը :

— Դուք այդ գեղին Տէր կարապետ քահանա՞ն էք,
հարցուց Լուսիա հետաքրքրական ձայնով մը :

— Այո՛, աղջիկս, պատասխանեց քահանան աչքին
տակէն անոր գէմքը գլխակալով : Լսա՞՞մ էիք անունս :

— Լսած էի :

— Վա՛յ . ուսկի՞ց լսած էիք :

— Իմ Մեծ-Հօրմէս, Տէր հա՛յր, որովհետեւ Փե-
րիզակութիւն կրնէ գեղերու մէջ ևս գրտէ եկեղե-
ցականներու անունները :

— Թողունք ստիկա . հիմակ ըսելէ թէ ըսած աղ-
ջիկէս լուր մը չունի՞ք :

— Ամենեւին . . . :

— Չարմա՛նք :

— Քաղա՞քն է եղեր :

— Այո՛. և Լնծի ըսին թէ անպատճառ հոս կը
գտնուի :

— Եթէ հոս ըլլայ, ինչո՞ւ պիտի պահեմ, Տէր
հա՛յր :

— Ըշմարիտ է . ի՞նչու պիտի ուզէք ինչ պա-
հելու . . . ևս հողեւոր հայրդ եմ, աղջի՛կս :

Ու քահանան ոտքէ ելնելով ներդուրժիւն խնդրեց
և մեկնեցաւ տունէն, զազանի մը պէս որ մտած
տեղը չոր ոսկոր մը անգամ չանցնէր ձեռքը ու պա-
րապը կը դառնայ . . . :

Երբ հրէշատիպ եկեղեցականը փողոցէն հեռացաւ,
Լուսիա Տիւրպարին ու Լալիզարին քով գնաց ևս ե-
ղելութիւնը պատմեց :

— Ա՛խ, մեր տունը մոխիր դարձնող այդ քահա-
նան քուրբիկներս : հառաչեց գեղանի Տիւրպար, որուն
խորոտ աչքերէն սկսան վար թափուիլ արցունքի
ամենադառն կաթիլներ :

— Գիտեմ, քոյբս, ընդհատեց Լուսիա : Այդ հրէ-
շին ինչ դաւաճան լինելը յայտնի է ինծի . . . բաւա-
կան է որ անունն իմացայ :

— Ո՛ւր գնաց հարցուց Լալիզար :

— Ո՛վ գիտէ . . . միայն թէ այս տունին մէջ չեմ
ուզեր մնանք : Պէտք է ասկից հեռանանք . . . որով-
հետեւ կը կասկածիմ թէ մասն ուրժիւն մը կայ . . .
գաւազութիւն մը կը դառնայ մեր շուրջը : Ա՛խ,
Աստուած իմ . . . երանի՛ թէ այս գեղեր Վանականը
հասնէր ու Տիւրպարը տանէր հետ . . . կը մնայինք ևս
ևս գուն, Լալիզա՛ր, մենք ալ տեղ մը կը պահ-
ուէինք . . . :

Մանկամարդ աղջիկները սարսափով մը լեցուած,
ինչ ընելիքնին չէին գիտեր : Որչափ որ կը ջանային
զերար մխիթարել, որչափ որ իրարմէ կը ջանային

ծածկել իրենց դպացածները, նորէն չէին կրնար : ձխուր ճակատագիր մը զանոնք իրարու կապած ըլլալով անջան խորապէս կը դգային իրարու վրայ հասած թշուառութեան դառնութիւնն, ինչպէս հարազատ քոյրեր :

Օրը կամաց կամաց կը մթնէր : Մանկամարդ աղջիկները հոգեկան ազդմամբ շարունակ դուռին յառած էին իրենց աչքերը եւ կարծես թէ անպատճառ բարի հրեշտակի մը կը սպասէին, որ կուշանար, որ զիրենք կը հասցնէր անհամբեր չարչրկումներու մէջ :

Գիշերուան ժամը երկուքին կը մտնեար : Լուսիա ստիպուած էր բաժնուիլ, որովհետեւ Մեծ հայրը տանելու եկած էր զինքը :

— Մեծ-հայր, պէտք է Լալիզար ու Տիլպար այստեղ չմնան, ըսաւ Լուսիա հաստատ ու վճռական ձայնով մը : Նոյն իսկ այս զիշերը ճար մը տես եւ փոխադրե գանոնք :

Ու պատմեց եղելութիւնը, ցոյց տալով անկից առաջ դալիք ծանր հետեւանքը :

— Կեցի՛ր աղջիկս, մրմնջեց բարի ծերունին : Հիմաի ուղածիդ պէս պիտի կարգադրեմ :

Եւ աճապարանքով մը դուրս ելաւ տունէն, հարկու թէ քառորդ մը անցած էր, ահա ներս մտաւ մուրացկանի հագուստով ծերունի մը, որ Լալիզարին հայրը՝ Միւրո ախպարն էր :

— Ա՛խ, ինչ բարեբաղդութիւն, գոչեց Լուսիա ու առանց ժամանակ կորսնցնելու, խնդրեց Միւրո ախպարէն որ Լալիզարն ու Տիլպարը վայրկեանապէս հեռացնէ քաղաքէն :

Միւրո ախպար չսպասեց, երկու աղջիկներու հետ դուրս ելաւ տունէն յեանափողմէն եւ ուղղակի վարագայ վանքը տանող ճամբան բռնեց . . . :

Ժամ մը վերջը Լուսիային մեծ հայրը եկաւ :

— Անո՛նք գացին . . . նկատել տուաւ Լուսիա :

— Ո՛ւր գացին, հարցուց ծերունին :

— Միւրո ախպոր հետը մեկնեցան :

— Այդ աւելի աղէկ, մրմնջեց ծերունին ու Լուսիան առած իր տունը վերադարձաւ :

ԴԱՐՆԵԱԼ ՆՈՒՐԻԱԿԱՆ ԴԱՇՈՅՆԸ ԿԸ ԳՈՐԾԷ

Վերջալոյսի առին էր :

Լուսիա փոքրիկ ու սիրուն ճաշասեղանը պատրաստելէն ետքը, պարտէզն իջաւ եւ սկսաւ նոր նոր բացուած վարդերը զխակ կանացի քնքուչ գրաւումով մը զոր հոգին միայն այդ ոեւէն բաշխած է առատօրէն :

Իր մեծ հայրը, վարզան աղան, որ սովորաբար ամեն իրիկուն կանուխ կուգար տունը, այդ օրը պատուիրած էր իրեն թէ քիչ մը ուշ պիտի մնար, որովհետեւ կարեւոր գործ մը պիտի տեսնէր : Այդ պատճառաւ, Լուսիա պարտէզին մէջ ժամանակ անցունել ուզեց :

Ու այդ ընդարձակ ու ծառազարդ տարածքին մէջ, բաւական շրջագայելէ ետքը, մտեցաւ ուսինի ծառին տակ դրնուած նստարանին ու անոր վրայ նստեցաւ :

— Օ՛հ, որչափ երջանիկ եմ, մրմնջեց Լուսիա թրթռուն ու գողար ձայնով մը, որովհետև ազատ են իմ սիրելի քոյրերս, ազատ է Վանական: Միայն թէ Աստուած տար որ շուտով վերադառնար Վանական, շուտով հոս ըլլար...: Ա՛խ կը կարօտնամ, կը կարօտնամ զինքը: Չեմ գիտեր... չեմ գիտեր... ան իմ սիրտս կրցած է հասկնալ, ան իմ հոգւոյս մէջ կրցած է թափանցել: Ամեն ատեն կըսէ ինծի թէ կը յիշէ զիս, չմոռնար իմ նուիրական դաշոյնս ու կուրծքին վրայ կը պահէ:

Այս մտածումներու մէջ թաղուած էր Լուսիա, երբ լսեց որ պարտէզին գուռը կը զարնուէր: Անմիջապէս գնաց գուռը բանալու: Եկողը պառուրցած դարչափայ կերպարանքով, նենգաւոր աչքերով, միջահասակ նիհարակազմ ու չլթիկ կին մըն էր:

— Խօրօտ աղջի՛կս, ըսաւ կինը՝ պարտէզի նստաբանին վրայ բազմելէն ետքը, եկայ որ քեզի յայտնեմ թէ գեղեցիկ բաղդ մը բերած եմ տունդ, որուն կսպասեն ամեն քու հասակն ունեցող աղջիկները:

— Ի՞նչ կըսէք, տիկին չեմ հասկնար ընդհատեց Լուսիա սոգունելով:

— Ըսել կուզեմ թէ հարուստ, աննման ու գործունեայ երիտասարդ մը կայ ձեռքիս մէջ: Եւ որովհետև այդ երիտասարդը քեզի հաւաներ է...

— Ի՞նչպէս... գոչեց Լուսիա:

— Ըսել կուզեմ թէ տեսեր է քեզի շարունակեց պառաւը, ատոր համար քու ձեռքդ կը խնդրէ... անա՛ իր նամակը:

— Ու ծոցէն պահարան մը հանեց ու Լուսիային սուլաւ: Մանկամարդ աղջիկը, առանց ընդունե-

լու, զգուանքով մը ձեռքը մէկգի տարաւ ու ըսաւ.

— Ուսկի՛ց որ բերիք, տիկին, տարէ՛ք անոր յանձնեցէ՛ք:

— Գոնէ կարդացէք դայն, աղջիկս:

— Պէտք չունիմ:

Գարշելի պառաւը գիւլային ժպիտով մը՝ նամակը վերստին ծոցը դրաւ ու մեկնեցաւ:

Գիշերուան ստուերներն իջած էին: Աստղերը կը պճլտային անհուն տիեզերքին մէջ ու անուշ սիււք մը ծառերու ետեւէն սօսաւելով ներդաշնակ յանկերդ մը կը յօրինէր:

Լուսիա թողուց պարտէզն ու սենեակը վերադառնալու պատրաստուեցաւ, երբ մարդկային ստուեր մը նշմարեց՝ իրմէն քանի մը քայլ հեռու, որ դէպի եր կեցած տեղը կը յառաջանար:

Մանկամարդ աղջիկը կեցաւ... այդ ստուերին կողմը նայեցաւ սարսափով մը լեցուած:

Մարդկային ստուերը մօտեցաւ. վայելչակազմ երիտասարդ մըն էր:

— Ներողութիւն... մրմնջեց երիտասարդը դողդոջալով:

Լուսիա անոր երեսը նայեցաւ... տեսաւ որ անծանօթ մըն էր. բայց սարսուալի կասկած մը ունեցաւ...

— Երկու խօսք ընելու թոյլ կուտա՞ք ինծի, որբերդ շեշտեց երիտասարդը գրեթէ նուաղկոտ ձայնով մը:

— Խօսեցէ՛ք, պարո՛ն, ի՞նչ կուզէք ըսել,

— Ըսել կուզեմ թէ... այո՛, ըսել կուզեմ թէ քիչ մը առաջ պառաւ կին մը եկաւ ձեզի, անանկ է՞:

- Այո՛ :
- Ի՞նչ յայտնեց . . .
- Չեմ գիտեր .
- Ի՞նչպէս չէք գիտեր . . . նամակ մը չտուած ձեզի :
- Ամենեւի՛ն :
- Ամենեւի՛ն . . . ուրեմն չըսած թէ նամակ մը ունէր :
- Ըսաւ :
- Կարդացի՞ք :
- Ո՛չ :
- Պատճա՞ռը . . .
- Որովհետեւ չընդունեցի :
- Ի՞նչ :
- Այո՛ Է՛ս :
- Շատ աղէկ , ի՞նչու չուզեցիք ընդունիլ երկտասարդի մը ձեռքը՝ որ կը սիրէ ձեզ , օրիորդ :
- Ես չեմ կրնար ձեռքս տալ երկտասարդի մը , որ անձանօթ է ինծի . հին ժամանակներու մէջ չէնք պարո՛ն :
- Այդ երկտասարդը ծանօթ է ձեզի . . . ու դուք անոր դէմը կը գանուիք , ընդհատեց երկտասարդը՝ գերագոյն ճիգով մը :
- Ի՞նչ էք . . . գոչեց Լուսիա՝ արհամարհական ձայնով մը :
- Ե՛ս եմ օրիորդ :
- Կը ցաւիմ ձեր վրայ , պարո՛ն : Եւ կը խնդրեմ որ առանց առարկելու դուքս ելնէք այս տունէն՝ քրտն սեմերը կոխեցիք այգքան անքաղաքավար ու անպատկառ համարձակութեամբ մը :

- Ուրեմն բացարձակապէս կը մերժէք :
- Բացարձակապէս . . . : Եւ կը կրկնեմ թէ պէտք է դուքս ելնէք . . . :
- Մտածեցէ՛ք . . . գիտցէ՛ք ըսելիքներդ , բացահանչեց երկտասարդը : Միեւնոյն ատեն շատ մի յառաջանաք նախատինքներուդ մէջ . . .
- Դո՛ւքս , դո՛ւքս ելէք , պարո՛ն . չեմ ուզեր ձեզի հետ խօսիլ , գոչեց Լուսիա՝ քայլ մը աննելով :
- Դո՞ւք չէք ուզեր :
- Այո՛ , ես չեմ ուզեր :
- Չլլի՛կ . . . դուք որո՞ւ աղջիկն էք . . . չէ՞ որ մարդասպան , գող եւ աւազակ մարդու մը աղջիկն էք :
- Ե՛ս :
- Այո՛ , դուք :
- Իմ հայրս մարդասպան է , գող է , աւազակ է . . .
- Այո՛ , ձեր հայրը մարդասպան է , գող է , աւազակ է . . . ասիկա կ'իջէ չէք իմացեր , այսուհետեւ գիացէք որ լեզուդ չափ ունենայ :
- Ստախօ՛ս , դուք վատ մըն էք . . . դուք կը զրպարտէք իմ հայրս որ պանդուխտ մըն էր :
- Լռէ՛ անզգամ ու գողի՛ աղջիկ , պոռաց երկտասարդը կատաղութեամբ մը ու յարձակեցաւ մանկամարդ Լուսիայի վրայ :
- Լուսիա իր բոլոր ուժովը անոր օձիքը բռնեց ու գերագոյն ուժով մը ինքզինքը պաշտպանելու ջանաց :
- Կոխը կատաղի էր . . . երկտասարդը մաղերէն բռնած էր ու անգթաբար կը չարչրկէր զանի որ գետին կը տապալէր . . .

Վերջապէս ուժը սպառեցաւ մանկամարդ աղջկան մէջ . . . ու ճշել ուղեց : Բայց երիտասարդը կրցաւ անոր բերանը գոցել ու հարուածով մը գետին տապալել զինքը :

Ե՛լեա՛ղ . . . երբ իր վրէժը լուծելու կիրքով՝ անշունջ մարմնոյ մը վրայ նետուելու կը պատրաստուէր, ահա գուռը բացուեցաւ ու երիտասարդ մը ներս մտաւ . . . :

Եկողը Վանականն էր, որ մօտենալն ու ձեռքին մէջ բռնած դաշոյնով այդ հրէշը սասկեցունելը մէկըրաւ :

Եւ ասիկա այնքան անձայն կերպով մը կատարուեցաւ որ միայն Աստուած տեսաւ . . .

Հրէշին դիակը մէկդի քաշկուտելէն ետքը, Լուսինային ձեռքերը բռնեց, անոր կուրծքը շփեց ու սիրտ տուաւ որ չվախնայ : Լուսինա բացաւ աչքերը, սննեակին մէջ նայեցաւ . . . ու տեսաւ այն դիակը զոր արիւնը ծածկած էր ամբողջովին :

— Աչքերդ բաց, Լուսինա, մի վախնար . . . նայէ ես եմ, Վանականն եմ, մրմնջեց Վանականը :

Լուսինա ճիգ մը ըրաւ ու նստեցաւ : Իսկ Վանականն շուտով մը պարտէզն իջաւ . փոս մը փորեց ու դիակը տարաւ աննշմարելի կերպով ծածկեց հողին մէջ :

Ուշ ատեն Վարդան աղան եկաւ : Բայց այնքան զգուշութեամբ ամեն բան կարգադրուած էր որ ձերունին բան մը չկրցաւ հասկնալ :

Սյուպէս, նուիրակն դաշոյնն ոչ միայն ուրիշներու կեանքը փրկած էր բռնաբարուելու վտանգէն, այլ նոյն իսկ մանկամարդ ու գեղանի Լուսինային,

որ՝ զայն Վանակակին յանձնած ժամանակ՝ ըսած էր «Առէ՛ք զայն . . . եւ յիշեցէ՛ք զիս, երբ բռնաբարուած աղջկան մը վրէժը կը լուծէք անով» :

Ու ամենաբարին Աստուած, որ մարդուս գերագոյն թշուառութեան վրայ իր աչքը կը յառէ իր բարութեամբ, այդ պահուն իր հրեշտակը հասցուց ու փրկեց անմեղ Լուսինան՝ անպատուութեան ու անկումի մը վտանգէն :

Ըսել կուզենք թէ՛ Վանական, որ այդ օրը վերագարձած էր իր ընկերներուն քով, ուզած էր ծերունին ու Լուսինան տեսնել ու այնպէս մեկնել : Ուստի պարտէզին պատէն վար իջնելով ներս մտած էր եւ վայրկեան մը ախանջ դրած էր երիտասարդին ու Լուսինային միջեւ եղած խօսակցութեանը : Յետոյ չկրնարով համբերել, սննեակը մտած էր . . . :

ԹԱՓԱՒԱԿԱՆ ՄԱՐԴԸ . . .

Պաթուժի ամենէ՛ն աննշան ու գրեթէ աչքէ հեռու եղած թաղերէն մէկուն մէջ մարդ մը եւ երկու աղջիկներ կանգ կաննէին եւ ցածուկ տունի մը գուռը կը դարնէին, արեւը մաքր մտնելու ժամանակ :

Յարխուլ ու կիտոյին փլփլկած տունին գուռը բացուելով, մարդն ու երկու աղջիկները ներս ուղղուեցան :

Երբ սննեակներէն մէկուն մէջ մտան, հո՛ն գետնին վրայ անկողին մը կար, ուր կը պառկէր լեռան

պէս հոկոյ մարդ մը , գրեթէ ողորմելի դրութեան մէջ : Սյգ մարդը մեր ծանօթ Ռէս Մէլլիսն էր , լակ երկասարգը Վանականն ու աղջիկները Լալեզար ու Տիլպար :

Ռէս Մէլլիք խորունկ ու գանձ քունի մը մէջ թաղուած էր : Հայրենակից մը կար , որ գործը վերջացունելուն պէս , փոխանակ սրճարանը նստելու՝ կուգար Մէլլիքին քով : Երկու ամիսներէ ի վեր հիւանդ էր ան եւ ապրուստի ո եւ է միջոց մը չունէր : Ինչ որ այդ բարի հայրենակիցը շահէր կը բերէր իրեն , որպէս զի անով երկուքն ալ ապրէին :

— Ստուած իմ , այս ինչ գծրադառութիւն է . . . մրմնջեց գեղանի Տիլպար , որ ծունկի չսքեցաւ հօրէ անարին քով եւ չկրցաւ զսպել իր արցունքները :

— Մի լա՛ր . . . Ստուած ողորմած է , ըսաւ Վանական :

Սյգ պահուն սարսուղի երազէ մը աչքը բացող մարդու մը պէս , Ռէս Մէլլիք գլուխը վեր առաւ անհանդարտ շարժումով մը եւ սթափեցաւ : Մէկէն ի մէկ չհաւատաց իր աչքին . . . չճանչցա՛ւ հետեւաբար ապուշ ապուշ իր շուքը նայեցաւ , իր աչքին , երեւցածներուն նայեցաւ . . .

— Հայր ի՛մ , . . . միթէ՞ չկրցար ձանձաղ . . . բացազանչեց Տիլպար՝ արտասուելով :

— Ռ՛հ , Տիլպա՛րս . . . ի՛նչ է այս , բացազանչեց Մէլլիք ու վերձակին տակէն թեւը հանելով իր պաշտելի աղջկան ձեռքը բռնեց ու կուրծքին վրայ սեղմեց կարօտով մը , որ չբացաարուէր եւ զոր մարդու հոգին կզգայ ատանկ վայրկեաններու մէջ :

— Հա՛յր իմ , սիրելի հայր ի՛մ , մրմնջեց Տիլպար ,

խօսէ մեղի հետ , ի՛նչու մեր երեսը կը նայես , ինչու կը մտածես : Ռ՛հ , բսէ ի՛նչ ունիս . . .

— Ի՛նչ մը չկայ . . . բան մը չունիմ , աղջիկս : Սղէկ կմ , շատ աղէկ կմ . . . Միս , ինչու կեցիք էք . . . նստեցէք :

— Հանգարտ եղէ՛ք , Մէլլիք , մենք կը նստինք , ընդհատեց Վանականն սրտաբեկ ձայնով մը :

— Կարօտցա՛յ , չափազանց կարօտցա՛յ ձեզ , մրմնջեց Մէլլիք : Եկէ՛ք , քովս եկէ՛ք որ ձեր կարօտն աննկմ :

Ու արցունքէն խզուած վիճակի մը մէջ կզոզ Լալեզարին գառնալով ըսաւ :

— Ինչպէ՞ս ես , աղջիկս , աղէ՞կ ես . . .

— Երախտապարտ կմ , հայր , հեծկլաց թշուառ աղջիկը :

Վանականն նկատելով որ այդ պառկած վայրը չափազանց ապահանուած տեղ մըն էր , անմիջապէս դուրս ելաւ , չնորճքով սենեակ մը վարձեց եւ հիւանդը հոն փոխադրեց :

Եարթիէ մը Ռէս Մէլլիք ապաքինելու սկսաւ :

— Ինձի նայէ՛ , Վանական , ըսաւ որ մը Ռէս Մէլլիք , քանի որ իմ մէկհատիկ աղջիկս ու Լալեզար քովս պիտի մնան եւ դուն կուղես վերադառնալ , չմոռնաս թէ տունիս մէջ մեծ գերանին տակ զրոնուած սիւնին քով գրեթէ երկու քայլ հեռաւորութեամբ , դրամներս թաղած կմ : Եթէ կրնաս առանց ինքզինքդ վտանգելու , այդ դրամները ձեռքդ անցուր : Գոնէ թշուառ ապրեցայ ես , բայց այս անմեղ արարածները չըլլան ինձի պէս :

Վանական խոտացաւ : Եւ որովհետեւ բաւական

մեծկակ գումար մը ունէր քովը , յանձնեց զայն Ռէա Մէլիքին ու մեկնեցաւ զէպի Պօլիս գոր տեանելու շատ կը փափաքէր :

Երբ Ռուսական խոշոր շողենաւը՝ Վոսիորի գեղա-
ծիծաղ ափերը ճեղքելով կանգ առաւ Մարմարայի
ջուրերուն խառնուած տեղը , Վանական Սուլթան-
ներու մայրաքաղաքը պարզապէս բնութեան հրա-
շալիք մը կարծեց՝ իր բովանդակ հմայքովը :

Շողենաւէն ելնելով Միջագիւղ գնաց , ուր կը
գտնուէին Թիմարայ գեղացիները : Հոն գաւառացի-
ները սրճարան մը ունէին , որուն ողորմելի շէնքը
պարզապէս նկուղի մը կը նմանէր : Վանական սըր-
ճարանին մէկ սնկիւնը նստեցաւ :

Սրճարանին մէջ կողոնները տուներու ծառաներ
էին ամենքն ալ , որոնք խոհարարութիւն , սեղանա-
յարդարութիւն ու պարտիզպանութիւն կրնէին : Շա-
տեր պարսպ էին , հետեւաբար թուղթ , նարտ եւ
տօմինս կը խաղային , ժամանակ անցունելու հա-
մար :

Վանական խորին ուշադրութեամբ զիտեց այդ
խեղճ մարդերու վիճակը , զիտեղ անոնց կերպարան-
քին վրայ արտայայտուած թշուառութիւնը , գեռեց
այո՛ , եւ տեսաւ թէ մեռած էին անոնք , անհետա-
ցած էին՝ բառին բովանդակ նշանակութեամբը : Ու
աչքերը դառն արցունքով մը լեցուած՝ զոր չկրցաւ
ծածկել , գուբս ելաւ սրճարանէն ու Պէշիկթաշի
ճամբան բռնելով մինչեւ Ղալթիա հասաւ :

Ո՛ւր երթար . . . ահա՛ իր մտածումը : Հանրակառ-
քին կեցած տեղը , մարդերու աղմկային ժխորին մէջ
պահ մը կեցաւ եւ երթալիք կողմը որոշել ուզեց :

Աչքը չորսզին դարձուց ու տեսաւ Վանեցիներու ա-
բախջին գրած ծերունի մը , որ զէպի կամուրջը կը
յառաջանար : Վանականը անոր քովը գնաց եւ հար-
ցուց թէ՛ քնանալու համար պանդոկ մը զիտէ՞ր :

— Գիտեմ . . . մըմնջեց ծերունին :

— Աղէ՛կ , տարէք զիս պանդոկ մը :

— Դուն նո՞ր եկած ես :

— Այո՛ ,

— Ո՛ւր տեղացի ես :

— Վանցի եմ :

— Վանայ ո՞ր կողմերէն :

— Թիմարայ կողմերէն :

— Վա՛յ . . . անանկ է՛ ի՞նչու պանդոկ մը կուզես
երթալ :

— Հապա ի՞նչ ընեմ եղբայր :

— Կուգա՞ս ինձի հետ խանը կերթանք :

— Շատ աղէ՛կ , կընդունիմ :

Ծերունին առաջնորդեց զինքը : Կամուրջէն անց-
նելով ուղղակի Վալիտէ խանը մտան , ուր կը զըտ-
նուէին Վանցի բեռնակիրներէն քանի մը անձեր :

Պանդուխտ ու ընտանեկան անուշ յարկերէ զըր-
կուած այդ մարդիկ երբ իմացան որ հայրենակից
մըն էր ան , չափազանց ուրախացան եւ հարկ եղած
աջակցութիւններ ընել խոստացած անոր մինչեւ
գործ մը գտնէ :

Իայց Վանական միայն երկու օր՝ մնաց անոնց
քով : Վալիտէ խանէն ելնելով եէնի-Գարուի թաղե-
րէն մէկուէն մէջ բաւական կոկիկ սենեակ մը վար-
ձեց ու սկսաւ նորազարթ երիտասարդներու շար-
ժումները քննել , Ազգային պաշտօնեաներու ըն-

Թացքն ուսումնասիրել և վերածնորդեան գաղափարակիրներու ծրագիրները, սկզբունքներն ու ուղին իրենց բովանդակ երեւոյթներով գննել . . . :

Աւս՛ղ . . . այդ բոլորը շատ ոգորմնելի գտաւ : Այնքէք վարժարաններու մէջ զաբժնումք նշաններ ալ կային ասոնք այնքան երեւոյթապէս փայլելու և սկիծակի մը ըլլալու տեսարաններ կրնծայէին, որոնց հետեւանքը Վանականին ոչ վտահուսթիւն կը ներշնչէր և ոչ ապագայ մը :

Ու համոզուեցաւ թէ ազգային անկախութեան Սփորձը շատ հաստատ հիմերու վրայ հաստատուած էր Վանի մէջ, քան երբէք Հայասթեան համար զարգացման ու յառաջդիմութեան կեդրոն մը կողմ այդ մայրաքաղաքը . . . :

Վանական ճշմարիտ գառողութենէ մը կտոր : Վճուկ Կ. Պօլսէն մեկնել : Ուստի ասանց ընկերներ գտնելու, ինչպէս կրնն ստորարար հայրենիք վերադարձողներ, շագնաւը նետուեցաւ ու Տրապիզոն մեկնեցաւ կանոնաւոր անցագրով մը :

Ան ծովի փրփրակից ալիքները վատող այդ բարձրագիւր քաղաքը, որ նին դարերու փառքն վայելած էր ժամանակ մը, Վանականն համար անշուք ու գերեզմանային քաղաք մը կրեցաւ : Երկու որ ալ սպասելէ կտոր, Կարաւանին հետը ճամբայ կրաւ : Տրապիզոնէն ինչուան Բօփ-Տաղ կոչուած լեռը շատ սպառնովութեամբ Կառաւանը ճամբան շարունակեց : Բօփ-Տաղի ստորտը համնելով, գիշեր մըն ալ սարտաւորուեցաւ հան անցունելու :

Կառարչուտ ու ամպամած գիշեր մըն էր այդ գիշերը : Կառաւանը փայտերու տակ, կանանչ խտան-

րու վրայ, ցան ու ցիր բեռները դրաւ ու առաւօտ ըլլալու սպասեց :

Վանական միտակ էր : Կարաւանին մէջ չկար հայրենակից մը, որուն հետ ընկերանար : Ուստի ճերմակ ստպրակէն հաց ու սրանիք հանելով սկսածաչել :

Կէս գիշերուան մօտ, կըր փոքրիկ բեռան վրայ կը դրուիր հանգչեցուցած կը քնանար Վանական, ահա աղմուկ մը լսեց ու արթնցաւ . . . :

Օ՛հ, Կարաւանը սրաշարուած էր . . . : Զրուած աւաղակները շորս դէն կտրած՝ իր ընկերները մէկիկ մէկիկ կը կողոպտէին, ասանց ս և է աւարկութիւն ընել տալու :

Ի՞նչ ընէր Վանական . . . ո՛ւր փախչէր այս սահուն : Յանկարճ սարսուռ մը զղաց, կըր տեսաւ իր ընկերներու վրայէն շաղիկն անդամ կը հանէին :

— Կեցի՛ր մըմնջից Վանական ինքնիքները : Կեանքս թող վտանգի տակ ըլլայ, հոգ չեմ ընեք . քայց Լուսիայի նուերական գաղտնիք թող չիխայ այս վատերու ձեռքը . . .

Ու ազանով տեղ մը վնասեց մութին մէջ որ կանէր զայն : Բայլ մը առաւ . . . իր շորս գին նայեցաւ . . . դիտեց թէ ձիւտը աւաղակները դրողած էին թէ ճամբանին կտրելու և թէ կողոպտելու . հետեւարար կամացուկ մը ժեռուտ քարի մը տակ նետեց :

Բայց չկրցաւ հետանալ . . . չկրցաւ բամուտիլ անկեց : Իր սիրտը, իր հոգին ու իր բովանդակ կեանքն էր ան՝ զոր կը թողուր քարին տակ . . . :

— Ո՛չ . . . անկարելի է այս . . . վատութիւն,

կատարեալ վատութիւն է այս . . . մրմնջեց Վանա-
կան ինքնիրենը : Մեռնի՛ւ . . . այո՛, մեռնի՛ւ , բայց
այս նուիրական : սուբիս հետ , այս պաշտելի դաշոյ-
նիս հետ մեռնիլ , ոչ թէ սարկաբար զայն հոս թո-
ղուլ ու այնպէս մեռնիլ պէտք է :

Ու նորէն ծանցաւ . . . զողոզալով ձեռքին մէջ
առաւ զայն ու համբուրեց :

Դաշոյնը մերկացնելու վրայ էր , երբ աւազակ մը
անկուեցաւ իր գէմը :

— Ունեցածներդ . . . պոռաց աւազակը :

Վանայի ման ժամանակ չկորսնցուց : Իսկոյն յարձա-
կեցաւ աւազակին վրայ ու դաշոյնն անոր սիրտը
մխեց : Աւազակը հաղիւ ձիւ մը արձակեց ու տա-
պալեցաւ :

Վանական թողուց զանի ու ապառաժին ետեւը
քաշուելու պատրաստուեցաւ , ուսկից կրնար փախ-
չիլ . սակայն չի յաջողեցաւ , որովհետեւ երկու Քա-
ւազակները մեքենաբար իր թեւերը կաշկանդեցին
մութին մէջ :

— Ո՞ւր կը փախչէիր . . . զոչեցին ազաւակները :

Վանական չկրցաւ ձեռքին դաշոյնը պահել . հետե-
ւաբար աւազակները զայն խլեցին իրմէն :

Արիւնտա է այս դաշոյնը . . . բացազանչեց աւա-
զակներէն մին : Ըսէ ի՞նչ ըրիր . . . . ի՞նչ է
այս :

— Բան մը չըրի պատասխանեց Վանական :

— Հապա ի՞նչ արիւն է այս , պոռաց աւազակը :

— Չեմ գիտեր . . . շեշտեց Վանական :

Երկու աւազակները քաշկոտելով մէկ կողմը սա-
բին թշուառ Վանականն ու զայն յանձնեցին ձիաւոր

պարակներուն , որոնց պաշտօնն էր հակել որպէս զի
մէկը չկարենար փախչիլ .

Աւազակներէն մին , որուն ձեռքն ինկած էր Վա-
նականին դաշոյնը , պահ մը ուշադրութեամբ անոր
ոսկեցոյլ կոթին վրայ նայեցաւ ու խնդութեամբ մը
լեցուած մրմնջեց .

— Ինչ գեղեցիկ բան է այս . . . հաւատայ որ մե-
ծիս կուտամ :

Ու ծոցը դրաւ զայն . . . :

Երկու աւազակները ժայռերու տակ թափառելէ
ետքը յանկարծ իրենց ընկերոջ գիւղը նշմարեցին որ
անշունչ վիճակի մը մէջ կը մնար :

— Վա՛տ . . . բացազանչեցին աւազակները : Մեր
սիրելի ընկերը սպաննեւ է :

Կատաղութեամբ լեցուած եկան իմաց տուին մե-
ծաւորին , որ կարաւանէն բաւական հեռու բլուրի
մը վրայ նստած էր եւ կողոպուտներուն կապանէր :

— Շուտով թող տուէք որ կարաւանը հեռանայ ,
զոչեց աւազակապետը . բայց մարդասպանը հոտեղ
բերէ՛ք :

Աւազակները վերադարձան ու մեծաւորին հրա-
մանը կատարեցին :

Արդարեւ կէս ժամուան մէջ կարաւանը բոլորո-
վին կողոպտուած՝ ճամբայ ինկաւ . իսկ Վանական
քաշկոտուելով աւազակապետին առջին տարուեցաւ :

Աւազակապետը խորին ուշադրութեամբ գիտեց
Վանականին կերպարանքը , որ գիշերուան մութին
մէջ հաղիւ կը նշմարուէր , գիտեց այդ անվեհեր
մարդուն կեցուածքը ու հարցուց .

— Դո՞ւն սպաննեցիր մեր ընկերը :

— Այո՛, ես սպաննեցի . . . պատասխանեց վանահան աներկիւղ ձայնով մը :

— Պատճա՞ռ . . .

— Ինչո՞ւ պատճառը կը հարցնէք : Եթէ չը սպաննէի զինքը , անիկա պ. տի սպաննէր զիս :

— Ո՛չ , չի պիտի սպաննէր եթէ գնամաղբու թիւն մը չընէիր :

— Չեմ հասկնար . . . միթէ շապիկս վրայէս հանող մարդը սպաննած չըլլա՞ր զիս :

— Հը՛րժ . . . ժմտաց աւազակապետը՝ շարժելով իր գեղեցիկ ու պատկառելի գլուխը : Շատ ազէկ ի՞նչ ունէիր որ չէիր ուզեր յանձնել . . . :

— Ե՞ս :

— Այո՛, դո՛ւն :

— Բան մը չունէի . . . միայն թէ դաշոյն մը ունէի :

— Ո՛ւր է այդ դաշոյնդ :

— Սա աւազակը խից ձեռքէս :

— Աւազակապետը վանականին մասնանիշ ըրած մարդուն երեսը նայեցաւ : Աւազակին դողդալով մտակցաւ ու ծոցին մէջ պահած դաշոյնը յանձնեց :

Հսկայ մարդը , — լնաներու տէրն եզող այդ հըռ-չակաւոր աւազակապետը — յանկարծ բոլոր հոգիով այլայլեցաւ , երբոր դաշոյնին վրայ նայեցաւ . . . կարծես թէ կայծակ մը խնկաւ զլխին ու իր ուղեղը տարադիսեց դանկին տակ :

Մէկէն ի մէկ չկրցաւ խօսիլ : Նայեցա՛ւ , քննե՛ց , պատկանէն մէջ զբաւ ու նորէն մերկացուց . . . վերջապէս կրկնեց բոլոր ըսածները : Յետոյ ձիգ մը ըբաւ ինք իր վրայ , ջանալով զսպել զինքը խոտ-

վեցնող պատճառները , ջանալով ծածկել զինքը խղզող հետաքրքրութիւնը . . . :

— Քո՛ւկդ է այս դաշոյնը , հարցուց աւազակապետը :

— Իմս է , պատասխանեց վանական :

— Ի՞նչ ազգէ ես դուն :

— Հայ եմ :

— Ֆրա՞յ . . .

— Այո՛ :

— Մնկալե՛ւ է . . . Ֆրայ մը չունենար ստանկ դաշոյն մը :

Վանական լսեց :

— Եթէ ֆրայ մըն ես , շարունակեց աւազակապետը , ըսէ՛ նայի՛մ որ կողմերէն ես :

— Վանեցի եմ :

— Վանայ քաղաքէ՞ն :

— Ո՛չ . . . գիւղերէն եմ :

— Բաւական է : Հիմակ զիտես ի՞նչ պիտի ըլլայ քու պատիժդ :

— Չեմ գիտեր . . . ինչ որ կուգէք կընաք ընել :

Աւազակապետը ձեռքը ձակախն տարաւ ու վայրկեան մը մտածեց : Յետոյ ծանր ու արհամարհական կրանակով մը ըսաւ :

— Հէյ կլտի ֆրայ՛ , քու արխնդ անարդ արխն մըն է . . . բայց դուն քաջ մարդ մը կերեսա : Փոխանակ սպաննելու քեզ , կը հրամայեմ որ մեր ընկերներուն ծառան ըլլաս ու մեզի հետ այս լնանբուն մէջ թափափա : Ասկից աւելին մի սպասեր : Ազնուական քուրտի համար նախատինք մըն է անարդ արեսան մը մէջ իր ձեռքը թափիտել :

Այս հրամայական խօսքերէն ետքը , չուանով մը կապել տուաւ Վանականին ձեռքերը , ձիու մը վըրայ նստեցուց՝ աւազակի մը պահպանութեան տակ ու հեռանալու նշան տուաւ ամբողջ խմբին , որ ընտելէ կը բաղկանար :

Լուսուն դէմ աւազակապետը կազխտանի ամենէն ամայի ու ամենէն սպահով լեռներուն մէջ կը զբոսնուէր :

— Տղերք , հրամայեց աւազակապետը , պէտք է պաշար առնելու երթաք : Դո՛ւն , ճաղօ՛ , առ հեռոյ երկու հոգի ու Համչէն գնայ . իսկ Շէրօն ալ թող տասը հոգիով Զրւան-Տաղի կողմերը յառաջանայ . գլխելու համար թէ կարաւանը կարինէն ո՛ւր հասած է . . . :

Ճեղօն ու Շէրօն առանց սպասելու մեկնեցան :

— Դուք ալ լեռներու մէջ պահպանութեան գացէք , շարունակեց աւազակապետը մնացեալ ընկերներուն , որոնք անմիջապէս հրամանը կատարեցին :

Արդ , աւազակապետը որ սպառածին տակ փրօուած ընտիր գորգի մը վրան նստած էր , զրեթէ մինակ մնաց Վանականին հետ , որ քանի մը քայլ հեռուն կը կենար՝ ձեռքերը կաշկանդուած դիրքի մը մէջ :

ԹՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

Արեւը բարձրացած էր կապոյտ ու ջինջ երկնքին երեսը : Գիշերուան թուխպ ու բարդ ամպերը փաբատած էին ամբողջովին :

Աւազակապետը չորս դին նայեցաւ ու պահ մը իր վարանոտ աչքերը լեռան ամեն կողմը պտտուց , ջանալով հասկնալ թէ զինքը տեսնող մը կա՞ր : Երբ տեսաւ որ առանձին էր ու միայն Աստուած կը նայէր իր վրայ , բարձին տակէն դուրս հանեց ոսկեձոյլ դաշոյնը , կոթը քննեց ու կոթին ծայրը զբոսնուած փոքրիկ նշանը սեղմելով երկուքի բաժնեց զայն եւ ահա ինչ որ կարգաց .

«Ներսէս Արժըուէնի» : —

— Աստուած իմ . . . մըմնջեց աւազակապետն ինքնիրեն : Ուսկից ո՛ւր անցած է այս դաշոյնը սա երբտասարդին ձեռքը . ուսկից ուր մինչեւ այստեղ կը հասնի այն . . . : Ե՛ս . . . Ե՛ս որ այս դաշոյնին տէրն եմ , եւ ես որ այս նուիրական գործիքէն բաժնուած եմ տամուկեց տարիներէ ի վեր , հիմակ զայն կը գտնեմ , ի՞նչ խորհելու եմ . . . ի՞նչ ընելու եմ :

Աւազակապետը բարկութեամբ մէկդի նետեց դաշոյնը ու ոտքի ելաւ :

— Ա՛խ , սոսկալի՛ է այս . . . շարունակեց ինքնիրեն : Հոս պատիւս կայ . . . պատի՛ւս՝ որ այս դաշոյնին վրայ գուցէ իր ստուերը թողուցած է . պատիւս որ անիծեա՛լ ու անաւո՛ր անցեալ մը ունեցած է . . . : Եւ ահա՛ այդ մըտտուած ու գուցէ աշխարհ-

քին առջևը անուանարկուած պատիւս սա ժայռին տակ գտնուող երկասարգին ձեռքը կը տեսնեմ, որ իմ գերիս է այս պահուս եւ որուն կեանքը մէկ հրամանիս կըսպասէ . . .

Ու լեռներու հսկայ մարդը քայլ մը առաւ . . . անգուռայ դայքութով մը ձեռքը ճակատին տարաւ : Յետոյ կեցաւ . . . այո՛, կեցա՛ւ, բայց ընկճուած ու այրայլած վիճակով մը կեցաւ ու մըմնջեց .

— Սյուպէ՛ս, Վարսենի՛կ, ա՞յս էր քու խոստումդ ա՞յս էր քու կրօնումդ՝ իմ սիրոյս փոխարէնը : Ա՛խ ի՞նչ չուտով մոռցար մեր մնացած-բարովի ուխտը . . . : Մէթէ՞ չըսի քեզի . «պահէ այս դաշոյնը, կուրծքիդ վրայ պահէ զայն, երբ պանդխտութենէս վերադառնամ թող քու պատիւդ անոր պէս մաքուր ըլլայ . . .»

Աւազակապետը, որուն անվեհեր ու մեծ աչքերու մէջ արցունքը շատ քիչ անգամ երեւցած էր, վերադարձուած ասիւծի մը պէս վիզը ծոցի ու սկաւ հեծկլաւ :

Ո՛վ էր ուրեմն այս մարդը :

Օ՛հ, այս լեռնային աւազակը նոյն ինքը մեր ծանօթ Լուսիասին հայրն էր, որ տասնեքեք տարիներէ ի վեր աւազակութեամբ կեանք անցուցած էր, բոլորովին զրկուելով ընտանեկան յարկէն : Այդ պատճառաւ թշուառ մարդը չէր գիտեր թէ կինը մեռած էր, չէր գիտեր թէ տասնեւվեց տարեկան աղջիկ մը ունէր : Ինքզինքը քուրս ձեւացուցած էր, առանց ու եւ է կասկածի մը տեղի տալու :

Ու բազմին բերմամբ՝ այսօր որ ամենադառն վէրք մը կունենար սրտին է՛ն խորունկ տեղը, չկրցաւ հանգուրժել . . . չկրցաւ համբերել : Ուստի վճռապէս

որոշեց երկասարգէն ամեն բան խմանալ . . . ու այնպէս իր վրէժը լուծել :

Կերկերուն ու կթոտած քայլով մը մտեցաւ ապառաժին, որուն տուր կը կենար վանական :

Պահ մը նորէն կեցաւ . կարծես թէ հացբուր մը կը խղլէր զինքը, յետոյ ձիւ մը ըրաւ ու գոչեց :

— Ինձի նայէ ֆլա՛յ, ուսկի՞ց ուր այս դաշոյնը ձեռքդ անցած է : Առանց ճշմարտութիւնը ծածկելու եթէ յայտնես ազատ կը թողում քեզի . . . :

Վանական տոգունեցաւ : Անհամբեր շարժում մը ըրաւ ու մէկզի գարծուց իր աչքերը :

— Պատասխանէ, կրկնեց աւազակապետը :

— Աստիկա ընտանեկան գաղտնիք մըն է . . . մըրմընջեց վանական :

— Ընտանեկան գաղտնի՛ք մը . . . թոթովեց աւազակապետը սարսուռով :

— Սյո՛ . . . հետեւաբար չեմ կրնար յայտնել, յարեց վանական :

— Ի՞նչ պատճառաւ չես ուզեր յայտնել :

— Պատճառն այն է որ դուք ազնուական քուրս մըն էք . . . :

— Է՛յ . . .

— Ու դիտեմ թէ՛ ազնուական քուրս մը ֆլայի մը ընտանեկան գաղտնիքները չուզեր խմանալ . . . նախաստիք մըն է այդ իրեն համար :

— Իրա՛ւ է . . . բայց հոս այնպիսի գաղտնիք մը կայ որ իմ կեանքիս հետ կապ ունի :

— Չե՛ր կեանքին :

— Այո իմ կեանքիս :

— Անկարելի է . դուք ինչպէ՞ս կըլլայ որ կապ

կունենաք ընտանիքի մը հետ որ մէկը չունի, բացի ծերունի մարդէ մը :

— Այդ գաշոյնը ծերունի^ն յանձնեց քեզի :

— Այո ծերունի^ն տուաւ ինձի :

— Ի՞նչ ըսելով տուաւ քեզի :

— Ծերունի^ն բարեկամը եղայ . . . ան ալ այդ գաշոյնը նուիրեց :

— Ֆլա՛յ . . . ճշմարիտը չես խօսիր :

— Ինչէ՞ն գիտե՞ք որ ճշմարտութիւնը չեմ խօսիր :

— Կեցի՛ր . . . ահա՛ գաշոյնը . գիտե՞ք անոր վրայ գաղտնիք մը կայ :

— Գաղտնի՞ք մը :

— Այո՛ :

— Այդ գաշոյնին վրայ գաղտնիք մը չկայ . . . ամենեւին :

— Ուրեմն չե՞ն յայտնած քեզի :

— Եբբէ՛ք :

— Լաւ ուրեմն, կեցիր քակեմ՝ ձեռքերուդ կապը որ կարենաս անձամբ քննել քեզի ցոյց տուած գաղտնիքս :

Ու զողզալով քակեց հանգոյցը ու մէկդի նետեց կապը :

— Եկո՛ւր . . . նայէ՛, շարունակեց աւաղակապեղը, որ ձեռքը կոթին ծայրին վրայ սեղմելով բացաւ զայն : Ահա՛ գաղտնիքը :

Վանական կարգաց . Ներսէս Արծրունի . . . :

— Կարդացի՛ր այդ անունը չեչտեց աւաղակապեղը :

— Կարդացի՛, մըմնջեց Վանական :

— Գիտե՞ք ո՛վ է այդ մարդը :

— Գիտեմ :

— Ո՞վ է . . .

— Ծերունի բարեկամին որդին է :

— Տեսա՞՞ծ ես զինքը :

— Ո՛չ, գոբաղգարար չեմ տեսած :

— Լա՛ւ . . . ծերունի^ն ես ալ կը ճանչնամ . . .

արդեօք մի՛նա՞կ է :

— Մինակ չէ . . . մանկամարդ աշխիկ մը ունի Լուսիա անունով :

— Ուրի՞շ :

— Ուրիշ մէկը չունի :

— Ըսել է թէ՛ այդ տունին մէջ ծերունի մը եւ մանկամարդ աշխիկ մը միա՞յն կը մնան :

— Այո՛ :

Աւաղակապեղը չկրցաւ արցունքը զսպել : Հոգին լեցուած էր ու հանգութեւու ոյժ չունէր : Ուտի խորունկ հառաչանք մը քաշելով ըսաւ .

— Մտիկ ըբէ ինձի . ահա՛ վերը Աստուած, վարը ես եւ դուն ենք այստեղ : Պէտք է երգում ընես որ գաւաճան մը չպիտի ըլլաս իմ կիանքիս գէմ եւ երգումէդ յետոյ՝ ամեն բան ճշմարտութեամբ պիտի յայտնես . կընդունի՞ս :

— Կընդունիմ, պատասխանեց Վանական :

— Պատուո՞յդ վրայ :

— Պատուոյս վրայ :

— Աստուծո՞ւդ վրայ :

— Առտուծոյս վրայ :

— Խիստ լա՛ւ, գիտցիր որ ես հայ եմ . . .

— Հա՞յ էք, բացաղանջեց Վանական :

— Այո Հայ եմ, շարունակեց աւաղակապեղը՝ այս անգամ հայերէն լեզուով :

— Աստուած իմ . . . մրմնջեց Վանական : Դուք հայ ըլլա՛ք . . . :

— Մինչևոյն ատեն քու բարեկամիդ որդին ու այդ դաշտիդ տէրն եմ թո՛թովեց աւազակապետը՝ խորդուելու մօտ ձայնով մը :

— Դո՞ւք . . . դո՞ւք . . . գոչեց Վանական խեղճայեղ ձայնով մը :

— Այո՛ . . . ես ներսէս Արծրունին եմ, ու այս դաշտիը դարաւոր յիշատակներով կապուած է մեր տոհմային պատմութեանը հետ զոր պիտի յայտնեմ քեզի, կի՛թէ ըսես ճշմարտութիւնը . . . ըսել կուզեմ որ խոստովանիս ինձի թէ՛ իրա՞ւ իմ հայրս նուիրեց այս դաշտիը . . .

— Դանի որ բարեկամիս որդին էք, կըսեմ թէ աղջիկդ նուիրեց զայն ինձի՛ իր սիրոյն փոխարէնը, մրմնջեց Վանական :

— Ճշմարտութիւն է այդ, հարցուց աւազակապետը :

— Ճշմարտութիւն է :

— Կրնս մտած է, սնանկ չէ՞ :

— Այո՛, վերջերս մտաւ :

Աւազակապետը խոր հառաչանք մը քաշեց :

— Բայց դուք ինչպէ՞ս եղած է որ այս զարհուրելի կեանքին մէջ նետուած էք, հարցուց Վանական :

— Ատոր պատմութիւնը շատ երկար է, առարկեց աւազակապետը ու ծռեցաւ Վանականին ճակատը համբուրեց : Միայն թէ յայտնէ ինձի քու անունդ եւ ո՛վ ըլլալդ :

— Անունս Վանականն է :

— Վանականն :

— Այո՛ :

— Աղջիկս գիտէ՞ իմ աւազակ ըլլալս :

— Ո՛չ :

— Հա՞յրս :

— Ան ալ չի գիտեր :

— Ի՛նչ, լաւական է : Հիմակ ասկից քեզ ազատուլու ճարը պիտի մտածեմ. որովհետեւ ընկերներս քուրտ են եւ կը հաւատան թէ նշանաւոր պէկի մը զաւակն եմ ես : Այդ պատճառաւ պէտք չէ որ կատկածին : Դուն դարձեալ տեղդ գնա՛ : Հանգիստ եղիր. վաղը կրնանք ազատօրէն խօսիլ . . .

ԱԻԱԶԱԿԱՊԵՏ ԵՒ ՎԱՆԱԿԱՆ

Կազիստանի ժեռուտ ու սեպածեւ լեռներու մէջ Վանական գիչեր մըն ալ անցուց աւազակներուն քով :

— Ամենակալ Աստուած, կը մրմնջէր Վանական ինքնիրեն : Ո՛չ, դուն առաջնորդեցիր զիս այս զարհուրելի լեռներու մէջ, որպէս զի հողույս հետ կապուած ընտանիքի մը յոյսը, միակ ապաւէնն եղող մարդը գտնեմ . . . :

Այսպէս դառն խորհումներու մէջ թաղուած էր, երբ ետին դարձաւ ու տեսաւ որ աւազակապետը խորին կակիծով մը կեցած զինքը կը դիտէր ու չէր համարձակեր կարծես բառ մը խօսելու :

Ո՛չ, մէկ օրուան մէջ որչափ փոխուած էր այդ հսկայ մարդը : Բարձր հասակը կքեր էր, արեւէն

ժիւղացած կերպարանքը տժգուններ էր , պայծառ ու անվեհեր կերպարանքը միջնեք ու գլխալի ստուերով մը պատեր էր , աչքը բոլորովին արիւն խոեր էր , մէկ խօսքով այդ առիւծի կորովն ունեցող աւազակապետը ջախջախուած էր՝ բառին բովանդակ նշանակութեամբ :

— Վանակա՛ն . . . հառաչեց աւազակապետը մտմտքալից ճայնով մը : Բոլոր ընկերներս հեռացուցի : Այսօր մինչև արեւմտին սղատ ենք ու կրնանք խօսիլ :

— Ո՛ւր գացին որ . . . նկատել տուաւ Վանական :

— Շատ հեռուներ . . . յարեց աւազակապետը : հետեւաբար պիտի կրնամ պատմել քեզի թէ ի՞նչպէս եղած է որ այս լեռներու մէջ ինչպէս եմ , եւ թէ ի՞նչպէս եղած է որ այս զարհուրելի կեանքին մէջ նետուած եմ սասն եւ չորս տարիներէ ի վեր . . . Պիտի պատմեմ . . . որ երբոր աղջկանս մօտ երթաս , ըսես թէ հայրդ յանցաւոր մը չէ , հայրդ աւազակ մը չէ , հայրդ գող եւ ոճրագործ մը չէ : Ա՛խ թող իմանայ ծերունի հայրս թո՛ղ իմանայ . . .

Ու չի կրցաւ իր խօսքը շարունակել : Աւազակապետը պահ մը գողբղաց մարդու մը պէս որ կախադանին կը մօտենայ սոսկումով մը , աչքերը դառն արցունքով մը լեցուց ու ըսաւ .

— Թերեւս իմացած ես որ տասնեւից տարիներէ ի վեր հեռացած եմ իմ ընտանեկան յարկէս : Հազիւ թէ մէկ տարուան ամուսնացած էի , երբ ստիպուեցայ պանդխտութեան դիմել : Բաժանմանս գիշերը կնոջս տուի այդ դաշտնը , իբրեւ ամենաթանկագին յիշատակ մը : Այդ դաշտնը որուն վրայ քանդակուած

տեսար իմ անունս ու մականունս , մեր տոհմին վերջին յիշատակն է : Երբ առաջին անգրանիկ զաւակը կը ծնի մեր տունին մէջ , հայրը զայն պարտաւոր է մանկան խանձարուրին հետ եկեղեցին տանի ու՛ կրնաքուած պահուն դաշտնը բանալով անոր կուրծքին վրայ գնէ : Եւ որովհետեւ գիտէի թէ կինս յղի էր , անոր տուի ու ըսի . «խոստումդ մի գրժեք . . . պատիւդ անարատ պահէ՛ , ինչպէս անարատ է այս դաշտնը» : Պանդխտութեան մէջ երկու տարի մնացի . գործս այնքան յաշող գնաց որ բաւական գրամ կրցայ շահիլ ու հայրենիք վերադառնալու որոշումս տալ : Բայց սրտակից ու անկեղծ բարեկամ մը ունէի որ իմ հայրենակիցս էր : Ուղեցի սպասել որ ան ալ վերադառնար : Բարեկամս կին մը , մանկամարդ աղջիկ մը ու փոքրիկ մանուկ մը ունէր : Ամիս մը ետքը ճամբայ ելանք : Երբ հասանք այս լեռներու մէջ , ահա՛ աւազակներու խումբ մը մեր դէմն ելաւ ու սկսան կողոպտել մեզ : Ատիկա բաւական չէր . . . աւազակները բարեկամիս կինն ու աղջիկն ալ յափշտակեցին : Գիշեր էր . ի՞նչ կրնայինք ընել : Կաբաւանն արդէն հեռացած էր : Բարեկամս չկրցաւ բաժնուիլ . . . վճռեց աւազակներու ետեւէն երթալ , աչքն առնելով իր մանր : Ի՞նչ ընէի ես . . . ա՛խ անոր վիճակը տեսնելով չի կրցայ առարկել , այլ ըսի իրեն . «միտախն կերթանք . . . եւ եթէ մեռնիլ հարկ ըլլայ , միտախն կը մեռնինք» : Ամբողջ գիշերը թափառեցանք բայց աւազակները բոլորովին անհետացիւր էին : Երկու օր վերջը չորս հողի մեր դէմը ելան լեռան մը մէջ : Բարեկամս ճանչցաւ . . . ասանք իր թշնամիներն էին : Վեց հարուածով մը անոնց

երկուքը սպաննեց . . . : Ու այդ կողմին մէջ ինքն ալ ինկաւ . . . մահուան վայրկեանին ըսաւ ինծի . «Ներսէ՛ս , բարեկամս , իմ վրէժս դուն լուծէ . . . մնաս-բարո՛վ» : Թշուառ բարեկամքս անշունչ մարմնին վրայ ինկայ ու երդում ըբի որ անոր վրէժը չի լուծած , անոր կիներն ու մանկամարդ աղջիկը չի գտած՝ չի բաժնուիմ այս լեռներէն : Եւ որո՛հեաեա աղէկ քուրտերէն գիտէի , յաջողեցայ Համդա-պէկ կոչուած քուրտ աւազակին խումբը գտնել ու անոր մէջ մտնել : Տարբի մը չափ լեռներու մէջ թափառեցայ : Համդա-պէկէն իմացել էի որ ուրիշ խումբ մըն ալ կար , որուն գէմ խիստ հակառակութիւն մը ունէր եւ եթէ կարենար անոր իմբապետին ուր ըլլալն իմանալ , չի պիտի սպասէր : Ասիկա մեծ յոյս մըն էր ինծի համար վրէժս լուծելու : Երկրորդ տարին , այս կողմերէն անցանք Պուլանքը կոչուած գաւառը : Հոն քուրտի գեղէ մը պաշար առնելու ժամանակ , փողոցին մէջ հանդիպեցայ կնոջ մը , աղէկ գիտեցի ու ճանչցայ . . . ատիկա բարեկամքս կիներն էր : Գաղանի կերպով մը ընկերներէս բաժնուեցայ ու այդ կնոջը մօտենալով .

— Վերոնի՛կ . . . մրմնջեցի , հայերէն լեզուով մը :
 Կինը տփուռնեցաւ ու երեսս նայեցաւ :

— Մի՛ վախնար , Վերոնի՛կ , ես Ներսէս Արծրունիին եմ . . . կրկնեցի երկիւղալի զգուշութեամբ մը :

— Մնչպէ՞ս . . . ըսաւ թշուառ կինը՝ հայերէն արտասանութեամբ մը :

— «Բարեկամդ եմ . . . թոթովեցի : Ո՛ւր է Վարդանուշ . ո՛ւր է փոքրիկ Սուրէնդ :

— Ա՛խ , Վարդանուշ քուրտերուն ձեռքն է . իսկ

Սուրէնս այն օրը ապառաժի մը տակ մնաց : Բայց ո՛ւր է . . . ըսէ՛ ո՛ւր է ամուսինս . . . ի՛նչ եղաւ . . . :

— «Կեանքը ձեզի տուաւ . . . պատասխանեցի խղզուելով :

Կինը սկսաւ արտասուել :

— «Կը խնդրեմ Վերոնիկ , ժամանակ չէ . . . դուն վաղը սա զիմացի լեռան տակը պահուրատէ , ես կը տանիմ զեզի հայ գիւղ մը . . . յետոյ աղջիկդ ալ կը փնտռեմ» :

Տիկին Վերոնիկ խոստացաւ : Հետեւեալ օրը գաղա-նարար խումբէն բաժնուելով՝ փախցուցի զինքը երկու օրուան հեռաւորութիւն ունեցող հայ գիւղ մը եւ յանձնեցի վառահելի բնտանիքի մը : Անկից ետքը շուրջ տասներկու տարի անցաւ , սակայն չկրցայ Վարդանուշին հետքը գտնել : Ամեն ատեն խեղճ կնոջ քովը կեցիմ : Այս խումբը՝ բոլորովին անշատ ըլլալով Համդա-պէկի խումբէն , կաղմեցի ուղղակի այդ նպատակաւ , սակայն անօգուտ եղաւ : Ահա՛ իմ պատմութիւնս . . . » :

Վանական որ խորին ուշադրութեամբ մտիկ ըրած էր այդ վեհանձն մարդուն պատմութիւնը , մօտեցաւ ու դողդողալով անոր ձեռքը բռնեց եւ ըսաւ .

— Ներսէս Արծրունի՛ . եթէ երբէք մինչեւ այսօր քուրտերու հետ թափառեցաք այս լեռներու մէջ , այսուհետեւ հայերս պիտի ըլլանք ձեր հրամանին տակ :

— Կընդունիմ , Վանական , շեշտեց աւազակապետ ամենայն սիրով կընդունիմ : Եւ որպէս զի կասկածները չունենան մեր վրայ , վաղը միասին կը փախչինք :

— Այո՛, միասին կը փախչինք... կրկնեց Վանականը :
Ու երկու վեհ հոգիները իրարու գրկի՛ն մէջ նետուեցան ու զիրար համբուրեցին :

Երկու օր ետքը , լեռներու ու ամառի անտառներու մէջէն աւազակապետն ու Վանական կանչնէին արագ արագ յառաջանալով :

ՎԱՆԱԿԱՆ ԿԵ ԵՐԲԱՊԱԼՈՒԻ

Վանական մէնչեւ Պուլանքը գաւառին մէջ գրտնուած ա՛յն գիւղը , ուր Տիկին Վերոնիկ կը բնակէր աւազակապետին ընկերացաւ . գիւղին մօտ հասնելուն պէս , անկեղծ գորովանքով մը այդ հսկայ մարդուն ձեռքը բռնեց ու ըստւ .

— Այժմ ժամանակ է որ բաժնուինք իրարմէ : Գուք գացէք բարեկամիդ թշուառ կինը մխիթաբերուելու անկէց պատրաստուած խումբդ առած Վարագայ լեռը վերագառնալով սպասեցէք ինձի , իսկ ես կիրթամ Լուսիադ գոնելու :

- Միասին չեթա՞նք , հարցուց աւազակապետը :
- Ամենեւի՛ն :
- Ի՞նչու համար :
- Գուցէ կը մատնուինք : Ան առեն վտանգը սոսկալի կըլլայ :
- Իրա՛ւ է . . . մեր մէջ այդ անասի սեւ օձեր շատ կան :
- Ուրեմն մնաք—բարո՛վ :
- Երթաս—բարով , Աստուած քու հետդ ըլլայ :

Ահա զաշոյնդ . . . մրմնջեց աւազակապետն՝ ու զողզողալով յանձնեց զայն Վանականին :

Վանական բաժնուելով աւազակապետէն՝ ուղղակի լեռնաշղթաներու մէջէն , որոնք Վանի ծովին Հաբաւ—Արեւմուտքը կը չըջապատեն , հասաւ Նարեկ անկից Անդղ գետէն անցնելով մտաւ Վան :

Իր հագուստը պարզ գեղացիներու հագուստ մը ըլլալով՝ ազատ հաժարձակ Միջին—Գոլոններէն քաղաքը գնաց : Ծուկան աչքէ անցուց եւ հասաւ նպարավաճառներու գանուած տեղը : Ծերունի Վարդան աղային խանութին նայեցաւ եւ տեսաւ որ զոց էր այն : Առանց հարցում մը ընելու , ուղղակի Հայկավանք յառաջացաւ որ քաղքին պարսպէն հինգ վայրկեան հեռաւորութիւն ունէր :

Իրիկուան մօտ էր : Բոլոր շուկայի մարդիկ կը վերագառնային տուներին , ոմանք կառքով , ոմանք էշերու կամ ձիերու վրայ նստած եւ մեծ մասն ալ ստքով :

— Վանական Լուսիայի դուռը զարկաւ :
Ծերունի Վարդան աղան զողզողալով դուռը բացաւ :

- Վանական . . . բացազանչեց դժբաղդ ձերունին ու չկրցաւ իր խօսքը շարունակել :
- Ո՛հ , հա՛յր . . . թոթովեց Վանական՝ ձերունիին թեւէն բռնելով : Ի՞նչ կայ . . . . . Ի՞նչ պատահած է :
- Կորսուա՛ծ ենք , որդիս , կորսուած ենք . . . : Ծուռ ըրէ՛, գնա՛, հեռացիր այս տունէն . . . Եթէ ոչ քու կեանքդ ալ վտանգի տակ է . . . Եթէ ոչ դուն ալ կը կորսուէս մեղի պէս :

— Ի՞նչ ըսել կուզես . . . չեմ հասկնար , հա՛յր :

— Ի՞նչպէս ըսեմ . . . այսօր շարաթ մըն է Լուսիբան ձեզրակալած են :

— Լուսիբան ձեզրակալած են :

— Այո՛ :

— Ի՞նչու համար :

— Հայրը նշանուոր տալակ մըն է եղեր . . . գող է եղեր . . . մարդասպան է եղեր . . . հասկցա՞ր . . .

— Է՞յ . . . Լուսիբա ի՞նչ ընէ :

— Կամրաստանին զինքը , իբրև մեղսակից մը հօրը գործած բոլոր եղևնապործութեանց :

— Ո՛ր եւ է ապացոյց մը ձեռքերնին անցած է :

— Ի՞նչ ապացոյց պիտի ըլլայ . . . միթէ՞ որդիս ոճրագործ մըն է որ . . .

— Լաւ ուրեմն , ի՞նչու կը վախնաս :

— Ուրիշ է վախս : Մենէ կը պահանջեն վահան անունով երիտասարդ մը . . .

— Ի՞նչպէս վահան անունով երիտասարդ մը կը պահանջեն :

— Իբրև թէ մեր տունն եկած է գիշեր մը . . . աղջկան հայրը վրան յարձակելով սպաններ է զինքը : Այդ պատճառու թէ՛ տունն եւ թէ՛ ամբողջ պարտէզը տակնու վրայ դարձուցին :

— Ա՞յդ է բոլորը :

— Այո՛ :

— Ուրեմն մի վախնար :

Ծերունիէն ստացած տեղեկութիւնը բաւական համարելով , վանական տունէն դուրս նետուեցաւ , եւ հնայելով այն բոլոր աղաչանքներուն զոր վարդան աղան կրնէր որ ինքզինքը վտանգի մը չենթարկէր ,

ուղղակի դէպէ՛ք քաղաքը դիմեց եւ բանտին շուրջը զարձաւ երկու անգա՛ր :

Կամաց կամաց գիշերուան սուսերները կիջնէին : Երկինքը պայծառ աստղերով կը զարգարուէր . խակ օրուան ժխորին կը յաջորդէր խորին եւ փառք լուսթիւն մը :

Վանական լաւ գիտէր թէ բանտ արկեալները ամեն գիշեր , ժամը չորսի առկններ , հարցաքննութեան կը տանէին : Հետեւաբար եթէ բազմին բերմամբ այդ բանտարկեալներու մէջ Լուսիբան ալ գտնուէր , անպատճառ պիտի կարենար անոր հասկցնել թէ եկած էր ինքը եւ պիտի աշխատէր իրեն համար :

Ժամերը կը սահէին . . .

Գիշերապահին ճոկանը մէկ , երկու , երեք կը զարնէր . . . դեռ ժամ մը կը մնար : Վերջապէս ժամը չորսը զարկաւ :

Ո՛հ , Սատուա՛ծ իմ . . . մրմնջեց վանական :

Ու բանտին յետնակողմը գտնուող փողոցին մէկ անկիւնը կձկուեցաւ ու սպասեց : Քիչ յետոյ ծանր շշուկ մը լսուեցաւ : Շշուկը մօտեցաւ իրեն : Ուշադրութեամբ մը դիտեց . . . ու տեսաւ որ երեք հողի էին միայն : Անկիւնէն քիչ մը դուրս ելնելով նշմարեց որ եկողը մանկամարդ աղջիկ մըն էր , որ երկու ոտիկաններու առաջնորդութեամբ դէպի իր կողմը կուգար : Եւ որովհետեւ գտնուած անկիւնին քով աւերակ մը կար , վանական անմիջապէս հոն մտաւ : Սիրտը չափազանց կը զարնէր : Ոտիկանները մօտեցան . . . : Չերբակալուած աղջիկը Լուսիբան էր :

Ո՛հ , չըսպասեց . . . այլ կատաղի ուրուականի մը

պէս նետուեցաւ երկու ոստիկաններու վրայ . . . .
մէկուն սրտին ու միւսին ճակատին աջապիտի հար-
ուածներ տուաւ որ երկուքն ալ ձիւ մը չկրցան ար-
ձակել՝ տեղերնին խնկած ժամանակ :

— Մի՛ վախնար , Լուսիա , մըմնջեց Վանական :
Եկո՛ւր , հաւուէս եկուր . . . Աստուած այս շունեքը
մէկիկ մէկիկ պիտի զարնէ գետին ու պիտի առաջ-
նորդէ մեզ :

Ու Լուսիային ձեռքը բռնած՝ արագ արագ դուրս
եկաւ իւ պարսպին Միջին դուռներէն եւ գէպի Շահ-
Պաղի կոչուած գեղին լեռնաշղթան գիմեց , որուն
հտեւէն կընային վտահարար Ազգայ անցնել ու ան-
կից ալ Վարազայ վանքը սարսուտանիլ :

Արդարեւ գիշերուան ժամը վեցին մօտ , Վանական
ու Լուսիա Վարազայ հին վանքը հասան , որ կէս
ժամ հեռաւորութիւն ունի նորաչէն վանքէն : Հին
Վանքին հտեւը Վարազայ համանուն լեռան տակ ,
ահագին ժայռեր կային . երկուքն ալ հոն ապաստոս-
նեցան :

— Ո՛հ , սիրելի Վանականս , մըմնջեց Լուսիա այն-
պիտի ճայտով մը՝ որ բնութեան հրաշակերտ կոչ-
ուած այս էակին բովանդակ էութենէն կը ներգաշ-
նակուէր , այս երկրորդ անգամն է որ կեանքս կը
փրկես այնպէս չէ՞ :

— Աստուած կը փրկէ քու կեանքդ , Լուսիա՛ ոչ
թէ ես , նկատել տուաւ Վանական : Միեւնոյն ա-
տեն այն դաշոյնը զոր դուն նուիրեցիր ինձի , գիտ-
ցիր որ անանկ պարագայի մը մէջ ազատած է կեանքս
որ բոլորովին կորսուած էի :

Ու Վանական պատմեց բոլոր այն եղելութիւնները

որոնք պատահած էին թէ Լուսիայի հօր գլխէն եւ
թէ իրեն :

— Աստուած իմ . . . ըսել է թէ այսքան տարի-
ներէ ի վեր աւազակութիւն կընէր իմ հայրս բացա-
զանչեց Լուսիա :

— Աւազակութիւն . . . ո՛չ , Լուսիա , ո՛չ . . .
միթէ՞ աւազակ անուն կուտաս ա՛յն մարդուն որ
չարագործ ձեռքերը զարնելու համար կը պարտա-
ւորուի չարագործներու հետեւիլ , մինչեւ որ իր
նպատակին հասնի : Այսպէս եղած է հօրդ աւազա-
կութիւնը . . . :

— Վանականս . . . հիմակ կը հասկնամ թէ ինչո՞ւ
համար մայրս հօրմէս հասած մէկ գրութիւնը կար-
գալով կաթուածանար եղաւ ու տարիներով հիւանդ
պատկեցաւ մինչեւ մեռնելը . . . : Ըսել է թէ մօրս
զրած էր ան :

— Թերեւս . . . առանկ բան մը չըսաւ ինձի հայրդ :
Միայն թէ սա գաշոյնիդ գազանիքը յայտնեց ինձի՝
զոր դուն ալ չէիր գիտեր :

— Գիտէի . . . բայց . . .

— Գիտէիր մի՞ . . .

— Այո՛ :

— Ինչո՞ւ ուրեմն չուզեցիր յայտնել :

— Եթէ յայտնէի . . . մըմնջեց Լուսիա . . .

— Ի՞նչ կըլլար ըսէ՛ :

— Պէտք է որ դուն մեր տունը մնայիր :

— Ա՛յդ էր պատճառը որ չուզեցիր յայտնել :

— Այո՛ : Եթէ կուզես ասուր ինձի ձեռքովս բանամ :

— Ահաւասի՛կ : Բաց :

Լուսիա առաւ դաշոյնը ու կոթը սեղմելով բացաւ :

— Տե՛ս , հօրս անունը ու մականունը գրուած է ,
յարեց Լուսիա :

— Ընչդ է , մրմնջեց Վանական :

Գիշերը լուսնալու մօտ էր : Այս երկու անբիծ
հոգիները Վարագայ մեծ ձորը ձեղքելով հասան գէ-
պի Հայոց ձոր տանող ճամբուն վրայ :

— Հիմակ ուղղակի էրմերու կերթանք ըսաւ Վա-
նական : Հայրդ անպատճառ տաններկու հոգիով հոն
կը լինի : Թէպէտեւ երկու օրէն անկից նորէն Վա-
րագայ լեռան մէջ պիտի վերադառնանք խուճրով ,
սակայն լաւելի աղէկ է որ մենք անոնց գտնուած
տեղն երթանք ու զարմացնենք զերենք :

— Հայրս խուճր ունի՞ :

— Հապա՛ . . . կտրիճ երիտասարդներէ բաղկացած
խուճր մը ունի որոնք Հայ զինուորի տարազով են
ամենքն ալ :

— Ա՛խ , երանի՛ թէ ժամանակ ունենայինք մեծ
հայրերնէս ալ մէկտեղ առնելու . . . ո՛վ գիտէ ի՞նչ
թշուառութեան պիտի դատապարտուի իմ պատճա-
ռաւս :

— Ատուած կարող է . . . յոյսդ մի՞ կտրեր Լուսիա :
Այս անուշ խօսակցութիւններէն ետքը , արդէն
լոյսը բոլորովին ձեղքուած էր : Վանական խոհեմու-
թիւն համարեց լեռան ժայռերուն մէջ սպասել ,
մինչեւ մթնիլը : Հետեւարար Լուսիային հետ Վա-
րագայ լեռան ետին գտնուող ամենէն ապահով ժայ-
ռի մը տակ ապաստանեցաւ : Միայն թէ պաշարէ
զուրկ ըլլալուն , Լուսիայի յայտնեց թէ կուզէր
մօտակայ գիւղ մը երթալ :

— Կասկածելու բան մը չկա՞յ , հարցուց Լուսիա :

— Ամենեւին՛ , պատասխանեց Վանական :

— Մի երթար . . . հոգ չէ . . . այսօր ալ առանց
ձաշելու կանցունենք :

— Չըլլա՛ր , մանաւանդ խուճրը մեր գէ՛մն երբ
եխէ , հացի պէտք ունի :

— Դուն գիտես . . . մրմնջեց Լուսիա :

Վանական զգուշութեամբ մը ժայռերէն վար իջաւ
ու մօտակայ գիւղի մը ճամբան բռնեց :

Լուսիա ձեռքը երեսին դրաւ ու սկսաւ մտածել :

Արդարեւ այն գիւղը ուր Վանական պաշար առ-
նելու գնաց , հազիւ ժամու մը չափ հեռաւորու-
թիւն ունէր : Հոն Ռէս մը կար Ալօ անունով , շատ
բարի ու հայրենասէր մէկն էր : Վանական ուղղակի
անոր տունը պիտի երթար , երբ չորս ծագեալ ոս-
տիկաններ ձերբակալեցին զինքը : Փոռճ տեղ ջանաց
արդարացի պատճառներ գտնել : Ոստիկանները ձեռ-
քերէն կաշկանդելով ուղղակի քաղաքը տարին :

ՀԱՅՐ ԵՒ ԱՂՁԻԿ

Լուսիա ժամերով սպասեց :

Աւա՛ղ կէս օրը կանցնէր , դեռ Վանական չէր վե-
րադարձած :

— Ստուա՛ճ իմ , ի՞նչ պատահեցաւ արդեօք ,
հեծկլտաց գիղմնի Լուսիա արտասուելով :

Ու փոռճ տեղ ժայռերու մէջէն լսուած ամեն
ձայնին , ամէն շշուկին ու ամեն արձագանդին իր
սիրտը կը արօփէր , ո՛չ եկող կար եւ ո՛չ ալ յոյս մը :

կամաց կամաց վերջալոյսն ալ կը մտնենար :

Լուսիա չարչրկող անձկութեամբ մէկ ապառաժէն միւս ապառաժը կերթար , ամեն կողմ կը նայէր : Վերջապէս համոզուեցաւ թէ Վանականին փորձանք մը պատահած էր :

Ի՞նչ ընել . . . ո՞ւր երթար : Թշուառ աղջիկը վերադարձաւ իր տեղը , գնդակէ մը զարնուած եղնիկի մը պէս :

Օ՛հ , աստղերը սկսան փայլիլ երկնքին երեսը : Լուսիա աստղերուն նայեցաւ ու ծունկի դալով աղօթեց եւ լացաւ :

Կէս գիշերուան մօտ յանկարծ աղմուկ մը հասաւ իր ականջին :

Յոյսը որ վասնգնեբու ժամանակ թշուառ հողինեբու մէջ ճառագայթ մըն է , Լուսիային սիրտը լեցուց պահ մը , երբ կարծեց թէ այդ շշուկը Վանականին ոտնաձայնն է . . . :

Ոտքի ելաւ ու ապառաժէն վար նայեցաւ :

Որչափ որ գիշերը լուսնկայ չունէր , սակայն ապառաժներու վրայ բարձրացած մարդկային ստուերները կրնային նշմարուիլ : Հետեւաբար Լուսիա կըրցաւ նշմարել խումբ մը մարդերու ստուերներ , որոնք կը մտնենային դէպի իր կեցած ապառաժը , որ ամբողջ լուսնաշղթային երկայնքին վրայ գտնուած նշանաւոր ապառաժն էր :

— Ա՛խ , Աստուած իմ . . . խո՛ւմբն է , խո՛ւմբն է . . . մըմնջեց Լուսիա :

Ու խելայեղ վիճակով մը ապառաժէն վար իջաւ ու սկսաւ մարդկային ստուերներուն կողմը յառաջանալ : Յետոյ կեցաւ . . . անոնց ձայներուն ականջ

դրաւ . . . լսե՛ց , այ՛ո՛ , լոկց անոնց խօսակցութիւնը : Հողին թրթռաց , երբ իմացաւ որ հայերէն կը խօսէին անոնք :

— Ա՛լ չեմ կասկածիր . . . թոթովեց Լուսիա ինքնիրեն : Եկողները հօրս խումբին մարդիկներն են . որովհետեւ Վանական կըսէր թէ անոնք այս կողմերը պիտի գան ու այս լեռը պիտի ընեն իրենց ամենէն ապահով ապաստանարանը : Երբեւս չուզեցին սպասել էրժերուէ մէջ . . . թերեւս հօրս կարօտը չթողուց որ օր մըն ալ համբերէին այնտեղ : Իայց Վանական . . . կարելի է ան ալ հետերնին է : Ո՛հ , որչափ խենթ էի որ լացի , որչափ խենթ էի որ կարծեցի թէ այդ պաշտելի հրեշտակիս վառնդ մը հասած էր : Ո՛չ , ոչ անպատճառ հետերնին է : Անիկա բարի է , անիկա շատ բարի է . . . ու Աստուած բարի մարդերուն քայլերը կառաջնորդէ . . .

Այս խորհրդածութիւններն , որոնք վայրկեանական ասուսներու պէս մանկամարդ ու անրիժ աղջկան հողիէն կանցնէին , ճառագայթելով անոր բովանդակ էութիւնը , այնքան անուշ ու այնքան յուսալից էին որ չեն բացատրուիր :

Լուսիա իր քաղցր երեւակայութեան մէջ ընկըմած էր , երբ երկու հողի իր զէմն ելան :

— Ո՞վ ես դուն , հարցուց անձանոթներէն մին թուրք բռնեցով :

— Հայ եմ . . . պատասխանեց Լուսիա հայերէն լեզուով :

— Հա՞յ . . . բացագանչեցին երկու անձանոթները՝ որոնք այս անգամ հայերէն լեզուով խօսեցան :

— Այո՛ , հայ եմ :

- Բայց ի՞նչ գործ ունիս այստեղ :
- Ես ալ չեմ գիտեր . . . բողոքը բերած է :
- Մինա՞կ ես :
- Ո՛չ . . .
- Ուրիշ ո՞վ կայ :
- Մարդ մը կայ :
- Ո՞ւր է :
- Գիւղ գնաց :
- Ի՞նչ է իր անունը :
- Չեմ կրնար տալ . . . պէտք է որ դուք նախ ձեր ուլ ըլլալը յայտնէք ինձի , որպէս զի վստահման ձեր վրայ :
- Ի՞նչ ըսել է . . . մենք մարդիկ ենք :
- Գուք մարդիկ էք, գիտեմ բայց ի՞նչպէս կըլլայ որ դուք այստեղ կը գտնուիք :
- Սյս հարցումը գեռ չէր աւարտած , ահա տասը հողի ալ մօտեցան : Սյդ եկողներուն հետ կը զբաւուէր պարթեւ հասակով մարդ մը :
- Ո՞վ է ան , հարցուց պարթեւ հասակով մարդը :
- Մանկամարդ հայ աղջիկ մըն է , պատասխանեցին երկու մարդերը , որոնք կըստիպէին որ Լուսիա յայտնէր իրեն ընկերացող անձին անունը :
- Մանկամարդ հայ աղջիկ . . . բացազանչեց պարթեւ հասակով մարդը սարսուռով : Ի՞նչ է անունը :
- Լուսիա . . . մրմնջեց թշուառ աղջիկը :
- Լուսիո՞, գոչեց պարթեւ հասակով մարդը : Քու ընկերդ Վանակա՞նն էր :
- Սյո՛ :
- Պարթեւ հասակով մարդը որ մեր ծանօթ աւագա-

կապեան էր , անմիջապէս գրկին մէջ առաւ Լուսիան ու ,
 — Խեղճ աղջիկս , խեղճ աղջիկս , մրմնջեց :
 Հայրը ու աղջիկը իրարու գրկաց մէջ թափեցին դառնութեան արցունքները :

Վ Ա Ն Ա Կ Ա Ն . . .

Չորս ստիկանները Վարագայ լեռնածորէն ուղղակի քաղաքը հասան ու ստիկանութեան տեսչին առջեւը հանեցին թշուառ Վանականը :
 Տեսուչը քառասունն անցած , արխնոտ այտերով , խորը ինկած աչքերով , տժգոյն ու ճաղատ ճակատով , միջահասակ եւ նիհարակազմ մարդ մըն էր եւ կը կոչուէր Շիւքրի պէյ :

Շիւքրի պէյ պաշտօնատան սենեակին մէջ նստած էր , կանանչ չուխայով ծածկուած սեղանի մը քով :
 Վանական անվեհեր կերպարանքով մը այդ գարշափայ թուրքին առջեւը կեցաւ , որը չափազանց կատէր հայութիւնը :

— Ի՞նչ է անունդ , հարցուց Շիւքրի պէյ նեղացած ու գրկիէ արհամարհական ձայնով մը :
 — Անունս Յայիկ է , պատասխանեց Վանական՝ առանց «Պէյ էֆէնափ» սծականը տալու անոր :
 — Մականո՞ւնդ , պօսաց Շիւքրի պէյ՝ չկրնալով ծածկել իր բարկութիւնը :
 — Ծէրկեց է :
 — Ո՞ւր ծնած ես :

- Թիմարայ գիւղերու մէջ :
- Քանի՞ տարեկանս ես :
- Քսանութը տարու :
- Ի՞նչ գործով կը զբաղիս :
- Ես երկաթագործութիւն կընեմ :
- Ի՞նչպէս երկաթագործութիւն . . .
- Ըսել կուզեմ թէ գեղացիներու խօփերը , արօր-
ները , սայլերու անիւները , վերջապէս անոնց գործ-
ծիքները կը շինեմ : Այս է իմ արհեստս :
- Հըրմ . . . ժամաց Եիւրբի պէյ՝ իր կուստ գլու-
խը շարժելով : կը ստե՛ս թշուառակա՛ն , կը ստե՛ս ,
հասկցա՞ր : Եթէ երկաթագործութիւն կընէիր , ո՞ւր
թողուցիր գործիքներդ . . . ո՞ւր է խանութդ :
- Ես խանութ մը չունիմ : Ամէն ատեն գիւղերու
մէջ կը պտտիմ , ու եթէ շինելու գործեր գտնեմ ,
կամենմ դանսնք իմ գիւղս կը տանիմ :
- Ո՞ւր է գիւղդ :
- Թիմարայ ամենէն աննշան գիւղն է :
- Անուն չունի՞ :
- Ունի : Բայց շատերուն անձանօթ է : Նորչէն
կը կոչուի :
- Աղէ՛կ . ընտանիք ունի՞ս :
- Ո՛չ , մէկը չունիմ :
- Երկաթագործութիւն ու՞ր սովորած ես :
- Կարինի մէջ :
- Որչա՞փ ատեն է անկից մեկնելդ :
- Տասը տարիէ մը չափ կըլլայ :
- Եիւրբի պէյ լոց : Կանանչ սեղանին վրայ զըտ-
ուած ծրար մը բացաւ ու անկից թերթ մը թողլի
առնելով սկսաւ բոլոր հարցումները նշանակել : Յե-

տոյ եղեգէ գրէչը մէկ կողմը դրաւ , ձեռքը ճակ-
պին տարաւ անարդ շարժումով մը եւ շարունակեց
հարցաքննութիւնը :

— Մինչեւ հիմակ ըսածներդ չինձու էին , ըսաւ
Եիւրբի պէյ : Ես աղէկ գիտեմ որ դուն երկաթա-
գործ մը չես , դուն Թիմարայ գեղացիներէն ալ չես .
պրովհտեւ այդ անբան անասուններուն չես նմանիր .
պէտք է որ ճշմարտութիւնը խօսիս , եթէ ոչ խօսել
տալու միջոցները չին պակսեր ինծի : Արդեօք կըցի՞
հասկցնել :

— Կը հասկնամ . . . պատասխանեց վանական՝ ա-
ռանց խոտվելու : Եթէ դուք աղէկ գիտէք որ յան-
ցաւոր եմ , ա՛լ ի՞նչ հարկէ խօսելու : Ձեր ձեռքն է
իմ կեանքս : Արդարութիւնը ի՞նչ է՝ թող գործադրուի :
— Փաստաբանութիւն չեմ ուզեր , թշուառակա՛ն ,
ընդհատեց Եիւրբի պէյ՝ նստած տեղէն ոտքի ելնե-
լով : Դուն կը ծաղրես զիս , անանկ չէ՞ :

Ու բարկութեամբ վանականին մօտենալով , ծանր
ապտակ մը իջեցուց անոր երեսին :

Վանական սարսուտաց . . . ու հարուածին ցաւէն ար-
ցունքները լիցուեցան իր գեղեցիկ ու տրամալի
աչքերուն մէջ : Բայց ջանաց ինքզինքը զսպել ու
իր անփեհեր կիրպարանքը հսուսատայնել մարդկային
դէմքով այդ չունին սովելը :

— Կը ծաղրես , հէ՞ , ա՛ն քեզի ծաղրել . . . մրմոց
Եիւրբի պէյ՝ որ բարկութենէն կը դողար : Ես գի-
տեմ որ քեզի պէս անարդ մարդերը պարզապէս երկ-
րին օձերն են , որոնց գլուխը ճզմելով պիտի կրնանք
բին օձերն : Անիծա՛ծ . . . միթէ ատանկո՞վ ձեռքես ել-
նել կուզես : Ամենեւի՛ն : Աղէկ համոզուէ որ այս

սեմերէն դուրս քու դիտելդ հանել պիտի տամ , եթէ
չես ըսեր ով ըլլալդ :

— . . . . .

— Չիտի՞ս , պոռայ Շիւքրի պէյ :

— Ի՞նչ խօսիմ . . . ամեն բան յայտնեցի , մըմնջեց
Վանական :

— Խօսէ ընկերներուդ վրայ :

— Ես ընկեր չունիմ . . . երկաթագործի մը ի՞նչ
պէտք է ընկեր :

— Գիտեմ , բայց դուն երկաթագործ մը չես , դուն
խտովարար մըն ես :

— Խտովարար :

— Այո՛ , որուն Գօմիթա անունը կուտաք՝ եղեր :

— Ատանկ անուն մը լսած չեմ :

— Ի՞նչպէս . . . «Հայաստան» պիտի ունենանք
ըսողներէն չե՞ս միթէ :

— Ո՛ւր է Հայաստան :

— Չե՞ս դիտեր :

— Չէ՛ . . . այդ անունը ձեռնէ կիմանամ :

— Ապուշ մի՛ ձեւանար : «Հայաստան» բառը ձեր
օրօրոցին մանուկն անգամ դիտէ :

— Կարելի է . . . բայց ի՞նչ պիտի ընեմ «Հայաս-
տանը» :

— Ի՞նչպէս . . . «Հայաստան» ըսելով կը հասկնամօ
ի՞նչ է :

— «Հայաստան» ըսելով կը հասկնամ Հայ փաշամը :

— Կրո՞ղ . . . մըմնջեց Շիւքրի պէյ , հաւատայ որ
ձաթիլը կուզայ :

Ու գլուխը մէկդի աննելով դէպի դուռը նայեցաւ
և բարձրաձայն պոռայ .

— Հասա՛ն , ներս եկուր :

Սենեկին դուռը բացուեցաւ ու ոտական մը ներս
մտաւ :

— Ծա՛ր այս գօմիթան առանձնարան մը , չեչակց
Շիւքրի պէյ , յետոյ անոր հայրը կը տեսնեմ :

Ոտականը Վանականին նշանայլ ձեւ մը ըլլաւ ,
ու երկուքն ալ մեկնեցան :

Ա՛յն առանձնարանն ուր առաջնորդուեցաւ Վահա-
կան , գէշ ու միթին տեղ մըն էր : Պատերուն չէրէ
ձեփերը քայքայուած ու վար լատուած էին՝ որոնց
մէջէն ապականոց մէջ Զամներ կը վճլատային դուրս .
յատակը հողէ ըլլալով խոնաւ էր չափազանց . խի մե-
ծութիւնը հողիւ երկու հողի կրնար պարտկել : Լու-
սամուտ մը ունէր , ուսկից արեւը չէր կրնար ներս
թափանցել :

Առանձնարանը գրեթէ ազօտ լոյսի մը մէջ էր ,
կըր Վանական հոն մտաւ : Ոտականը միթնորոտին
ապականութենէն խղղուելով , անմիջապէս հեռացաւ :

Վանական մինակ մնաց . . .

— Ի՞նչ ըրի . . . ի՞նչ ըրի ես , Աստուած իմ , մըր-
մնջեց Վանական ինքնիբեւ : Ա՛յն , մարդկային գա-
զաններու ձեռքէն Լուսինան ազատեցի . . . բայց լեռ-
ներու մէջ թողուցի զինքը : Ո՛ւր երթայ թշուառ
աղջիկը . . . ո՛ւր անաստանի . անօթի , ծարաւ ու
մինակ ի՞նչ ընէ :

Ու Վանական չկրնալով խօսիլ , որտին ցաւէն
ինկաւ առանձնարանին մէկ անկիւնն ու լացաւ բո-
լոր օրը և բոլոր գիշերը տաժանելի գրութեան մը
մէջ մնաց : Երբէք իր մասին չէր մտածեր , իր աղա-
սութեան վրայ չէր խորհեր . . . միայն աչքէն ա-

ոանց հեռացնելու , իբր բոլոր մտածումը մանկամարդ
լուստիան էր :

Երկու օր անցաւ :

Գիշեր մը բանտապահն իբրն իմացուց թէ՛ հարցա-
քննութեան կը կանչէին զինքը : Վանական հաս-
կցա՛ւ . . . գիշերուան հարցաքննութիւնը պարզապէս
բարբառոտական տանջանքներու գործադրութիւնն էր :

Վանական ատանձնարանէն դուրս ելաւ : Բանտա-
պահը դանի յանձնեց սրահակ-ոտտիկաննեղուն , որոնք
ուղղակի օտտիկանութեան ընդհանուր հրամանատա-
րին պաշտօնատունը տարին : Պաշտօնատան սրահին
մէջ կա շատէին տաններկու կալանաւորներ , որոնք
ոտքի վրայ կեցած էին անշարժ արձաններու պէս :
Այդ բանտարկեալներուն մէջ կը գտնուէին պառաւ-
կին մը եւ մանկամարդ աղջիկ մը : Վանական հե-
տաքրքրութիւնը ունեցաւ զխոնարու համար թէ այդ
մանկամարդ աղջիկն ու պառաւը հա՞յ էին : Թէպէ-
տեւ տարակուսելու պէտք չունէր այդ մասին , սա-
կայն կրնային Եւրոպայիներ ըլլալ , որոնք այդ տա-
րիներու մէջ սկսած էին մեծ թուով Վան լեցուիլ
եւ այնտեղ հաստատուիլ :

Կամաց մը մօտեցաւ պառաւին : Լսեց որ մանկա-
մարդ աղջկան հետ հայերէն լեզուով կը խօսէր :

Կէս ժամու չափ սպասելէ ետքը , պաշտօնատու-
նին պահապանը մէկիկ մէկին կաշիէ վարագուրով
ծածկուած դուռնէն ներս մացուց բանտարկեալներն
ու մէկիկ մէկիկ ալ դուրս հանեց : Ամենէն վերջը
մանկամարդ աղջիկն ու պառաւը կանչուեցան : Սրա-
հին մէջ միայն Վանական մնաց : Եւ որովհետեւ
սրահին մէջ գտնուած սրահակ-օտտիկանները հարցա-

քննութիւն անցուցած բանտարկեալները տարին եւ
միայն երկու հոգի մնացին , որոնք սուրճ եփող ծե-
լունիի մը քով մտան , Վանական կրցաւ ազատօրէն
մօտենալ դուռին ու մտիկ ընել . . .

Ահա ինչ որ կրցաւ իմանալ .

— «Պէտք է համակերպիս . . . եթէ կուզես ազա-
տութիւնդ , կըսէր պառաւ կինը հայերէն լեզուով :

— «Չեմ կրնար . . . աւելի աղէկ է չուն մը ան-
ցունեմ վիզս ու խզուիմ , քան թէ նոտանկ գարշելի
ստաշարկութեան մը համակերպիմ , կառարկէր ման-
կամարդ աղջիկը :

— «Նե՛նթ . . . ի՛նչ կրլլայ որ . . . ի՛նչ արտի ընէ
քեզ . . . կը կրկնէր գարշատիպ պառաւը :

— «Մեկարելի է . . . չեմ ընդունիր . . . չեմ կրնար
Սպաննէ՛ , մեռցո՛ւր , թունաւորէ՛ զիս բան մը չեմ
ըսեր , կաթիուն . բայց փաշային ուղածը չեմ ընդու-
նիր :

Վայրկեան մը խոր լուսթիւն արեւէն ետքը , Վա-
նական խոպոտ ձայն մը լսեց , որ կը բացազանչէր
թուրքերէն լեզուով :

— «Չե՞ս ընդունիր . հէ՞ , չե՞ս ընդունիր . . . :

— «Ո՛չ . . . ամենեւի՛ն . . . կը պնդէր մանկամարդ
աղջիկը :

— «Չե՞ս վախնար . . . կը գոչէր ձայնը :

— «Երբէ՛ք . . . կը շեշտեր մանկամարդ աղջիկը :

— «Անձնատո՛ւր . . . անձնատո՛ւր . գոչեց խոպոտ
ձայնը :

— «Ո՛չ . . . ճչեց աղջիկն ու խեղդուեցաւ կար-
ծեա :

Վանական սարսուռաց : Իբր չորսդին նայեցաւ . . .

տեսաւ որ պատէն ոստիկաններու սուխն մը կտա-
ուած էր : Անմըջապէս մէկ ձեռքը սուխնը բռնած ,
խոկ մըւան ալ իր նուիր սկան դաշոյնը՝ ներս նետ-
ուեցաւ :

Գարչելէ հրամանատար յա՛ ձախած էր մանկամարդ
աղջկան վրայ եւ զանի բռնարարելու կը ջանար իր
բոլոր ուժովը :

Մանկամարդ աղջիկը անոր ձեռքերը կը խո՛ծնէր
եւ զերագոյն դիմադրութիւններ կընէր . . .

Վանական գաղանին գէմն ելաւ ու անոր օրովն
մէջ միտեց դաշոյնը : Հրէշատէպ մարդը պոռաց . . .
աղաղակե՛ց . . . ու ինկաւ գետնին վրայ : Բայց պա-
ռաւը չկար . . .

Վանական աճապարեց քովի սենեակը վազելու ու՛ր
մտած էր պատաւը :

Հրէշ կէնը մէկ ձայնով «օգնութի՛ւն , օգնու-
թի՛ւն աղաղակեց» : Պահակները գեռ հասած չէին ,
կըր Վանական ձեռքին սուխնը պառաւին սիրտը մը-
խեց ու դոչեց .

— Օ՛խ : ա՛լ հանդիստ եմ . . . :

Ոստիկանատունին պահակները քաշկուտելով սրածը
աւրին թշուառ Վանականը : Յետոյ բանտն առաջ-
նորդեցին :

ՈՃԻՐԷՆ ԵՏՔԸ

Շարաթ մը անցաւ ոճիբէն կարը :

Վալի փաշան , առանց յազարելու , հրահայեց որ
Վանականին դատաւարութիւնը կատարուի հրապա-
րակաւ :

Արգարեւ եղևնական գատարանը հրապարակայն
յայտարարութիւններով Խորը քաղաքացիներուն խ-
մացուց Վալիին հրամանը :

Վանական , որ ոճբագործներու առանձնարանին
մէջ քաշկուտուած էր աճարկու չղթաներու տակ , ա-
մենեւին չսարսուաց , կըր իրեն ալ խմացուց բանտա-
պահը :

— Ի՞նչ ընեմ . . . Աստուած կայ , միմիջեց Վա-
նական :

Յետոյ գեղեցիկ գլուխը վեր առնելով , անվե՛ներ
ձայնով մը հարցուց .

— Ե՞րբ պիտի սկսի դատաւարութիւնս :

— Վաղը չէ՛ մըլս օրը , պատասխանեց բանտապահն
որ բարեմբո թուրք մըն էր :

— Աւելի աղէ՛կ . . . նկատել տուաւ Վանական :
Երկու օրն ալ անցաւ :

Ասաւոս մը կրեք ոստիկաններ պանտապահին ա-
ռաջնորդութեամբ իր ազանձնարանին դուռը բացին
ու ներս մտնելով քակեցին ոտքերուն զարնուած
չղթաները , միայն ձեռքերը կաշկանդեցին եւ զուրս
հանեցին զինքը :

Երբ դատարանը մտաւ , Վանական իր աչքը դար-
ցուց ա՛յն հոժ բաղմութեան վրայ , որուն մեծադոյն

մասը հայ էր : Ան ասոն էր որ մահու չափ ստգու-
նեցաւ , սն ասոն էր որ ինք իրմէ ելած վիճակ մը
ստացաւ . . . օ՛հ , մէկ խօսքով , միթիւ ու մտայլ
ստուեր մը անցաւ իր հոգւոյն մէջ : Իայց դարձաւ
ջանաց ինքզինքը դապել , ջանաց իր դէմը սնկուող
իժերուն ամենեւին չզգացնել ինչ որ անցաւ իր բո-
վանդակ էութեանը մէջ : Ուստի աչքը բազմութեան
վրայէն առնելէ ետքը , դատաւորներու կողմը դար-
ձուց եւ այնպիսի համարձակութեամբ մը մտանցաւ
անոնց առջին , ինչպէս յաղթական սպայ մը՝ որ իր
հրամանատարին կը ներկայանայ , ընդունելու հա-
մար հայրենեաց ամենէն փառաւոր պատուանշանը :

Ու այդ պահուն հոգիին ամբողջ կորովը , ամբողջ
տրամադրութիւնը , ամբողջ վեհութիւնը պատկեր-
ուած էր անոր կերպարանքին վրայ , ինչպէս բարու-
թիւնը կը պատկերուի հրեշտակի մը աչքերուն մէջ ,
կարծես թէ աւելի գեղեցկացած էր , աւելի՛ յանկու-
ցիչ արտայայտութիւն մը առած էր իր կերպարանքը ,
աւելի՛ պաշտելի եղած էր ան սուբբի մը պէս , եւ
իր փափուկ մօքուքը , թրթռուն պեխերը , դիմադձե-
րու ձուլածեւ կազմուածքն աւելի՛ ներդաշնակուած
էին իրարու մէջ :

Եղեոնագործներու յատուկ ակտոնին քով կեցաւ :
Գատարանը խորին լուսութեան մէջ էր :

Հարցաքննիչ դատաւորը նախապէս ոտքի ելաւ ու
ընդհանուր դատախազին իր տեղեկագիրը կարգաց :

Ահա՛ այս տեղեկագիրը .

«Ասկից երեք շարաթնիք առաջ , Վարազայ լեռան
կախն զանուող գեղի մը մէջ ձերբակալուած այս թա-
փառաշրջիկ զատարկագորտին անունը ըստ իր յայ-

տարարութեան իրաչիկ է , մականունը Ծէրենց , իսկ
ծնած գիւղը՝ Նորաշէն . տարիքը քսանութն է , իսկ
արհեստը երկաթագործութիւն , հարցաքննութեանց
մէջ շարունակ երկդիմի ու հակասական եղած է» :

Այս տեղեկագիրը , ինչպէս յայտնի է , պատրաս-
տուած էր Վանականին ոճիբը գործելէն առաջ : Այժմ
ընդհանուր դատախազին կը մնար գիտնալ թէ Վա-
նական ի՞նչ հանգամանքներու տակ եւ թէ ի՞նչ
պատճառներէ թելադրուած համարձակիք էր մեծ-գա-
տաւորն իր պաշտօնատեղւոյն մէջ սպաննելու :

Տեղեկագրին ընթերցումէն ետքը , հարցաքննիչ
դատաւորը նստեցաւ կանանչ սեղանին շուրջը , այն
երեք հրէշներու քով , որոնց մին կրօնաւոր մօլլա
մըն էր :

Վանական անվեհեր ու վսեմ դիրքի մը մէջ սպասեց :

— Այս տեղեկագիրը ճիշդ է , հարցուց ընդհանուր
դատախազը՝ Վանականին աչքերուն խօրը քննելով :

— Նախ՛ եւ ո՛չ դատարկագորտ եմ եւ ո՛չ ալ
թափառաշրջիկ մը , առարկեց Վանական այնպիսի
ձայնով մը , որուն մէջ իր հոգւոյն ամբողջ վեհու-
թիւնը դրած էր : Յետոյ բացարձակապէս դրպարտած
են զիս , իմ հարցաքննութիւններս հակասական ու
երկդիմի նկատելով :

— Թո՛ղ այդպէս ըլլայ . . . ընդհատեց արգարու-
թեան ներկայացուցիչը բիրտ ձայնով մը : Գործած
ոճիբիդ համար ի՞նչ պիտի ըսես :

Վանական արհամարհանքով մը այդ մարդուն ե-
րեսը նայեցաւ , քմծիծաղ մը պատկերացուց իր հրեշ-
տակային կերպարանքին վրայ ու գոչեց :

— Ես գործեցի այդ ոճիբը :

— Պատճառ . . .

— Պատճառը շատ պարզ է :

— Խոստովանե՛, թշուառակա՛ն , բացազանչեց հարցաքննիչ գատաւորը՝ չկրնալով ինքզինքը զսպել :

Վանական պահ մը կանգ առաւ : . . . ձեռքը ճակտին տարաւ ու կարծես թէ ամփոփել ուզեց ըսելիքները : Բայց կերպարանքը միջնաւ , աչքերը լեցուեցան ու հողուոյն ամբողջ զայրոյթը , ամբողջ խոտովքը ամբողջ արեւմտութիւնը սարսուցուց զինքը :

— Ի՞նչու կը լռես , անիծա՛ծ , պօռայ գարշելի գատաւորը : Մինչև հիմակ լեզուդ չէր կենար . պէտք է խօստովանես :

— Նս չեմ լռեր . . . գոչեց Վանական համարձակ շեշտով : Բայց պիտի թողո՞ւք որ ամեն բան յայտնեմ :

— Ազատ ես . . . բաւական է որ ստուգութիւններ չըլլան , առարկեց հարցաքննիչ գատաւորը :

Վանական գլխի շարժումը մը ըրաւ ու գերագոյն ճիգով մը ըսաւ :

— Խոստովանեցայ թէ մեծ-դատաւորը սպաննամ եմ իր պաշտօնատեղիին մէջ : Ասիկա բացայայտ է : Միա՛յն պէտք է դիտնաք որ այդ ոճերը գործեցի ոչ թէ անիրաւ տեղը , այլ խղճիս արգար ձայնէն թելադրուած :

— Թշուառական . . . ընդհատեց կրօնաւոր մօլլան : Ի՞նչպէս . . . խղճիդ ձայնը թելադրե՞ց քեզ ոճիւններ գործելու :

— Ի հարկէ որովհետեւ ոճիւններ կան զորս քար-պիկ խղճի արգար ձայնէ մը թելադրուած կը գործեն , շեշտեց Վանական . ըսել կուզեմ թէ Աստուած կը հրամայէ :

— Լռե՛, անդգամ՛ , ընդհատեց մօլլան՝ իր նստած տեղէն սարսուլով . Աստուծոյ անուէր բերանդ մի՛ աններ :

— Ուրեմն ինչո՞ւ կը պահանջէք որ խօսիմ , առարկեց Վանական հեղնող ու խորին առելութիւն արատյայտող ձայնով մը : Ինձի մնայ , բաւական է որ մեծ-դատաւորը սպաննամ եմ , ըսի : Տուէ՛ք ձեր վճիռը , թո՛ղ ամեն բան վերջանայ ,

— Չէ՛ . . . պէտք է որ գործած ոճերիդ պատճառներն ալ խոստովանիս , նկատել տուաւ ընդհանուր գատախազը :

— Միւսնոյն բա՛նն է . . . եթէ յայտնեմ կամ չը յայտնեմ , վրայ բերաւ Վանական՝ երկզիմի բայց սարսուլի իմաստով մը անուամ :

— Օրէնքին պահանջին է , կրկնեց ընդհանուր գատախազը՝ որ կռահեց Վանականին ըսածը :

— Խիստ լաւ , քանի որ օրէնքը կը պահանջէ , քանի որ արդարութիւնն ալ պարտականութիւն կը դնէ վրաս , ի՞նչու համար բոնութեան ասկ կը դնէք զիս ու կուզէք որ բոլոր ճշմարտութիւնը չկարենամ յայտնել :

— Յայտնէ . . . ո՞վ չթողուր :

— Ի՞նչ ըսեմ գեւ խօսքը բերնէս ելած չէ , կ'անարգէք զիս ու «լռե՛» կը պօռաք երեսիս :

— Մի՛ երկարեր ըսէ՛ :

Վանական առանց վարանելու , բարձր ու խրոխտ ձայնով մը հետեւեալ բացատրութիւնը տուաւ :

— Հարցաքննութեան համար մեծ-դատաւորին տարին զիս : Այն պաշտօնատուէն ուր կը դանուէր մեծ-դատաւորը , լեցուած էր շատ մը կալմաւոր-

ներով որոնց մէջ տեսայ պառաւ կլին մը եւ մանկամարդ աղջիկ մը : Գիշերուան ժամը չորսի ատեններն էր : Երբ կալանաւորներու հարցաքննութիւնը վերջացաւ , ներս մտան պառաւն ու մանկամարդ աղջիկը : Սրահին մէջ միայն ես մնացի : Հազիւ թէ քառորդ մը անցաւ , ահա՛ ձայն մը լսեցի : Օ՛հ , մի՛ սարսուռ , արդարութեան , օրէնքի ու խղճի՛ մարդիկ , երբ յայտնեմ թէ ձեր մեծ դատաւորը բռնաբարել կուզէր այդ մանկամարդ հայուհին , առանց լսելու անոր աղաչանքները , անոր արցունքներն ու մերժումները : Մի՛ սարսուռ . . . ըսէ՛ք թէ ի՞նչ բնէի . ձեր խիղճը , ձեր օրէնքը , ձեր արդարութիւնը , ձեր Աստուածը ի՞նչ կը պահանջէր . . .

— Սմինեւի՛ն . . . սուտ է , շինծու է ատկա , ընդհատեց հարցաքննիչ գատաւորը , եթէ այդպէս էր ի՞նչու համար պառաւ կլինն ալ կը սպաննէիր :

— Պառաւ կլինը մեղսակիցն էր , այդ պատճառաւ սպաննեցի զինքը : Հաւատարու համար կրնաք այստեղ կանչել մանկամարդ աղջիկը :

- Մեղսակից . . .
- Այո՛ , մեղսակիցն էր :
- Ի՞նչպէս գիտցար :
- Ականջ գրի անոր համոզիչ խօսքերուն . . . լսեցի որ պարզապէս մեծ գեր մը կը խաղար ան այդ գարշելի անբարոյականութեանը մէջ . հետեւաբար , երբ ձեռքս անոր արեանը մէջ թաթխեցի , խիղճս հանդարտ էր :
- Ա՛յդ է բոլորը :
- Այդ է :
- Ուրիշ ըսելիքներ չունի՞ք :

— Բան մը չունիմ :
Հարցաքննիչ գատաւորը , ընդհանուր գատախազն ու օգնական գատաւորներն իրարու կրեա նանկցան : Յետոյ ընդհանուր գատախազը վանականին գառնալով ըսաւ .

— Եթէ յայտնելիք ուրիշ բաներ կան , ազատ ես խօսելու : Այստեղ արգարութիւնն ինչ է այն պիտի գործադրուի :

— Գիտե՛մ . . . մրմնջեց վանական քմծիծաղով մը . բայց այս է բոլորը :

Ան ատեն գատաւորները մեքենաբար ոտքի ելան ու քառորդի մը չափ գատարանին խորհրդակցութեան սենեկին մէջ առանձնացան :

Բազմութիւնը խոր լռութեան մը մէջ կը սպասէր : Սմինուէն հոգին անձկութիւն մը կուտէր : Արդեօք ի՞նչ պիտի ըլլար խիղճ ոճրագործին վճիռը . ի՞նչ պիտի ըլլար գատաւորներու արդարութիւնը :

Քառորդ մը անցաւ . . .
Վանական իր աչքը չէր թարթեր կարծես թէ անդրի մը ըլլար իր բովանդակ հմայքին մէջ ամուր մնացած :

Գատաւորները կրկին իրենց տեղերը վերադարձան : Ընդհանուր գատախազը հետեւեալ վճռագիր կարդաց .

«Նկատելով որ ասկէց երկու շաբաթնուց առաջ վարազայ լիւան ետին գանուող գիւղի մը մէջ ձերբակալուած գատարկագործին անունը՝ ըստ իր յայտարարութեան՝ կոչել է , մականունը՝ Մերեւոյ , իսկ ծնած գիւղը՝ Նորչէն .

«Նկատելով սր յիշեալ թափառաչքով կը հարցաքնն-

նութենէ խուտափելու համար, իր խկական խոստովանութեամբ չուրանար թէ մեծ-դատաւորն ու բանտարկեալ պատաւ հայ կին մը սպաննած է կատափարութեան պաշտօնատունին մէջ :

Նկատելով որ թշուառական եղեանագործը վաղեմի չարագործներէն մին է ալդէն, որոնց բանը գործը տէրութեան ու երկրին շահերը փանդել է :

Այդ պատճառաւ օրինաց տրամադրութեան համաձայն, յիշեալ դատարկագործար, յիշեալ թափառաչքիկը, յիշեալ վաղեմի չարագործը . . . յիշեալ եղեանագործը՝

Մահուան կը դատապարտուի . . . :»

Այս չարաշուք վճռագրին ընթերցումէն ետքը, դատաւորները հրամայեցին ստիկաններուն որ բանտաւաճառորդին մահապարտը :

Թշուառ վանական աներկիւղ քայլերով ստիկաններուն հետեւեցաւ :

Դատափարութիւնը վերջացած էր :

ՎԵՐՉ ՄԱՄԵ ԱՌԱՋԻՆԻ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0350968

47627